

74.100.55
X24

SHAXNOZA XASANOVA

BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH

74,100.55
x24

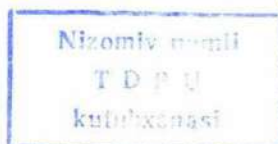
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

SHAXNOZA XASANOVA

**BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY
FAOLIYATGA O'RGATISH**

O'QUV QO'LLANMA

**5111800 - Maktabgacha ta'lim bakalavriat ta'lim
yo'nalishi talabalari uchun**

930262

"TAFAKKUR" NASHRIYOTI

TOSHKENT – 2020

930262-63-64

KBK: 74.100.5

UO*K: 37.016:502/504(075)

X 45

Sh. XASANOVA

Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy Faoliyatga o'rgatish [Matn] o'quv
qo'llanma / Sh. Xasanova . – Toshkent: Tafakkur, 2020. 216 bet.

Taqrizchilar:

M. Tojiyeva – p.f. n., dotsent;

D.R.Babayeva – Nizomiy nomidagi TDPU, "Maktabgacha ta'lim
metodikasi" kafedrası v/b.professori, p.f.n. –

Mas'ul muharrir:

B.S.Abdullaeva – Nizomiy nomidagi TDPU, p.f.d, prof.

Ushbu o'quv qo'llanmada maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish, bolalarda ijodkorlikni rivojlanishining o'ziga xosligi, sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishi metodlari aks ettirilgan. Shuningdek, qo'g'irchoq teatri personajlarini yasash orqali maktabgacha katta yoshdagi bolalarni badiiy ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish mazmuni va qo'g'irchoq yasash usullari hamda maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy faoliyatga o'rgatishning maqsad va vazifalari, ijodiy ishning mazmuni, innovatsion texnologiyadan foydalanish, ijodiy natijalarini namoyish etish va baholash, ish turlari, qo'l ijodiyoti, o'quv ijodiyoti kabi masalalari qamrab olingan. Dasturda ijodiy faoliyatga o'rgatuvchi shart-sharoitlar, bolalarni ijodiy faoliyatga o'rgatish usullari: jamoa bo'lib bajaradigan ijodiy, mustaqil ijodiy, yakka tartibdagi ijodiy, qiz va o'g'il bolalar ijodiyotidagi umumiylik va xususiylik, ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan predmetlar turlariga oid masalalar yoritilgan. O'quv qo'llanma pedagogika oliy o'quv yurtlarining maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalari, magistr'lari, maktabgacha ta'lim tashkiloti mudira va tarbiyachilariga mo'ljallangan.

ISBN: 978-9943-24-406-1

© Sh. XASANOVA. 2020.

© "Tafakkur" нашриёти, 2020.

MUNDARIJA

Kirish.....	4
1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyati.....	7
2. Maktabgacha ta'lim tashkiloti turli yosh guruhlarida sahnalashtirish faoliyatining asosiy vazifalari	18
3. Sahnalashtirish faoliyati vositasida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish	30
4. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishining o'ziga xosligi.....	44
5. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish.....	53
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotida qo'g'irchoq teatri va jihozlarini yasash	71
7. Qog'ozdan buklash yo'li bilan o'yinchoq yasash ("Origami usuli").....	96
8. Applikasiya haqida umumiy tushuncha.....	106
9. Pape-mashe usuli.....	119
10. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiiy va tashlandiq materiallardan o'yinchoqlar yasash.....	136
11. Kashta tikish. Kashtachilik tarixi va tayyorlash texnologiyasi.....	159
12. Yumshoq o'yinchoqlar tayyorlash.....	173
13. To'qish. Spitsa va ilgak bilan to'qish.....	189
Mavzuga oid test savollari.....	200
Tasviriy faoliyatga o'rgatish nazariyasi va metodikasi fanidan nazorat savollar	202
Izohli lug'at	207
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	213

KIRISH

Teatr faoliyati bolalar ijodiyotining eng keng tarqalgan turidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun har bir adabiy asar yoki ertak har doim axloqiy yo'nalishga ega (do'stlik, mehr-oqibat, halollik, jasorat va boshqalar), ular tufayli ijtimoiy xatti-harakatlar ko'nikmalarini shakllantirish tajribasini shakllantiradi. Ertaklar tufayli bola dunyoni nafaqat aqli bilan, balki qalb bilan ham o'rganadi. Va nafaqat biladi, balki yaxshilikka ham, yomonga ham o'z munosabatini bildiradi. Sevimli qahramonlar ideallariga aylanishadi. Aynan bolaning qahramonlarga taqlid qilish qobiliyati tarbiyachi-pedagoglarga teatr faoliyati orqali bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishga imkon beradi

Aynan teatr faoliyati bolaga muammolarni personaj orqali bilvosita hal qilishga imkon beradi. Bu uyatchanlikni yengishga, o'ziga ishonchning ortishiga olib keladi. U o'yin bilan bog'liq bo'lganligi sababli bola shaxsiga yaqin va tushunarli, chunki u bola tabiatida o'z-o'zidan aks ettiriladi.

Teatr o'yinlari qobiliyatlarni rivojlantiradi, umumiy rivojlantirishga yordam beradi, qiziquvchanlikni namoyon qiladi, yangi narsalarni o'rganishga intiladi, ma'lumot va yangi usullarni o'zlashtirish, fikrlashni rivojlantiradi, qat'iyatlilikni shakllantiradi. Bundan tashqari, ushbu o'yinlar ijodiy qobiliyatlarni va ma'naviy ehtiyojlarni rivojlantiradi, o'ziga bo'lgan hurmatni oshiradi.

Teatr faoliyatining ta'lim imkoniyatlari keng. Unda ishtirok etgan bolalar rasmlar, ranglar, tovushlar, mohirlik bilan berilgan savollar orqali atrofdagi dunyo xilma-xilligi bilan tanishadilar, ularni o'ylashga, tahlil qilishga, xulosa chiqarishga va umumlashtirishga majbur qiladilar. Aqliy rivojlanish nutq bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uni yaxshilaydi. Mazkur mashg'ulotlar bola nutqini personajlarga taqlid etish harakati tufayli yaxshi-

lanib boradi. Amalga oshirilgan rol, aytilgan gaplar bolani aniq, qisqa va lo'nda o'z fikrini ifoda etishga o'rganadi. U o'zining dia-logik nutqini, uning grammatik tuzilishini yaxshilaydi.

Pedagoglar o'z ish faoliyatlarida maktabgacha tarbiya yoshi-dagi bolani tarbiyalash va ta'lim berishda teatrlashtirilgan o'yinlarning ahamiyatini yaxshi tushunib, undan foydalanishlari lozim. Ijodiy faollik, ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun sharoit yaratish, teatr madaniyati bilan tanishtirish, uni pedagogik ja-rayonda boshqa faoliyat bilan aloqasini ta'minlash har bir peda-gogning o'z oldiga qo'ygan vazifalaridan biri hisoblanadi.

Har bir yosh guruhda, avvalambor, bolalarning teatr qobiliyat-larini rivojlantirish uchun muayyan sharoitlarni yaratish: teatr zonasi, reja, tegishli adabiyotlarni tanlash, turli xil qo'g'irchoqlar tayyorlash.

L.S.Vigotskiy ijodiy faoliyatning yetarlicha kuchli asoslari-ni yaratish uchun bolaning tajribasini kengaytirish kerak, deb hisoblagan. Stol va barmoq teatrlari, flanelegraf va dramatiza-siyalashgan o'yinlar orqali bolalarda san'atkor bo'lish istagi uyg'otiladi.

Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda teatrning eng oddiy va qiziqarli turi bu - barmoq teatridir. Barmoqlar bilan o'ynash - teatr faoliyati bilan tanishishning birinchi qadamidir. Bu atribut-larsiz teatr hisoblanib, qahramon va uning hayoti bola uchun muhim bo'ladi.

Ajablanarlisi shundaki, ushbu qiyin vazifani bola osonlik-cha tushunadi. Shu bilan bir qatorda, u yaxshi tanish she'rlar va qahramonlarni muvaffaqiyatli solishtiradi. Bolalar bilan mashg'ulotlar jarayonida ulardagi yuz ifodasi, o'yin improvizasi-yalaridan foydalanib, o'zlarining personajlari uchun ekspressiv xususiyatlarni topishga yordam berish lozim. Xuddi shu ish o'rta guruhda ham davom etadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda teatr o'yinlarini tashkil qilishda bolalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini, boshqa odamning hissiy holatini tushunishni o'rgatish va his etishni

rivojlantirish kerak. E'tiborni, qo'rquvni, quvonchni, zavqlanishni va qayg'uni ifoda etish uchun eskizlar bunga yordam beradi: "Men nima yeyayotganimni biling", "Qayerda ekanimni bilib oling", "Tulkioy eshitib turibdi" va boshqalar. Dramatizasiyalashgan o'yinlar jarayonida bolalar rollarni ta'sirchan ifoda etishga, mustaqil ravishda tomoshalar ko'rsatishga, rollarni taqsimlashga harakat qiladilar. "G'oz-oqqushlar", "Uch kichkina to'ng'iz", "Qizil shapkacha" kabi ertaklarni kichik guruh tarbiyalanuvchilari va ota-onalarga katta istak bilan namoyish etadilar.

Ota-onalar teatr faoliyatiga katta qiziqish bildirishadi, teatr uchun kostyumlar, qo'g'irchoqlar tayyorlashda yordam berishadi, bolalar bilan hamkorlikda tomoshalarda rol ijro etishadi. Shuningdek, ota-onalar bilan: "Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni teatr san'atiga qiziqishni qanday oshirish?" mavzusida suhbatlar; "Teatr o'yinlari maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish vositasi", "O'yin va teatr", "Teatr va ota-onalar" mavzusida maslahatlar; "Maktabgacha teatr dunyosi" mavzusida ota-onalar va tarbiyachi-pedagoglar uchrashuvlari; "Teatr uchun eng yaxshi qo'g'irchoq", "Eng yaxshi teatr niqobi" mavzusida tanlovlar o'tkazish bolalarda teatr faoliyatiga yanada qiziqish uyg'otadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda teatr o'yinlari o'z samarasini bermiqda: bolalar faollashadilar va so'z va nutq boyligi oshadi, o'zlarini erkin tutish ko'nikmalarini egallaydilar, muloqot qilish va eng muhimi, ular emotsional rivojlanadilar. Bolalar "Teatr" so'zini eshitganlarida ularning ko'zlari quvonchdan chaqnaydi, sevinch uchqunlari porlaydilar, yuzlari tabassumdan yorishadi.

1. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining asosiy maqsadi
2. Teatr – sahnalashtirish faoliyatining shakllari
3. Teatr – sahnalashtirish faoliyati tamoyillari

Tayanch tushunchalar: teatr, spektakl, improvizatsiya, sahnalashtirish, artist, inssenirovka.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirish faoliyati

Teatr bola uchun katta ahamiyatga ega, bolalar u bilan uchrashuvni sabrsizlik bilan kutadi. Teatr hamma (yoki deyarli hamma) narsaga qodir. U mo'jiza yaratadi: quvontiradi, o'rgatdi, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi, ularning xulqini korrektsionalaydi, emotsional namoyon bo'lishiga ko'maklashadi, bolalarning nutqi, notiqlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, o'ziga ishonchini oshiradi, omma oldida chiqish ko'nikmalarini egallashida yordam beradi. Teatr san'ati bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashadi. Teatr san'ati bilan kun sayin muloqot qilib borar ekan, bolalar bir-biriga nisbatan toqatli, kelishuvchan, og'ir-bosiq bo'lib, o'zini tartibga solib oladi. Teatr maktabgacha yoshdagi bolalarning his-tuyg'ulari va kayfiyati (ruhiyati) ga kuchli emotsional ta'sir o'tkazadi, ularning fikrlash doirasini kengaytirib, nutqini boyitadi, axloqiy-ma'naviy tasavvurini shakllantiradi, aqliy tasavvurlarini rivojlantiradi, intellektual qobiliyatlarini oshiradi.

Teatr bolani ma'naviy tarbiyalaydi. Teatr – sehrli olam, unda bola o'ynab, quvonadi, o'ynab atrof-olamni o'rganadi, ya'ni uning emotsional olami boyiydi. Bolada ijodga e'tibor, qiziqish, intilishning namoyon bo'lishi uning taassurotlarini yangilaydigan emotsional undovlarni talab qiladi. Bu borada teatrlashtirish faoliyatining juda katta ijobiy ahamiyatini alohida ta'kidlash mumkin. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilingan bu kabi faoliyat bola hayotiga yangi qimmatli mazmun olib kiradi, quvonch hissini uyg'otadi, barcha kuch va qobiliyatlari, jumladan nutqiy rivojlanish qobiliyatlarini faoliyatga safarbar qilishga undaydi. Hamma bolalar spektakllarni yaxshi ko'radi. Ularga nafaqat tomosha qilish, balki artist bo'lish yoqadi. Teatr san'ati bolalarga yaqin va tushunarli, chunki uning asosida o'yin yotadi. Teatrda o'ynash va bolalar o'yini aynan bir xil shartlilikdan kelib chiqadi

va o'zida voqelikni har bir inson ko'ra oladigan va ifodalay oladigan darajada fokuslaydi.

Bolalarda o'yinga bo'lgan ehtiyoj, shubhasiz, katta va u juda erta namoyon bo'ladi. Ikki-uch yoshidayoq kichkintoylar sakrayotgan quyoncha va ona-tovuqqa ergashayotgan jo'jachalarni tasvirlaydi. Ular jon-dili bilan kuchukcha, mushukcha, uloqchalar qiyofasiga kiradi. Ular imitatsiyalash va taqlidiy harakatlarni bajaradi, bu harakatlar hamisha rejali, ammo favqulodda boy va shu sababli o'zida katta emotsional quvvatni jamlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatning asosiy vazifalari:

1. Teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligi uchun sharoit yaratish.

2. Bolalarni teatr madaniyatiga oshno qilish.

3. Pedagogik jarayonda teatrlashtirilgan va boshqa faoliyat turlari o'zaro aloqadorligi uchun sharoit yaratish.

4. Bolalar va kattalarning hamkorlikdagi teatrlashtirilgan faoliyati (bolalar, ota-onalar, xodimlar ishtirokida birgalikda spektakllar qo'yish; katta guruh bolalarning kichik tarbiyalanuvchilar oldida chiqishlarini tashkil qilish va sh.k.).

Teatrlashtirilgan o'yinlar bolalarni hamma vaqt o'ziga jalb qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yinga jon-dili bilan kirishadi: qo'g'irchoqlarning savollariga javob beradi, ularning iltimoslarini bajaradi, maslahatlar beradi, u yoki bu obrazga "kiradi". Kichkintoylar personajlar bilan birga kuladi, ular bilan birga qayg'uradi, ularni xavf-xatardan ogoh qilishga intiladi, sevgan qahramonining muvaffaqiyatsizligidan birga ko'z yoshi to'kadi, hamma vaqt unga yordamga tayyor turadi.

Teatrlashtirilgan o'yinlarda qatnashib, bolalar atrof-olam: obrazlar, ranglar (bo'yoqlar), tovushlar bilan tanishadi. Teatrlashtirilgan o'yinlarning bola shaxsiga katta va har tomonlama ta'siri undan kuchli pedagogik vosita sifatida, ortiqcha majburlashsiz, foydalanish imkonini beradi, chunki kichkintoy o'yin vaqtida o'zini erkin his qiladi.

Teatr-o'yin faoliyati shakllari

Teatr-o'yin faoliyati shakllari xilma-xil: qo'g'irchoq teatri o'zining barcha turlari bilan. Teatr-o'yin faoliyati bolalarni badiiy tarbiyalash, estetik rivojlantirishga ko'maklashadi, ularni yangi taassurotlar bilan boyitadi, avval egallagan bilimlarini mustahkamlaydi, faollashtiradi, tashabbuskorligi, nutqi, badiiy didini rivojlantiradi. Faoliyat tasavvur uchun boy oziqa beradi. Bolalar atrof-olamdan boy taassurot oladi va uni jonli o'yin harakatlari va obrazlarda gavdalantirishga intiladi.

Dramatizatsiya bolalar ijodining keng tarqalgan turi bo'lib, xilma-xil ko'rinishda: insho, improvizatsiyalangan kichik sahnalar ko'rinishida ham, tayyor adabiy materialni insseniroykalash ko'rinishida ham namoyon bo'ladi. Bolalarni adabiy syujetlarning emotsional ichki boyligi, personajlarning muayyan harakatlari o'ziga tortadi.

Teatr-o'yin faoliyati turlari xilma-xil va har biri o'zicha qiziqarli. Bolalar maqtanchoq xo'rozchani yoki boshqa jonivorlarni o'ynash va o'zini artist sifatida his qilishga qiziqadi. Teatr faoliyati – bola nutqini rivojlantirish uchun bitmas-tuganmas xazina. She'riy asarlarni "o'ynash"dan ish boshlab, sahnalarga o'tiladi, ishning yuqori cho'qqisi drama (sahna) lashtirish hisoblanadi, bunda bolalar qahramonning xarakterini ochib bergani holda savodli gapirishi lozim. So'zni sahna harakatlari bilan birlashtirish murakkab, ayniqsa tortinchoq bolalar uchun juda murakkab ish sanaladi. Tarbiyachi uchun bevosita ta'limiy faoliyatni amalga oshirish, nutqni rivojlantirish muhim, sahnalar kichik spektakllarga o'xshashi kerak. Bunda tarbiyachi bosh rolni o'ynaydi, bolalar esa artist bo'lishga o'rganadi. Bu jarayonda qo'g'irchoqlar, ayiqchalar va sh.k. jonlanadi. Bolalar o'ynaydi, niqoblar kiyadi, turli jonivorlarga aylanadi, o'rmonda bo'ladi, bizni stol-stullar emas, balki ertaklar mamlakati o'rab turadi.

Tomoshaga tayyorgarlik jarayonida ham bolalarning o'zi qatnashadi. Bunda tomoshaning mazmuni, bayram muhitini tashkil

qilish masalalari muhokama qilinadi, rollar taqsimlanadi. Bolalar ishtirokchi (artist) bo'lganida ularning faol nutqi namoyon bo'ladi va mashq qildiriladi. Hamma vaqt va hamma sharoitda yaxshi gapirish uchun nafaqat gapirishni bilish, balki omma oldida, notanish tinglovchilardan uyalmasdan gapira olishga odatlanish talab qilinadi.

Boy ichki dunyo egalari, nutqni mukammal egallagan, ammo shu qadar uyatchan, o'ziga ishonmaydigan, omma oldida nutq so'zlashga odatlanmagan kishilar uchraydiki, ikki-uchta notanish kishining borligi ularning lom-mim deyolmay qolishiga sabab bo'ladi. Bunga qarshi kurashish, bolalarda o'zi va o'z kuchiga ishonchni rivojlantirish zarur. Omma oldida nutq so'zlash odatini insonda kichik yoshdan notanish auditoriya oldida nutq so'zlashga o'rgatish yo'li bilan shakllantirish mumkin. Buni teatrlashtirilgan faoliyatda ajoyib tarzda amalga oshirish mumkin. Bola MTTda umum (ko'pchilikning) ishida qatnashayotganini anglab yetishi, ularning xatti-harakati hammada qiziqish uyg'otayotgani, bundan boshqalar manfaaddor ekani, ular hammani qiziqtirishi mumkin va kerak bo'lgan harakatlarni amalga oshirayotganini tushunib yetishi juda muhim. Kichik sahnalarni o'ynab, boshqa qiyofalarga kirib, bolalar nutqini sayqallashtiradi, ularda o'ziga ishonch, topqirlik rivojlanadi, ijod uchun imkoniyatlar ochiladi.

Zamonaviy olamda, ezgu hislar va hamdardlik, hamkechinmalikka kam o'rin qolayotgan bir davrda, aynan teatrlashtirilgan faoliyat maktabga ta'lim yoshidagi bola tarbiyasi uchun juda zarur, zero u bolada ezgu hislar uyg'otadi va yorug'liq urug'larini shakllantiradi, pedagoglarga bolaning emotsional sohasiga murojaat qilish, "hiszlarni tarbiyalash" bilan shug'ullanish imkonini beradi. Aynan teatrlashtirilgan faoliyat, san'atning amaliy turi sifatida, ham tarbiya, ham ta'lim uchun katta imkoniyatlarga ega va shaxsni tarbiyalash imkonini yaratadi. Aynan u bolani to'laqonli qiziqtirishi, uni yanada jur'yatli, faol qila oladi. Teatrlashtirilgan faoliyat bolaning barcha qobiliyatlarini rivojlantira-

di. Bola aqlan, jismonan va, eng muhimi, emotsional rivojlanadi. Pedagog uchun teatrlashtirilgan faoliyat zarur va u bilan imkon qadar erta, ikkinchi kichik guruhdan boshlab shug'ullanish kerak, shunda tayyorlov guruhiga kelib, o'zimiz kutgan natijaga erishamiz.

Teatrlashtirilgan faoliyat tamoyillari

Teatrlashtirilgan faoliyat bilan shug'ullanish bolalarga na faqat ertaklar vositasida atrof-olamni o'rganish va bilish, balki u bilan uyg'unlikda yashash, turli faoliyat shakllaridan zavq olish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan teatrlashtirilgan faoliyatni amalga oshirish uchun makonni tashkil qilish katta ahamiyatga ega. Teatrlashtirish bo'yicha faoliyatda rivojlantiruvchi predmet-makon muhitini tashkil qilish va bezashda quyidagi prinsiplarga tayaniladi:

- **komplekslash va egiluvchan zonalashtirish** prinsipi, bolaga qiziqtirgan faoliyat bilan bir-biriga xalaqit bermagan holda shug'ullanish imkonini beradi;

- **faollik** prinsipi, bolaning bilish faoliyatini, faolligini rag'batlaydi;

- **erkinlik va mustaqillik** prinsipi, bolaga muhitga o'z munosabatini mustaqil belgilash: idrok qilish, taqlid qilish, yaratish; o'zi istaganini mustaqil tanlash imkonini beradi;

- **hayotiy haqiqat illyuziyasi** prinsipi, bolalarni yaratilgan aldovga berilish va haqiqiy predmetlar bilan ishlayotganiga ishonch hosil qilish uchun ruhiy va faktik imkoniyat yaratadigan sharoitga qo'yishdan iborat.

Sanab o'tilgan prinsiplar bilan bir qatorda quyidagi didaktik prinsiplar ham realizatsiyalanadi:

- **psixologik komfort** (qulaylik) prinsipi bolalar o'zini xuddi uyidagidek his qiladigan sharoit yaratish. Stress hosil qiluvchi omillarni bartaraf qilish, bolalarni muvaffaqiyatga yo'naltirish, asosiysi, quvonchni his qilish, faoliyatning o'zidan zavq olishga yo'llash;

- **ijodkorlik** (kreativlik) – bolalarni maksimal darajada ijodiy ibtidoaga, o'z ijodiy faoliyat tajribasini egallashga yo'naltirish;

- **olam haqida shartli tasavvur** – dunyoning yaxlit manzarasi, bolaning olingan bilimlarga shaxsiy munosabati, shuningdek, ularni o'z amaliy faoliyatida qo'llash malakalarini shakllantirish;

- **variativlik** – bolalarda variativ fikrlash, ya'ni masalani hal qilishning turli variantlari mavjudligini tushunish, qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini izlash, yechimi bo'lmagan vaziyatlar yo'qligini tushunishni rivojlantirish;

- bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish.

Mazkur prinsiplar tizimli ravishda qo'llanadi.

Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyat yo'nalishlari.

Teatrlashtirilgan faoliyat madaniy hordiq va bolalar bilan olib boriladigan faoliyatda ustuvor o'rin egallaydi. U bolalar bilan muloqotning yangi shakllarini realizatsiyalash, har bir bolaga yakka tartibda yondashish, oila bilan o'zaro hamkorlikning no-an'anaviy yo'llarini amalga oshirishga ko'maklashadi.

Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyat quyidagi yo'nalishlardagi ishni o'z ichiga oladi:

- teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratish;

- bolalarning ijrochilik ijodini (turli sahna va postanovkalar-da rol o'ynash, mashg'ulotlarda ifodali o'qish va sh.k.) rag'batlantirish;

- bolalarda individual xususiyatlariga muvofiq kattalar va tengdoshlari oldida chiqish vaqtida o'zini erkin tutish qobiliyatini rivojlantirish (jumladan, uyatchan bolalarga bosh rollarni berish, nutqiy qiyinchiliklari bo'lgan bolalarni spektakllarga jalb qilish, har bir bolaning spektakl va boshqa chiqishlarda faol ishtirokini ta'minlash);

- bolalarni (turli personajlarning xarakterli xususiyatlarini, o'zining hissiy kechinmalari, emotsional holatini ifodalashda) mimika, pantomima, ifodali harakat va intonatsiya yordamida improvizatsiyalashga undash;

- bolalarni dramalashtirishning turli vositalari orqali ifodalangan personajlarning kayfiyati, emotsional holatini farqlashga o'rgatish (mimika va harakatlar yordamida quvonch, qayg'u, jahl, hayrat va sh.k. ni namoyish qilish va personajning holatini aniqlashni taklif qilish; qo'g'irchoq personajdan foydalanib, boladan aynan bitta jumlani turlicha intonatsiya bilan aytishni so'rash va qolgan bolalardan personajning xarakteri va kayfiyatini topishni so'rash).

Teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini oshirish bo'yicha vazifalarni hal qilishda, ular va ota-onalar bilan ishlarning zarur shakllari belgilangan bo'lib, ular uchta: tashkiliy, amaliy va yakunlovchi bosqichni o'z ichiga oladi.

Tashkiliy bosqichda:

- mavzuga oid metodik adabiyotlar o'rganiladi;
- bolalar bilan teatr haqida suhbat o'tkaziladi;
- "Ijodkor bola qanday bo'ladi?" mavzusida ota-onalar bilan so'rov o'tkaziladi;

- "Ijodkor bola o'zida qaysi fazilatlarini rivojlantiradi?" mavzusida ota-onalar bilan so'rov o'tkaziladi;

- bolalarni teatrlashtirilgan faoliyatga jalb qilish bo'yicha rejalar tahlil qilinadi;

- "Teatrlashtirilgan faoliyat nutqning ifodaliligi vositasi" mavzusida ota-onalar uchun maslahat o'tkaziladi;

- bolalar va ota-onalarning xalq ertaklari bo'yicha ishlangan rasmlar "Ertak huzurida mehmonda" ko'rgazmasida ishtiroki ta'minlanadi.

Amaliy bosqichda quyidagilar amalga oshiriladi:

- bevosita ta'limiy faoliyat. "Kommunikatsiya" sohasi. "— nomli xalq ertagini sahnalashtirish;

- "Sholg'om", "Bo'g'irsoq" ertaklarini ilk, kichik va o'rta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun, shuningdek, ota-onalar majlisida namoyish qilish;

- bolalar bilan "—" spektaklini tomosha qilish;

- badiiy adabiyotlar mutolaasi va xalq ertaklariga illyustratsiyalarni ko'rib chiqish;

- xalq ertaklari aks ettirilgan audioyozuvlarni tinglash, video-materiallarni tomosha qilish;
- niqob va kostyumlardan foydalangan holda “ayyor tulki”, “kuchukchalar va mushukchalar” inssenirovkasi;
- “sehrli tovushlar” o‘yini;
- mustaqil ijodiy o‘yinlar;
- xalq ertaklarini namoyish qilish uchun qo‘g‘irchoq teatrini tayyorlash.

Ishning yakunlovchi bosqichi:

- bolalarning ijodiy improvizatsiyalash qobiliyatini aniqlash;
- ota-onalar yordamida rivojlantiruvchi muhitni to‘ldirish;
- ma’ruza (doklad) shaklida qilingan ish natijalari haqida hisobotni o‘z ichiga oladi.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo‘yicha ish shakllari bosqichlari ilovada keltirilgan.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Bir so‘z bilan aytganda teatr bola uchun qanday ahamiyatga ega?

- a) Teatr bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi
- b) Teatr bolalarning emotsional namoyon bo‘lishiga ko‘maklashadi
- c) Teatr bolalarning xulqini korreksiyalaydi
- d) Teatr bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga ko‘maklashadi

2. Bolani omma oldida nutq so‘zlashga odatlantirish uchun nima qilish kerak?

- a) Teatr bolalarning omma oldida gapirishga o‘rgatadi
- b) O‘yin faoliyati bolalarni badiiy tarbiyalash natijasida shakllanadi
- c) Bolalarni adabiy syujetlarning emotsional ichki boyligi
- d) Kichik yoshdan notanish auditoriya oldida nutq so‘zlashga o‘rgatish yo‘li bilan shakllantirish kerak

3. Teatrlashtirilgan faoliyat bolaning qanday qobiliyatlarini rivojlantiradi?

- a) Nutqini rivojlantiradi;
- b) Aqlan va jismonan rivojlanadi;
- c) Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi
- d) Bola aqlan, jismonan va emotsional rivojlanadi.

4. Bolaga qiziqtirgan faoliyat bilan bir-biriga xalaqit bermagan holda shug'ullanish imkonini beradigan prinsip bu ...

- a) faollik prinsipi
- b) erkinlik va mustaqillik prinsipi
- c) hayotiy haqiqat illyuziyasi prinsipi
- d) komplekslash va egiluvchan zonalashtirish prinsipi

5. Bolaning bilish faoliyatini, faolligini rag'batlaydigan prinsip bu...

- a) erkinlik va mustaqillik prinsipi
- b) hayotiy haqiqat illyuziyasi prinsipi
- c) komplekslash va egiluvchan zonalashtirish prinsipi
- d) faollik prinsipi

6. Bolaga muhitga o'z munosabatini mustaqil belgilash: idrok qilish, taqlid qilish, yaratish; o'zi istaganini mustaqil tanlash imkonini beradi; - bu prinsip ...

- a) hayotiy haqiqat illyuziyasi prinsipi
- b) komplekslash va egiluvchan zonalashtirish prinsipi
- c) faollik prinsipi
- d) erkinlik va mustaqillik prinsipi

7. Bolalarni yaratilgan aldovga berilish va haqiqiy predmetlar bilan ishlayotganiga ishonch hosil qilish uchun ruhiy va faktik imkoniyat yaratadigan sharoitga qo'yishdan iborat bo'lgan prinsip?

- a) ijodkorlik (kreativlik) prinsipi
- b) psixologik komfort (qulaylik) prinsipi
- c) faollik prinsipi
- d) hayotiy haqiqat illyuziyasi

8. Quyidagilardan qaysi biri didaktik prinsiplar?

a) komplekslash va egiluvchan zonalashtirish, faollik, psixologik comfort

b) psixologik komfort, olam haqida shartli tasavvur, variativlik

c) variativlik, ijodkorlik, faollik, erkinlik va mustaqillik

d) psixologik comfort, ijodkorlik, olam haqida shartli tasavvur, variativlik

9. Teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini oshirish bo'yicha vazifalarni hal qilishda ular va ota-onalar bilan ishlarning zarur shakllari:

a) amaliy va yakunlovchi bosqich

b) boshlovchi, amaliy va yakunlovchi bosqich

c) boshlovchi va yakunlovchi bosqich

d) tashkiliy, amaliy va yakunlovchi bosqich

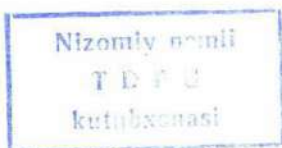
10. Teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini oshirish bo'yicha "Ijodkor bola qanday bo'ladi?" mavzusida ota-onalar bilan so'rov o'tkazilishi qaysi bosqichda amalga oshiriladi?

a) amaliy bosqich

b) yakunlovchi bosqich

c) boshlovchi bosqich

d) tashkiliy bosqich

2. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TURLI YOSH GURUHLARIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATINING ASOSIY VAZIFALARI

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati.
2. Turli yosh guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

Tayanch tushunchalar: dekorator, akter, rejisser, fantaziya, janr, integratsiya, motorika, koordinatsiya, tembr.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat olib borishning asosiy vazifalari

Har bir insonning bolaligi rolli o'yinlar asosida o'tadi, u bolada kattalarning hayotiy qonun-qoidalarini anglashni o'rgatadi. Har bir bola o'zi bilganicha o'ynaydi, lekin bu o'yinlar asosan kattalar, sevimli qahramonlardan o'rganib yoki ularga taqlid qilgan holda amalga oshiriladi. Bolalar o'yinlariga improvizatsiya qilingan teatrlashtirilgan tomosha sifatida qarash mumkin. Bolaga o'zini rejisser, akter, musiqachi, dekorator holida ko'rish imkoni beriladi. Dekoratsiya va kostyumlarni tayyorlash bolada ijodiy va texnik faoliyatni rivojlanishiga turtki bo'ladi. Tomoshani tayyorlash jarayonida ular chizish, yasash, tikish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, oldilarida amalga oshirishlari lozim bo'lgan vazifalarga nisbatan istak, xohish tuyg'ulari yanada rivojlanadi va ular bundan katta zavq oladilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyatning barcha yo'nalishlariga katta e'tibor berish lozim va shart, chunki ular,

- jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lish modelini yaratishni;
- milliy va ma'naviy qadriyatlarni singdirib borgan holda bolaning madaniyatini oshirishni;
- bolalar adabiyoti, musiqa, tasviriy san'at, o'zini tutish odobi, milliy an'analar va qadriyatlar bilan yaqindan tanishtirish va bu boradagi qiziqishini muntazam oshirib borishni;
- to'g'ri fikrlash, yaxshilik va yomonlik haqidagi tushunchalarini o'yinlar orqali bolalar ongiga singdirib borishga yordam beradi.

Shuningdek, teatrlashtirilgan faoliyat bolalarning ichki kechinmalari, munosabatlari, emotsional faoliyatining rivojlanishiga ya'ni, asar qahramonlariga munosabat bildirish, ularning holatiga kirishga harakat qilish kabi holatlar bilan birga boladagi

ijodiy faollikni o'yin, fantaziya, to'qib chiqarish orqali kengaytiradilar.

Teatrlashtirilgan faoliyat bilan bolalar nutqini rivojlantirish uzviy bog'liq bo'lib, qahramonlarning so'zlari, bola nutqi bilan uyg'unlashib, uning so'z boyligini orttiradi, nutqining tovush madaniyat mukammalashadi.

Teatrlashtirilgan mashg'ulotlar o'z ichiga ertaklardan lavhalar qo'yish, rasmga qarab rolli suhbatlar tuzish, hayotiy mavzularga oid mustaqil improvizatsiya (o'xshatish) qilish (kulguli voqealar, qiziq hodisalar va hokazo); qo'g'irchoq tomoshalarini ko'rish va uni muhokama qilish, dramatizatsiyalashgan o'yinlar, rolni ijro etish ifodaliligini rivojlantiruvchi mashqlar (verbal va nonverbal); bolalarni hissiy rivojlantiruvchi mashqlarni qamrab oladi.

Teatrlashtirilgan faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'yish, jamoani to'g'ri yo'naltirishda tarbiyachi katta rol o'ynaydi. Tarbiyachi nafaqat ifodali o'qishi yoki aytib berishi, balki ko'rishi, eshitishi, obrazga kirishi, ya'ni akterlik va rejissierlik mahoratlariga ham ega bo'lishi zarur. Aynan shu holat bolalarda teatrlashtirilgan faoliyatga qiziqishi uyg'otishi, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini ijobiy tomonga o'zgarishiga yo'l ochadi. Tarbiyachi o'zining akterlik faolligi bilan tortinchoq bolalarni faqatgina tomoshabinga aylantirib qo'ymasligi, har bir bolani diqqat bilan kuzatishi lozim. Tarbiyachi bolalarni muntazam ravishda qo'llab-quvvatlashi, ularning xato qilish va sahnaga chiqishda "qo'rqish", "artist" va "tomoshabin"ga bo'linib qolishlariga yo'l qo'ymaslik lozim.

Quyidagi vazifalar teatrlashtirilgan faoliyatni shakllantirish bo'yicha amalga oshiriladigan darslar majmuasi davomida hal etiladi:

- tarbiyalanuvchining ijodiy qobiliyat va ijodiy o'z o'ziga ishonish tuyg'ularini shakllantirish;
- bolalarda ijodiy faoliyatning barcha jabhalariga qiziqish uyg'otish;
- improvizatsiya (o'xshatish) qilish ko'nikmalarini egallash;
- nutq faoliyatining barcha shakl, funksiya va komponentlarini rivojlantirish;

– bilish ko‘nikmalarini mukammallashtirish.

Teatrlashtirilgan o‘yin teatrlashtirilgan mashg‘ulotning asosi hisoblanadi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotida teatrlashtirilgan o‘yinni o‘tkazishda qo‘yidagilarga alohida e‘tibor qaratish lozim:

- janr va mavzuning turli tumanligi;
- pedagogik faoliyatning barcha yo‘nalishlariga teatrlashtirilgan faoliyatni har doim va har kuni singdirish.
- Bolalarning teatrlashtirilgan o‘yinni tayyorlash va o‘tkazishdagi maksimal faolligi.
- Bolalarning teatrlashtirilgan o‘yinni uyushtirishda o‘zaro va kattalar bilan hamkorligi.

Teatrlashtirilgan faoliyatni rivojlantirish tizimi uch bosqichda amalga oshiriladi:

- Adabiy va folklor asarlarni ijodiy his etish;
- Maxsus bilimlarni asosiy (“akter”, “rejisser”) va qo‘shimcha (“ssenariy muallifi”, “bezakchi”, “kiyim ustasi”) nuqtayi nazarda o‘rganish;

• mustaqil ijodiy faoliyat.

Pedagogik vazifa suniy teatrlashtirilgan faoliyat bilan qiyinlashib boradi. U his etish, fikrlash, tasavvur, nutq bilan uyg‘unlashib, bolalarning turli xil faolliklarida namoyon bo‘ladi (nutqiy, musiqiy va hokazo).

Shuning uchun teatrlashtirilgan faoliyatni umumlashtiruvchi faoliyat deb atashimiz mumkin.

Teatrlashtirilgan o‘yinlar davomida bolalarda,

- atrof-olam haqidagi tushunchalari kengayadi;
- tasavvur, ong, anglash kabi psixologik tushunchalari rivojlanadi;
- ko‘rish, eshitish, so‘zlab berish kabi turli analizatorlar rivojlanadi;
- so‘z boyligi, grammatik nuqtayi nazardan to‘g‘ri gapirish, o‘z fikrini to‘g‘ri ifodalash, talaffuz, temp, so‘z intonatsiyasi va ifodasi faollashadi va yaxshilanib boradi;
- motorika, koordinatsiya, tembr, suhbat qurish ko‘nikmalari mukammallashadi;

- hissiy-irodaviy faoliyati rivojlanadi;
- xulq shakllanishi ro'y beradi;
- jamoada faoliyat olib borish, bir biri uchun javobgarlik rivojlanadi;
- mustaqil fikrlilik, ijodiy faollik rivojlanadi;
- teatrlashtirilgan faoliyatda ishtirok etish bolalarga olam olam quyonch baxsh etadi, ularda bu faoliyatga nisbatan qiziqish uyg'onadi.

Turli yosh davrlarida bolalar bilan ishlash vazifalarini ko'rib chiqamiz.

Kichik guruh

Bolalarning bu yoshida teatrlashgan rejisserlik o'yinlarining boshlang'ich bosqichlarini ko'rish mumkin. Jumladan, barmoqlar teatri, qo'g'irchoqlarning stol teatri va h.k. Anglash jarayoni o'z ichiga xalq va mualliflik ertaklari, she'rlar, hikoyalar matnlari asosidagi kichik tomoshalar qamrab oladi ("Bu barmoqcha – buvajon...", "Tili-bom", K.Ushinskiy "Xo'rozning oilasi", A.Barto "O'yinchoqlar", V.Suteev "Jo'ja va o'rdakcha"). Bolalar barmoqlar teatri shakllarini kattalar bilan berilgan mavzu bo'yicha improvizatsiya qilishda foydalanadi.

Asosiy vazifalari:

➤ Qahramonlarni to'g'ri baholash, e'tiborli bo'lish, ijobiy idealni tarbiyalash.

➤ Teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqishni rivojlantirib borish.

➤ Bolalarning nutq, qo'shiq, mimika, jest, harakat va shu kabi boshqa holatlarni erkin ko'rsata olishlariga erishish.

➤ O'yin, qo'shiq va raqs san'ati orqali ijodiy obraz va ijro etish ko'nikmalariga erishish.

➤ Bolalarning narsa va hodisa, tabiat va haqiqat, kelajak va o'tgan zamon, an'alar va boshqa narsalar haqidagi tushunchalarini kengaytirish

➤ Bolalarda stol teatri, dramatisatsiya, yerda ijro etiladigan teatr kabi teatrning turli yo'nalishlari haqida tushunchalarini mustahkamlashga yordam beriladi.

➤ Bolalar soʻz boyligini boyitish, toʻgʻri talaffuz etish qoidalariga eʼtibor berishlariga erishish.

➤ Bolalarda oʻzlari yaxshi biladigan hikoya, ertaklarni improvizatsiya qilish, mustaqil yoki tarbiyachi koʻmagida turli hikoyalar tuzishga yoʻnaltirish.

➤ Bolalarda ong, fikrlash, diqqatni shakllantirish.

➤ Bolalarda oʻzini va oʻrtoqlarini harakatlarini toʻgʻri baholashga oʻrgatish.

➤ Bolalarda turli harakatlarni bajarish, raqs tushish, yorqi n obraz yaratish istagini kuchaytirish.

➤ Rol oʻynash, yaʼni akterlik mahoratini koʻrsatish koʻnikmalarini tarbiyalash.

➤ Qoʻshiq, raqs, oʻyin improvizatsiyalaridan mustaqil faoliyatda toʻgʻri foydalanishga erishish.

Oʻrta guruh

Bu yoshda bolalarda teatrlashtirilgan oʻyinga nisbatan qiziqishlari kuchayadi. Bolalarning teatrlashtirilgan oʻyinga qiziqishlari ortadi. Teatrlashtirilgan oʻyin koʻnikmalari bolalarda drammatizatsiyalashgan oʻyin haqidagi bilimlarni kengayishi hisobiga amalga oshadi. Bola 4-5 yoshida yumshoq oʻyinchoqlar, yogʻochli teatr, konusli teatr, xalq oʻyinchoqlari teatri kabi stol teatrining turli koʻrinishlarini oʻrganadi. Bolalar "Tulki va turna", "Boʻgʻirsoq", "Gʻozlar va turnalar" va shu kabi ertaklar asosida tomoshalar taqdim etishadilar.

Barmoqlar teatri koʻproq mustaqil faoliyatda foydalanilib, ular sheʼr va kichik ertaklarni barmoqlari yordamida improvizatsiya qilib koʻrsatib berishga harakat qilishida ("Jili u babusi"; S. Mixalkov "Mushukchalar", Zubkova "Mi delili apelsin").

Asosiy vazifalari:

➤ Bolalarda teatrlashtirilgan oʻyin faoliyatiga kuchli qiziqish uygʻotish.

➤ Etyud, drammatizatsiya, qoʻshiqli va raqsli improvizatsiya jarayonida mukammal obraz yaratishga oʻrgatish.

➤ Atrofdagi narsalar haqidagi tushunchalarini boyitib borish.

Narsalarning rangi, holati, kattaligiga ko'ra ajratish ko'nikmalarini rivojlantirish. Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatida ishtirok etuvchi tomosha qahramonlari haqidagi bilimlarini kengaytirish.

➤ Bolalar so'z boyligini to'ldirish va faollashtirish. Nutqning intonatsion ifodaliligini shakllantirish. Teatrlashtirilgan o'yin faoliyatida bolalarda suhbat qurish ko'nikmalarini rivojlantirish.

➤ Qo'g'irchoqlardan to'g'ri foydalanish qoidalarini mustahkamlash.

➤ Bolalarda qo'g'irchoqlar bilan improvizatsiyalashgan o'yinlarda ishtirok etish istaklarini shakllantirishda davom ettirish.

➤ Maktabgacha ta'lim tashkiloti hodimlari, ota-onalar va bolalar oldida tomosha ko'rsata olish qobiliyatini muntazam ravishda shakllantirish va qo'llab-quvvatlab borish.

Katta guruh

Katta guruhlarda ro'y beradigan chuqurlashtirilgan teatrlashtirilgan o'yin ko'nikmalari drammatizatsiyalashtirigan o'yin va teatrlashtirilgan rejisserlik o'yinlarining turli shakllari hisobiga o'rganiladi. Katta guruh tarbiyalanuvchisi bir necha adabiy asardan tashkil topgan improvizatsiya o'yinlari, mustaqil ko'rinishlar qo'yish imkoniyati yaratiladi. Masalan, "A.S.Pushkin ertaklariga sayohat", "Sh.Perro ertaklari qahramonlarining yangi sarguzashtlari" va boshqalar. Bunday yondashuv bolalarda rejissyorlik tajribalarini oshiradi.

Tomosha uchun mavzu va so'zlar murakkablashtiriladi, teatrlashtirilgan o'yin jarayonida hayvonlar haqidagi turli ertaklaridan foydalaniladi ("Echki bolalari", "Bo'g'irsoq" va shu kabilar).

Asosiy vazifalari:

➤ Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish davom ettiriladi.

➤ Bolalarda badiiy ijro etish ko'nikmalarini shakllantirishda o'yin, qo'shiq, raqs improvizatsiyalaridan foydalangan holda mukammallashtirish.

➤ Atrofdagi munosabatlarga nisbatan bolalarning tushun-

chalarini kengaytirish. Guruhda, zalda, maktabgacha ta'lim tashkiloti binosiga moslashish ko'nikmalarini mukammallashtirish.

➤ Bolalarda qo'g'irchoq teatrlarining turlarini ajrata olish va aytib bera olish ko'nikmalarini mustahkamlash.

➤ Bolalarning lug'at boyligini shakllantirishda davom etish. Nutqning intonatsion ifodaliligini mukammallashtirish. Monologik va diologik nutq shakllarini rivojlantirish.

➤ Qo'g'irchoqlar bilan to'g'ri manipulyatsiya qilish, ya'ni to'g'ri yo'naltirish qoidalarini mustahkamlash.

➤ Bolalarni yakka tartibda yoki guruh bilan birga turli hikoya va ertaklar to'qish va shu asosida improvizatsiyalashgan qo'g'irchoq tomoshalarini tashkil etishga ilhomlantirish.

➤ Bolalarda ong, fikr, tasavvur, diqqatni rivojlantirish.

➤ Tomosha qo'g'irchoqlari bilan o'ynash istagini tarbiyalash. Mustaqil faoliyatda qo'shiq, raqs, o'yin improvizatsiyalaridan foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirish.

➤ Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti bayramlarida, ko'ngil ochar tadbirlarida mashg'ulotlar va mustaqil faoliyat jarayonida olgan o'z bilim va ko'nikmalaridan foydalangan holda faol ishtirok etish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash.

Tayyorlov guruhi

Tayyorlov guruhida o'yin materiali yanada murakkablashadi. Teatrlashgan tomoshalarga teatrlashgan tomosha qo'yish, bolalar operasi, musiqali va ritmik pyesalar kiradi. Rus xalq ertaklari, qo'shiqlar, adabiy asarlarni inssenirovka qilish; "Oshpaz mushukchalar", muz. Ye. Tilicheevoy.

Asosiy vazifalari:

➤ Teatr san'ati asosida bolalarda har taraflama ijodiy qobiliyatlarni rivojlanishini mukammallashtirish.

➤ Badiiy obraz yaratishda o'yin, qo'shiq raqs improvizatsiyalari orqali bolalarda mustaqil ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish.

➤ Atrofdagi munosabatlarga nisbatan bolalarning tushunchalarini kengaytirishda davom etiladi. Guruhda, zalda, mak-

tabgacha ta'lim tashkiloti binosiga moslashish ko'nikmalarini mukammallashtirish. Bolalarda qo'g'irchoq teatrlari haqida tushuncha, ularni farqlay olish ko'nikmalarini kengaytirish.

➤ Bolalar so'z boyligini yaxshilash va ko'paytirishda davom etish, muntazam lug'at boyligini kengaytirib borish. Nutqning suhbat va monologik shakllarini mukammallashtirish. Muloqotda nutq madaniyatini tarbiyalash. Qo'g'irchoqlar ishtirokida kichik hikoyalar, ertaklar tuzish ko'nikmalarini yaxshilash.

➤ Qo'g'irchoqlarni to'g'ri manipulyatsiya qilish ko'nikmalari mustahkamlanadi.

➤ Bolalarga ma'lum mashhur ertak qahramonlarining suhbatlarini improvizatsiya qilish ko'nikmalari yanada mustahkamlash.

➤ Ong, diqqat, fikrlash, tasavvur qilish, his etish ko'nikmalari mukammallashadi.

➤ Bolalarda o'z ruhiyatlarini boshqalarga ulashish, musiqa ohangini turli tana harakatlari orqali ko'rsatib berish, badiiy o'z-o'ziga ishonish ko'nikmalarini rivojlantirish.

➤ Qo'g'irchoq teatri tomoshalari jarayonida bolalarning yakka va jamoa bilan musiqa asboblari yordamida improvizatsiya qilish tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash.

➤ Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti bayramlarida, ko'ngil ochar tadbirlarida mashg'ulotlar va mustaqil faoliyat jarayonida olgan o'z bilim va ko'nikmalaridan foydalangan holda faol ishtirok etish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash.

Yuqorida aytib o'tilgan holatda tashkil etilgan ta'lim albatta o'z samarasini ko'rsatadi. Teatrlashtirilgan o'yin bolalarda o'zini boshqalar oldida ifoda eta olish, o'zing "Men"ini boshqalarga taqdim eta olish, o'rtoqlari oldida o'z harakatlaridan faxrlanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi davrlari teatrlashtirilgan o'yin faoliyatining integratsiyalashgan o'yinlar, san'atning turlari hisobiga boyitiladi

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat nima uchun xizmat qiladi?

a) jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lish modelini yaratishni; milliy va ma'naviy qadriyatlarni singdirib borgan holda bolaning madaniyatini oshirish uchun.

b) bolalar adabiyoti, musiqa, tasviriyy san'at, o'zini tutish odobi, milliy an'analar va qadriyatlar bilan yaqindan tanishtirish va bu boradagi qiziqishini muntazam oshirib borish uchun.

c) to'g'ri fikrlash, yaxshilik va yomonlik haqidagi tushunchalarni o'yinlar orqali bolalar ongiga singdirib borish uchun.

d) Yuqoridagi barchasi uchun xizmat qiladi.

2. Quyidagilarning qaysi biri teatrlashtirilgan faoliyatni shakllantirish bo'yicha amalga oshiriladigan darslar davomida hal qilinadi?

a) tarbiyalanuvchining ijodiy qobiliyat va ijodiy o'z o'ziga ishonish tuyg'ularini shakllantirish; bolalarda ijodiy faoliyatning barcha jabhalariga qiziqish uyg'otish;

b) improvizatsiya (o'xshatish) qilish ko'nikmalarini egallash; bilish ko'nikmalarini mukammallashtirish;

c) nutq faoliyatining barcha shakl, funktsiya va komponentlarini rivojlantirish;

d) Yuqoridagi javoblarning barchasi orqali hal qilinadi.

3. Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan o'yinni o'tkazishda quyidagilardan qaysi biriga alohida e'tibor qaratish lozim?

a) janr va mavzuning turli tumanligi; bolalarning teatrlashtirilgan o'yinni tayyorlash va o'tkazishdagi maksimal faolligi.

b) pedagogik faoliyatning barcha yo'nalishlariga teatrlashtirilgan faoliyatni har doim va har kuni singdirish.

c) Bolalarning teatrlashtirilgan o'yinni uyushtirishda o'zaro va kattalar bilan hamkorligi.

d) Yuqoridagi javoblarning har biriga alohida e'tibor qaratish lozim.

4. Teatrlashtirilgan faoliyatni rivojlantirish tizimi quyidagilarning qaysi biri asosida amalga oshiriladi?

a) Adabiy va folklor asarlarni ijodiy his etish;

b) Maxsus bilimlarni asosiy ("akter", "rejisser") va qo'shimcha ("ssenariy muallifi", "bezakchi", "kiyim ustasi") nuqtai nazarda o'rganish;

c) mustaqil ijodiy faoliyat;

d) berilgan javoblarning hammasi orqali amalga oshiriladi.

5. Turli yosh (kichik guruh) davrlarida bolalar bilan ishlashning quyidagilardan qaysi biri asosiy vazifasiga kiradi?

a) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish.

b) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish davom ettiriladi

c) Teatr san'ati asosida bolalarda har taraflama ijodiy qobiliyatlar rivojlanishini mukammallashtirish.

d) Qahramonlarni to'g'ri baholash, e'tiborli bo'lish, ijobiy idealni tarbiyalash.

6. Turli yosh (o'rta guruh) davrlarida bolalar bilan ishlashning quyidagilardan qaysi biri asosiy vazifasiga kiradi?

a) Qahramonlarni to'g'ri baholash, e'tiborli bo'lish, ijobiy idealni tarbiyalash.

b) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish davom ettiriladi

c) Teatr san'ati asosida bolalarda har taraflama ijodiy qobiliyatlarni rivojlanishini mukammallashtirish.

d) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish.

7. Turli yosh (katta guruh) davrlarida bolalar bilan ishlashning quyidagilardan qaysi biri asosiy vazifasiga kiradi?

a) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish.

b) Qahramonlarni to'g'ri baholash, e'tiborli bo'lish, ijobiy idealni tarbiyalash.

c) Teatr san'ati asosida bolalarda har taraflama ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishini mukammallashtirish.

d) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish davom ettiriladi

8. Turli yosh (tayyorlov guruhi) davrlarida bolalar bilan ishlashning quyidagilardan qaysi biri asosiy vazifasiga kiradi?

a) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish.

b) Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga kuchli qiziqish uyg'otish davom ettiriladi

c) Qahramonlarni to'g'ri baholash, e'tiborli bo'lish, ijobiy idealni tarbiyalash.

d) Teatr san'ati asosida bolalarda har taraflama ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishini mukammallashtirish.

9. "Qo'shiq, raqs, o'yin improvizatsiyalaridan mustaqil faoliyatda to'g'ri foydalanishga erishish" – qaysi yosh darajali bolalar bilan ishlashni asosiy vazifalaridan biriga kiradi.

a) Tayyorlov guruhi

b) O'rta guruh

c) Katta guruh

d) Kichik guruh

10. Qaysi guruhlarda ro'y beradigan chuqurlashtirilgan teatrlashtirilgan o'yin ko'nikmalari drammatizatsiyalashtirilgan o'yin va teatrlashtirilgan rejisserlik o'yinlarining turli shakllari hisobiga o'rganiladi?

a) Tayyorlov guruhi

b) Kichik guruh

c) O'rta guruh

d) Katta guruh

3. SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI VOSITASIDA BOLALARDA IJODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH

Reja:

1. Sahnashtirish faoliyati rivojlantirish vositasi sifatida.
2. Sahnashtirish faoliyatida bolalarda aktyorlik qobiliyatini rivojlantirish

Tayanch tushunchalar: *rasm, loy, applikasiya, tahlil, sintez, taqqoslash, estetik sezgi, badiiy ijod, ekskursiya, qog'oz, mel, bo'yoqlar, mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik.*

Sahnalashtirish faoliyati orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish

Sahnalashtirish faoliyatida qatnashish orqali bolalar atroflardagi dunyoni rang-barang tasvirlar va turli xil tovushlar yordamida taniydilar, mohirlik bilan yaratilgan savollar esa ularni tahlil qilish, xulosalar va umumlashtiruvlar berishga undaydi. Qahramonlarning ifodali replikatsiyalari va shaxsiy mulohazalari orqali bolalarning soʻz boyligi asta-sekin gavydalanadi. Bolaning ijro etayotgan roli, ayniqsa boshqa personajlar bilan boʻladigan suhbatining uning aniq, ravshan va tushunarli soʻzlashishiga majbur etadi.

Shunday ekan, sahnalashtirish faoliyati ifodali nutq hamda intellektual va badiiy-estetik tarbiyaning shakllanishiga taalluqli boʻlgan koʻpgina pedagogik masalalarni hal etish imkonini beradi. Shuningdek, u bolaning sezgi, his-tuygʻulari namoyon boʻlishida beqiyos manba hisoblanadi, maʼnaviy boyligini oshiradi. Demak, sahnalashtirish faoliyati bolaning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etishda zarur boʻlgan shart-sharoit, yaʼni empatiyaning rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi.

Adabiyotlarda taʼkidlanganidek, empatiyaning asosi – insonning emotsional holatini uning yuz ifodasi, ifodali harakatlari va nutqi yordamida bila olishi, oʻzini har qanday holatda ham boshqalarning oʻrniga qoʻya olishi va koʻmaklashuvning adekvat vositalarini topa olishidir. “Birovning xursandchiligidan xursand boʻlish va birovning qaygʻusiga sherik boʻlish uchun tasavvur orqali boshqa kishining holatiga oʻtishni bilishi va fikran uning oʻrnida boʻla olishi kerak”. Bu esa, jamiyatda muayyan darajadagi aloqalar mavjudligini anglatadi.

Sahnalashtirish faoliyati har qaysi adabiy asar yoki ertak axloqiy yoʻnalishga ega ekanligi sababli xulq-atvorning ijtimoiy

ko'nikmalar tajribasini shakllantirishga imkon beradi. Pirovardida, bola olamni aql va yurak bilan anglaydi, yaxshilik va yomonlikka nisbatan o'z fikrini bildiradi. Sevimli qahramonlarga taqlid qilish va tenglashish uchun namuna bo'lib qoladi. Bolaning sevimli obraziga nisbatan aynan shunday tenglashuv qobiliyati pedagoglarga sahnalashtirish faoliyati orqali bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishga imkon beradi.

Sahnalashtirish faoliyati bolalarning biror-bir personaj orqali muammoli vaziyatlardan chiqib ketishlariga yordam beradi. Bu esa, o'ziga ishonmaslik va muomala bo'yicha kelib chiqadigan qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lgan jur'atsizlikni yengib o'tishga o'rgatadi.

Shunday ekan, sahnalashtirish faoliyati bilan bog'liq mashg'ulotlar bolalarning har tomonlama yetuk bo'lishida katta ahamiyatga ega ekan. Aynan shuning uchun maktabgacha umumiy ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan ishlarning tarkibi va usullarining muvaqqat (ibratli) talabida maxsus "Bolaning sahnalashtirish faoliyatida rivojlanishi" nomli bo'limi ajratilgan. Unda qayd etilishicha, pedagog:

- sahnalashtirish faoliyatida bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish (ijrochilik mahoratini rag'batlantirish, har bir chiqishda erkin va bimalol harakatini rivojlantirish, mimika vositalari, ifodali harakatlar va intonatsiyalar yordamida improvizatsiyani gavdalantirish va h.k.);

- bolalarni teatr madaniyati bilan tanishtirish (teatr moslamalari, teatr janrlari hamda qo'g'irchoq teatrlarining barcha turlari bilan tanishtirish);

- teatr faoliyatining boshqa faoliyat turlari bilan yagona pedagogik jarayonda o'zaro bog'liqligini ta'minlay bilishi kerak;

Teatr faoliyati bilan shug'ullanadigan studiyalarda bog'cha tarbiyachilari va ota-onalar qatnashishi mumkin. Bu juda muhim, bolalarning va kattalarning hamkorlikdagi ijodiy faoliyat mtm da hayot rejimiga nisbatan an'anaviy yondashuvni yengib o'tishga yordam beradi. Sahnalashtirish faoliyatining bunday tashkil et-

ilishi bolalarda nafaqat bilim va ko'nikmalarning paydo bo'lishi, qobiliyat va ijodiylikning rivojlanishiga, balki ularning boshqa guruhdagi bolalar hamda kattalar bilan o'zaro aloqada bo'lishlariga imkon yaratadi.

Munosabat doirasining kengayishi rivojlanishning to'laonli muhitini yaratishga, har bir bolaga o'zining alohida o'z o'rnini topa bilishga, bir vaqtning o'zida jamiyatning to'laonli a'zosi bo'lishiga yordam beradi; har kimning o'zini-o'zi boshqarishini ta'minlaydi va barcha – kattayu kichik bu yerda o'zaro harakat-teng huquqli sherigi sifatida chiqadi.

Spektakl yoki konsert dasturida qatnashib, bolalar o'z holicha kattalardan o'rnak oladilar va o'zlarini erkin tutadilar, kattalar kabi o'zlari istagandek va erkin holda o'z xatti-harakatlarining namunalari va faoliyat turlarini belgilaydilar.

Bundan tashqari, hamkorlikdagi faoliyat orqali tarbiyalanuvchilar bolalarni, ayniqsa ularning xarakterlari, orzulari va niyatlarini yaxshiroq bilib oladilar. Kichkina bolalarni hurmat qilishga, ular uchun qayg'urishga, kattalar va bolalar o'rtasida ishonch paydo bo'lishiga asoslangan muhit yaratiladi.

Bunday muhit sahnalashtirish faoliyatida bolaning shaxs bo'lib rivojlanishida asosiy vosita hamda uning shaxsiy bilimlari va ijtimoiy tajribasining manbai hisoblanadi. Bunda ko'rgazmali-fazoviy muhit bolalarning nafaqat hamkorlikdagi sahnalashtirish faoliyatini ta'minlaydi, balki har bir bolaning mustaqil ijod qilishi uchun asosiy manba va o'zini-o'zi shakllantirish borasida o'ziga xos muhit hisoblanadi. Shuning uchun sahnalashtirish faoliyatini ta'minlovchi ko'rgazmali-fazoviy muhitni loyihalashtirishda quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir:

- bolaning shaxsiy ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari;
- uning ruhiy-shaxsiy rivojlanishi;
- shaxsiy qiziqishlari, afzal tomonlari va uinig ehtiyojlari;
- ijodiy qobiliyati, qiziquvchanligi va yangiliklarga intiluvchanligi;
- yoshiga xos va rolli o'yinlar xususiyatlari;

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari tengdoshlari va kattalar bilan o'zaro hamkorlikdagi faoliyatda qatnashishiga bo'lgan intilishlaridan iborat. Bolalarning yoshiga xos guruhlarida hamkorlikdagi va mustaqil sahnalashtirish faoliyatining optimal balansini ta'minlash uchun sahnalashtirish hududi yoki ertak burchagi jihozlangan, shuningdek bolaning yolg'iz o'zi qolishi va qandaydir rolini oyna oldida "tayyorlanib olishi uchun" yoki spektaklga illyustratsiyani yana bir marta ko'rib olishi uchun "jim-jit burchak" yaratilishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va ishtiyoqlarini amalga oshirish uchun ko'rgazmali-fazoviy muhit tanlash erkinligi va huquqini ta'minlab berishi kerak. Shuning uchun sahnalashtirish faoliyatining hududida qo'g'irchoq teatrining har xil turlari, bolalar chizgan rasmlari va shu kabilar bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, har xil bolalarning qiziqishlariga mo'ljallangan materiallar doimiy ravishda yangilanib turilishi kerak. Bularning barchasi esa tarbiyachining har bitta bola bilan alohida-alohida shug'ullanishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib beradi.

Qiziquvchanlik va yangiliklarga nisbatan intiluvchanlikning rivojlanishi spektakl uchun kerakli bo'lgan atributlar, dekoratsiyalar va kostyumlarni tayyorlashda turli materiallar yordamida yaratish, modellashtirish va sinovdan o'tkazish uchun barcha imkoniyatlarga asoslanadi, Sahnalashtirish faoliyatining hududida tabiiy materillar, matolar va kostyumlar mavjud bo'lishi kerak.

Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini ochib berish uchun bolalarning sahnalashtirish faoliyati bo'yicha maxsus mashg'ulotlar, studiyalarga oid ishlar va turli-tuman bayram tomoshalari o'tkazish uchun maxsus yarim funksiya bajaruvchi maxsus (musiqali va teatr zallari, grim xonasi, ertak xonasi va boshqalar) binolar ham mavjud bo'lishi kerak.

Guruhda sahnalashtirish hududini loyihalashtirish uchun bolalarning shaxsiy xususiyatlari chegarasi sifatida yoshiga doir

xususiyatlarini hisobga olishda uskuna va materiallarni bolaning yoshiga moslab tanlash talab etiladi. Masalan, ushbu hududdagi kichik yoshdagi guruhlarda maskarad kiyimi kiyish va tanish er-taklarni sahnalashtirish uchun qo'g'irchoq-hayvonlarning bur-chagi yaratilgan bo'lishi kerak.

Ikkinchi kichik yoshdagi guruh bolalari uchun eng oddiysi va eng osoni stol ustidagi qo'g'irchoq teatri hisoblanadi. Bu kabi teatr uchun qo'g'irchoqlarni har qanday mato, porolon, yung va charm bo'lagidan tikib olsa ham bo'laveradi. Stol ustidagi qo'g'irchoq teatrini to'qishning har xil turlarida foydalaniladi-gan ilgaklar va to'qish moslamalari bilan bog'lash mumkin.

Stol ustidagi qo'g'irchoq teatri uchun, shuningdek, loydan yasalgan qo'g'irchoqlar, turli xil yog'och o'yinchoqlar ham to'g'ri keladi. Qiziqarli qo'g'irchoqlarni qog'ozli konuslar, silindrlar va turli o'lchamdagi qutilardan ham yasab olsa bo'ladi. O'rta yosh-dagi guruhlarda bolalarni sahna pardasi va miniladigan qo'g'ir-choqlar bilan tanishtiriladi. Uning asosi qo'g'irchoqlar umurtqa-si vazifasini bajaruvchi tayoqchali havoza dan iborat.

Bolalarni miniladigan qo'g'irchoqlarni boshqarishga o'rga-tishdan oldin yog'och qoshiqqa asoslangan o'yinchoqlar bilan o'ynash imkoniyati beriladi.

Qoshiqlar bilan sahnalashtirilgan teatr bolalarga qo'g'ircho-qlarni boshqarish yo'llarini o'rgatadi.

Katta yoshdagi guruhlarda bolalarni marionetkalar va "jonli qo'l"li qo'g'irchoqlar bilan tanishtiriladi. Marionetka deb ko'pin-cha iplar yordamida boshqariladigan qo'g'irchoqlarga aytiladi. Marionetkalarni turli xil narsalardan yasash mumkin. Odatda, marionetkalarni matolardan yumshoq o'yinchoqlarni tikish uslubiga asoslanib tikiladi. Ularni harakatga keltirish uchun esa havoza dan foydalaniladi. Havoza – bir-biriga chalishtirilgan ik-ki yog'ochdan yasalgan bo'lib, undan o'tkazilgan ipga qo'g'ir-choqlar osib qo'yiladi.

"Jonli qo'l"li qo'g'irchoqlar yorqin ifodali imkoniyatlarga ega, chunki qo'g'irchoqlarning qo'li o'rniga bolalarning qo'li ishlaydi. Bunday qo'g'irchoqlar asosan bosh qismidan va erkin harakat

qilishga mo'ljallangan ustkiyimdan iborat bo'ladi, kiyimning bi-lag qismini bola o'zining qo'lida kirgizib qo'g'irchoqni harakatga keltiradi. Bu qo'g'irchoqlarni yasash va boshqarish juda oson. "Jonli qo'l"li qo'g'irchoqlar yordamida boshqa tizimdagi qo'g'ir-choqlarga xos bo'lmagan harakatlarni amalga oshirish mumkin.

Maktabga tayyorlovchi guruhlarda bolalar tayoqli va kat-ta-katta ko'rinishli qo'g'irchoqlar bilan tanishadilar. Bunday qo'g'irchoqlar qo'lga taqiladigan qo'g'irchoqlardan o'zining kat-ta o'lchamdaligi bilan farq qiladi. Unung asosi gapitdan iborat bo'lib, qo'g'irchoqning qo'llari yog'ochdan yasalgan tayoq yor-damida harakatga keltiriladi. Bola bir qo'li bilan havoza yor-damida qo'g'irchoqni ushlab oladi, boshqa qo'li bilan esa trostni boshqaradi. Trostli qo'g'irchoqlarda qo'g'irchoqlarni boshqarish qo'lga taqiladigan qo'g'irchoqlarga qaraganda qiyinroq, lekin imkoniyatlari juda kengdir.

"Odam-qo'g'irchoq" tizimidagi sahna qo'g'irchoqlarining bal-andligi bolaning bo'yiga bog'liq. Bola qo'g'irchoqning juda katta boshini o'zining boshiga, qo'llarini qo'lga, kata oyoq kiyimlarini esa oyoqlariga kiyib oladi va haqiqiy tirik qo'g'irchoqqa aylana-di. Qo'g'irchoqning boshi, qo'llari va oyoq kiyimlari bolaning bemalol nafas olishi va atrofni ko'ra olishi uchun porolondan tikilib, usti esa mato bilan qoplanadi. Bunda qo'g'irchoqning og'zi bolaning ko'zlariga moslashtirilib ochiqroq qilib qo'yiladi.

"Odam-qo'g'irchoqlar" yorqin sahna imkoniyatlariga egadir-lar. Bu kabi "Odam-qo'g'irchoq"larni boshqarish bolalarga juda katta quvonch baxsh etadi.

Bolalarning rolli o'yinlar xususiyatlarini hisobga olish maq-sadida sahnalashtirilgan faoliyat uchun mo'ljallangan hudud ji-hozlari o'g'il bolalar hamda qiz bolalarning qiziqishlariga javob berishi kerak. Shunday ekan, bolalarning sahnalashtirilgan faoli-yatining hududini loyihalashtirish ko'rgazmali-fazoviy muhitni yaratishning asosiy tamoyillariga rioya etishni nazarda tutadi. Bular quyidagilar:

- bolalarning hamkorlikdagi va shaxsiy faoliyati orasida mu-vozanatni ta'minlash;

- norasmiy hududni tashkil etish;
 - tanlov xarakteri va erkinligini ta'minlash;
 - modellastirish, qidirish va tajriba qilish uchun shart-sharoitlarni yaratish;
 - binolar va asbob-uskunalaridan juda ko'p foydalanish;
 - jihozlar va materiallarning yoshi va jinsiga moslashtirilishi.
- Sahnashtirilgan faoliyat bo'yicha mashg'ulotlar quyidagilardan iborat:
- qo'g'irchoq teatrini tomosha qilish va ular haqida suhbatlashish;
 - drammashtirish o'yinlari;
 - turli xil hikoyalar va sahna asarlarini tayyorlash va ijro etish;
 - ifodali ijroni shakllantirish bo'yicha mashqlar (og'zaki va og'zaki bo'lmagan);
 - axloqiy mashg'ulotlar bo'yicha alohida mashg'ulotlar;
 - Bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun mashqlar.

Bolalarning sahnalashtirish faoliyati, albatta, o'z-o'zidan kelib chiqmaydi. Bu masalada ushbu jarayonni yaxshi boshqara oladigan tarbiyachi juda katta ahamiyatga ega.

Ta'kidlash lozimki, bir vaqtning o'zida bilim berish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaruvchi sahnalashtirish faoliyati sahna chiqishlarini tayyorlashga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi. Ularning mazmuni, shakllari va amalga oshirish usullari uchta asosiy maqsadni bir vaqtning o'zida amalga oshirishi kerak:

- Teatr va ijro faoliyati ko'nikmalari va nutqini rivojlantirish;
- Ijodkorlik muhitini yaratish;
- bolalarni ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlantirish.

Sahnalashtirish faoliyatining mazmuni nafaqat adabiy asar yoki ertak matni bilan tanishish, balki yuz ifodalari, harakat, kostyum va boshqalar, ya'ni ifodali o'qishda muhim ahamiyatga bo'lgan "belgilar" bilan ham tanishishdan iborat,

Har qanday sharoitda ham hech qanday bosim, taqqoslash, baho berish, hukm o'tkazish mumkin emas. Aksincha, bolalar-

ning fikr bildirishga, ichki faolligini namoyon etishlariga imkon yaratish kerak. Pedagog bolalarga o'zining aktyorlik faoliyatidan kelib chiqib tazyiq o'tkazmasligi va uni tomoshabinga aylantirib qo'ymasligi kerak. Bolalarning sahnaga qo'rqmasdan chiqishlariga e'tibor berishlari kerak. "Aktyor" va "tomoshabin", ya'ni har doim ijro etuvchi va boshqalarning "ijro etishini" har doim tomosha qiluvchi o'rtasida farq bo'lmasligi kerak.

Sahnalashtirish faoliyatini tayyorgarlik bir qancha bosqichlarda amalga oshiriladi. Avvalo tarbiyachi asarni ifodali qilib o'qib berishi kerak, keyin esa u haqda bolalar bilan nafaqat mazmuni haqida, balki alohida ifoda vositalari borasida suhbatlashishi kerak.

Ta'kidlash lozimki, asarni qanchalik to'liq qabul qilinsa, sahnalashtirish faoliyatining darajasi shunchalik yuqori bo'ladi, shuning uchun har bir asarni o'qishda intonatsion, leksik va sintaktik ifodali o'qish vositalari majmuidan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Pedagog har bitta bolani juda yaxshi bilishi, har qanday asarni eshitib qanday ta'sirlanishini bilishi kerak. Agar "u yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi nizo uchun kuyunmasa, uning ko'zlarida xursandchilik aks etmasa- bu degani, uning yuragida nimadir bo'lgan" va pedagog uning parchalangan yuragini asliga qaytarishi uchun ko'p harakat qilishi kerak. Shunga muvofiq, tarbiyachi oldida ikkita asosiy masala ko'ndalang turibdi:

- bola nimani his qilayotganligini tushunishi, uning qayg'usi nimaga yo'nalganligi va ularning qanchalik chuqur va jiddiy ekanligini bilishi;

- bolaga o'z fikrini erkin va to'liq bildirishi uchun yordam berishi, asar qahramonlariga yordam berishi uchun alohida sharoitlar yaratishi.

Hissiy materiallarni chuqurroq tushunib yetishda illyustratsiyalar, shuningdek videofilmlar katta ahamiyatga ega. Illyustratsiyalarni ko'rib chiqishda rasmlarda ifodalangan qahramonlarning ruhiy holatlarini ("unga nima bo'lgan", "u nega

yig'layapti" va h.k.) tahlil qilishga ham katta ahamiyat berish maqsadga muvofiqdir.

O'qib berilgan asar haqida suhbat va shu kabi boshqa mashg'ulotlardan so'ng asosiy mavzuga qaytish kerak, bunda bolani asarning alohida qismlarini so'zlab berishiga taklif qilish kerak. Mazmuni aynan xuddi o'zidek so'zlashini talab qilinmaydi. Juda zarur bo'lgandagina unga tuzatish kiritiladi, ko'p to'xtalmay davom ettiriladi.

Shunga qaramay, matn yetarli darajada yaxshi o'zlashtirilsa, taqdimotning aniqligi va ifodalanganligini rag'batlantirish ham kerak. Bu muallif matnining o'ziga xosligini yo'qotmaslik uchun muhimdir.

Ifodalilikning turli xil vositalari orasidan quyidagilar tavsiya etiladi:

- Ikkinchi kichik yoshdagi guruhlarda oddiy obrazli-ifodali qobiliyatni shakllantirish (ertak qahramonlarining harakatlarini o'xshatib bera olish);
- O'rta yoshdagi guruhlarda badiiy-ijodiy ifodali vosita elementlarini (intonatsiya, pantomima va yuz ifodalari) jo'rgatish;
- Katta yoshdagi guruhlarda badiiy va ijodiy ijro mahoratini takomillashtirish;
- Maktabga tayyorlov guruhida obrazni yetkazib berish borasida mustaqil ijodkorlikni hamda og'zaki va pantomima harakatlarining ifodasini rivojlantirish.

Bolalarga ertak qahramonlarining imitatsion harakatlari-ni jismoniy hamda musiqali mashg'ulotlar va erkin holatlarida o'rgatish mumkin. Qahramonlarning harakatdagi fe'l-atvorini musiqa yordamida yetkazib briladi. Sahnashtirish faoliyati bo'yicha mashg'ulotlar ertaklarni maromida ijro etish, illyustratsiyalar bo'yicha rollarni ijro etish, hayotdan olingan (kulgili voqealar, qiziqarli hodisalar) mavzuga mos mustaqil improvizatsiyalardan iborat. Mashg'ulotlar asosan yagona sxema bo'yicha tuziladi:

- Mavzuga kirish, ruhiy kayfiyatni yaratish;

- Tarbiyachi va har bir bola o'zining ijodiy salohiyatini namoyish eta oladigan (turli ko'rinishdagi) sahnalashtirish faoliyati;

- sahnalashtirish faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlab beruvchi ruhiy holatni kiritish;

Shunday qilib, o'z-o'ziga ishonch va xulqning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga shunday sahnalashtirish faoliyati tashkil etish lozimki, bunda har bir bola o'zini qandaydir rolga erkin ijro eta olishi kerak. Buning uchun turli xil uslublardan foydalanish kerak:

- bolalar tomonidan o'zlari istagan rolga tanlash;

- bosh rolga jur'atsizroq, tortinchoq bolalarni tanlab olish;

- rollarni kartochkalar bo'yicha taqsimlash (bolalar tarbiyachi qo'lidan ertak qahramonining rasmi ifodalangan har qanday kartochkani oladilar);

- rollarni juft-juft bo'lib o'ynash.

Bolalarning ijtimoiy-ruhiy rivojlanishiga bolalarning o'ziga nisbatan bo'lgan ishonchini tarbiyalash, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish, his-tuyg'ularini shakllantirish bo'yicha ma'lum bir muammolarni hal etishga qaratilgan turli voqealar va maxsus to'qib chiqarilgan ertaklar yordam beradi.

Sahnalashtirish faoliyatida ishtirok etish natijalari izofaollik bo'yicha va qo'l mehnati bilan bog'liq ishlarda aks etishi mumkin.

Bolalarning sahnalashtirish faoliyatini rivojlantirish va ularning ruhiy-sezgi tajribalarini jamlash – ota-onalarning ham jalb etilishini talab qiladigan uzoq muddatli ish hisoblanadi. Mazkur masala bo'yicha kattalar manfaatlarini faollashtirishga kattalar va bolalar bir xil ishtirokchi sifatida qatnashuvchi mavzuga oid kechalar yordam beradi. Sahnalashtirish faoliyati bolalarning ma'naviy va ijodiy salohiyatini namoyon etadi va ularga ijtimoiy muhitga moslashish imkoniyatini beradi. O'qitish va tarbiyalashda kreativ tamoyillarga, ya'ni bolalarning ijodiga, ruhiy-jismoniy hissiyotlariga va shaxs erkinligiga maksimal ravishda e'tibor berish juda muhim hisoblanadi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Empatiyaning asosi – bu...

a) insonning emotsional holatini uning yuz ifodasi, o'zini har qanday holatda ham boshqalarning o'rniga qo'ya olishi va ko'maklashuvning adekvat vositalarini topa olishidir

b) Ifodali harakatlari va nutqi yordamida bila olishi, o'zini har qanday holatda ham boshqalarning o'rniga qo'ya olishi va ko'maklashuvning adekvat vositalarini topa olishidir

c) Insonning har qanday holatda ham boshqalarning o'rniga qo'ya olishi va ko'maklashuvning adekvat vositalarini topa olishidir

d) insonning emotsional holatini uning yuz ifodasi, ifodali harakatlari va nutqi yordamida bila olishi, o'zini har qanday holatda ham boshqalarning o'rniga qo'ya olishi va ko'maklashuvning adekvat vositalarini topa olishidir

2. Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga sahnalashtirish faoliyatini ahamiyati.

a) Xulq-atvorning ijtimoiy ko'nikmalar tajribasini shakllantirishga imkon beradi

b) Sahnalashtirish faoliyati har qaysi adabiy asar axloqiy yo'nalishga ega ekanligi

c) Sahnalashtirish faoliyati har qaysi ertak axloqiy yo'nalishga ega ekanligi

d) Sahnalashtirish faoliyati har qaysi adabiy asar yoki ertak axloqiy yo'nalishga ega ekanligi sababli xulq-atvorning ijtimoiy ko'nikmalar tajribasini shakllantirishga imkon beradi

3. "Bolaning sahnalashtirish faoliyatida rivojlanishi" bo'limida pedagog nima qilish kerak?

a) Sahnalashtirish faoliyatida bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish (ijrochilik mahoratini rag'batlantirish, har bir chiqishda erkin va bimalol harakatini rivojlantirish, mimika vositalari, ifodali harakatlar va intonatsiyalar yordamida improvizatsiyani gavdalantirish va h.k.);

b) bolalarni teatr madaniyati bilan tanishtirish (teatr moslamalari, teatr janrlari hamda qo'g'irchoq teatrlarining barcha turlari bilan tanishtirish);

c) teatr faoliyatining boshqa faoliyat turlari bilan yagona pedagogik jarayonda o'zaro bog'liqligini ta'minlay bilishi kerak;

d) keltirilgan javoblarni barchasi to'g'ri

4. Sahnalashtirish faoliyatini ta'minlovchi ko'rgazmali-fazoviy muhitni loyihalashtirishda quyidagilarni qaysi birlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir?

a) bolaning shaxsiy ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari; uning ruhiy-shaxsiy rivojlanishi;

b) shaxsiy qiziqishlari, afzal tomonlari va uinig ehtiyojlari; yoshiga xos va rolli o'yinlar xususiyatlari;

c) ijodiy qobiliyati, qiziquvchanligi va yangiliklarga intiluvchanligi;

d) berilgan javoblarni hammasini hisobga olish lozim

5. Qandaydir rolini oyna oldida "tayyorlanib olishi uchun" yoki spektaklga illyustratsiyani yana bir marta ko'rib olishi uchun bolajonlarga qanday sharoit yaratilishi kerak?

a) Sahna bilan tanishish

b) pedagog bilan takrorlash

c) tayyorlanib olishi uchun sharoit yaratilishi kerak emas

d) "jim-jit burchak"

6. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun sahnalashtirish faoliyatining hududida nimalar bo'lishi kerak?

a) Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va ishtiyoqlarini amalga oshirish uchun ko'rgazmali-fazoviy muhit tanlash erkinligi

b) Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy qiziqishlari, ehtiyojlari va ishtiyoqlarini amalga oshirish uchun huquqini ta'minlab berishi kerak

c) sahnalashtirish faoliyatining hududida qo'g'irchoq teatri-ning har xil turlari bo'lishi kerak

d) Sahnalashtirish faoliyatining hududida qo'g'irchoq teatri-

ning har xil turlari, bolalar chizgan rasmlari va shu kabilar bo'lishi kerak

7. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini ochib berish uchun bolalarning sahnalashtirish faoliyati bo'yicha maxsus mashg'ulotlar, studiyalarga oid ishlar va turli-tuman bayram tomoshalari o'tkazish uchun yana nimalar bo'lishi kerak?

- a) musiqali va teatr zallari
- b) grim xonasi
- c) musiqali va teatr zallari va ertak xonasi
- d) maxsus yarim funksiya bajaruvchi maxsus binolar mavjud bo'lishi kerak

8. Marionetka nima?

- a) Qo'lda tikilgan qo'g'irchoqlar
- b) yog'ochdan yasalgan qo'g'irchoqlar
- c) barmoqlar yordamida boshqariladigan qo'g'irchoqlar
- d) iplar yordamida boshqariladigan qo'g'irchoqlar

9. Havoza nima?

- a) "Jonli qo'l"li qo'g'irchoqlar
- b) iplar yordamida boshqariladigan qo'g'irchoqlar
- c) qo'g'irchoqlar asosan bosh qismidan va erkin harakat qilishga mo'ljallangan ustkiyimdan iborat bo'ladi
- d) bir-biriga chalishtirilgan ikkita yog'ochdan yasalgan bo'lib, undan o'tkazilgan ipga qo'g'irchoqlar osib qo'yiladi.

10. Marionetkalarni harakatga keltirish uchun nimadan foydalaniladi?

- a) "Jonli qo'l"li qo'g'irchoqlar yordamida
- b) Yog'och yordamida
- c) Qo'l yordamida
- d) Havoza

4. SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI JARAYONIDA BOLALARDA IJODKORLIK RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOSLIGI

Reja:

1. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning afzalliklari
2. E.G.Churilovning teatrlashtirilgan faoliyatga oid "Art-fantaziya" dasturi

Tayanch tushunchalar: teatrlashtirilgan faoliyat, teatr madaniyati, teatr faoliyati, teatr janrlari, qo'g'irchoq teatri, "Art-fantaziya" dasturi, Ritmoplastika, nutq texnikasi va madaniyati, sahna asari, etyudlar, emotsiyalar, motorik qobiliyat, drammatizatsiya o'yin.

Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning afzaliklari

Bolalar ijodkorligi teatrlashtirilgan faoliyat orqali yuzaga chiqadi va rivojlanadi, u bola shaxsiyatini rivojlantiradi, adabiyot, teatr, musiqaga nisbatan qiziqish uyg'otadi, o'yin jarayonida aniq bir hissiyotni ifoda etish ko'nikmasini shakllantiradi, fikrlashga, yangi obrazlar yaratishga yo'naltiradi. Pedagog, psixolog va ota-onalarni o'ylantirgan bir muammo borki, u ham bo'lsa ayrim bolalarda ro'y beradigan qo'rquv, qo'zg'alish, sust-kashlik kabi holatlarning paydo bo'lishi, boshqa bolalarda ro'y beradigan lanjlik, shoshma-shosharlik kabi holatlarning baydo bo'lishidir. Bolalarda ko'p hollarda o'zini tuta bilish ko'nikmalari shakllanmagan, xotira, diqqat va nutq yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Bolani hissiy chiniqtirish, siqilgan holatni yo'qotish, badiiy tafakkur va his qilishni tarbiyalashning eng yaxshi yo'li – o'yin, fantaziya va to'qib chiqarish orqali amalga oshiriladi. Buning barchasini teatrlashtirilgan faoliyat bera oladi. Bolalar ijodiyotining eng ko'p tarqalgan turi sifatida aynan drammatizatsiya badiiy ijodiyotni bolaning ichki kechinmalari bilan bog'laydi, chunki teatr bolaning hissiy dunyosiga ta'sir qila olishga ega bo'lgan katta kuchdir.

Shuningdek, teatrlashtirilgan faoliyat bolalarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi. Bolalar ijodiy faoliyatining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tarbiyachi quyidagi mezonlarga amal qilishi lozim:

➤ teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirishga sharoit yaratish (ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, sahnadagi ijro jarayonida o'zini erkin tutish va ijrodan zavqlanish, mimika, intonatsiya, ahamiyatli harakatlar va h.k bilan improvizatsiya qilishga yo'naltirish va sh.k.);

➤ bolalarni teatr madaniyati bilan tanishtirish (teatr faoliyati, teatr janrlari, qo'g'irchoq teatri ko'rinishlari va turlari);

➤ teatrlashtirilgan faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan yaxlit pedagogik jarayon sifatida uyg'unlashtirish;

➤ kattalar va bolalarning birgalikda teatrlashtirilgan faoliyat olib borishlariga sharoit yaratish.

Mazkur mezonlarni amalga oshirishda bir qator sharoitlarni yaratish lozim. Bu, birinchi navbatda, barcha talablarga javob bera oladigan ish jarayoni. Bizning fikrimizga ko'ra, bolalarning teatrlashtirilgan faoliyatini to'g'ri tashkil etilishi pedagogik jamoaning mazkur ish yuzasidan kadrlar salohiyatini to'g'ri taqsimlanishiga va yo'nalish, shakl va ish uslublarini to'g'ri tanlanishiga yordam beradi. Bu bolalar bilan muloqotning yangi usullarini amalga oshirishga, har bir bolaga individual yondashishiga, oilalar bilan noan'anaviy tarzda birgalikda ish olib borishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni fikrlovchi va his qiluvchi, sevuvchi va faol inson, har qanday holatda ijodiy faoliyatga tayyor qilib tarbiyalashni asosiy maqsad qilib quyish lozim.

"Art-fantaziya" dasturi

Shunday talablarga E.G.Churilovanning teatrlashtirilgan faoliyatga oid "Art-fantaziya" dasturi javob beradi. "Ona ne predpolagaet bukvalnogo vipolneniya". U kattalarni (pedagog, ota-onalarni) mazkur dasturdan foydalangan holda bolaning olamni his qilishi va o'zini tutishida estetik tizimlarni faollashtirib, yangi sharoitlar yaratishga yo'naltiradi.

"Art - fantaziya" dasturi besh qismdan iborat bo'lib, maktabgacha ta'lim tashkilotining katta va o'rta guruh tarbiyalanuvchilari bilan dastur asosida ikki yil davomida ish olib borilmoqda.

1. "Teatrlashtirilgan o'yin" - bolalar tomonidan faqatgina bilim va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lmay, balki o'yin faoliyatini, estetik his, har qanday ishga ijodiy yondoshish, o'z tengdoshlari va kattalar bilan turli holatlarda muloqotga kirisha olishni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bu bo'limning barcha o'yinlari

shartli ravishda ikki turga bo'linadi: umumrivojlantiruvchi o'yinlar va maxsus teatrlashtirilgan o'yinlar.

2. "Ritmoplastika" - bolalarning tabiiy psixomotorik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, atrof-olam va jism o'rtasidagi uyg'unlikni his qiluvchi, tana harakati erkinligini rivojlantiruvchi ritmik, musiqiy, plastik o'yin va mashqlar majmuasini o'z ichiga qamrab oladi.

3. "Nutq texnikasi va madaniyati" - intonatsiya, mantiqiy nutq va orfoepiya, diksiya, to'g'ri artikulyatsiya qoidalarini bilishi, to'g'ri nafas olish va erkin nutq ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan o'yin va mashqlarni birgalikda olib borish. Aynan shu bo'limga nutq shakllarini, badiiy fantaziya, kichik ertak va hikoyalar, sodda she'rlar tuzish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi so'z o'ynlari qo'shilgan.

Shunday qilib, barcha mashqlarni uch turga ajratish mumkin:

- nafas va artikulyatsion mashqlar;
- diksion va intonatsion mashqlar;
- so'z bilan ijodiy o'yinlar.

4. "Teatrlashtirilgan madaniyat" - bolalarning teatr san'atiga oid boshlang'ich kasbiy terminlari haqida ma'lumot va tushunchaga ega bo'lishi. Bo'limga quyidagi asosiy mavzular kiritilgan: "Teatr san'ati xususiyatlari", "Teatr san'ati turlari", "Asarning tug'ilishi", "Teatrning ichki va tashqi dunyosi", "Tomoshabin madaniyati".

5. "Sahna asarini tayyorlash" - mualliflik asarlarini asoslab, o'z ichiga quyidagi mavzularni qamrab oladi: "Asar bilan tanishish", "Kichik ko'rinishlardan sahna asarigacha".

E.G.Churilova faoliyat turlari bo'yicha umumiy dasturiy vazifalarni quyidagicha shakllantiradi:

- 1) Kognitiv qiziqishni faollashtirish.
- 2) Suhbat olib borishga, sahnadagi hamkorini o'zi tanlashga, berilgan so'zlarga ta'riflar tanlashga, asosiy his-tuyg'ularni ifodalashda intonatsiyadan foydalanishga o'rgatadi.

3) Teatrda o'zini tutish madaniyati, tengdoshlariga nisbatan yaxshi munosabatda bo'lish va ular bilan do'stona aloqalarni o'rnatish ko'nikmalarini tarbiyalash.

4) Ko'rish va eshitish diqqati, xotira, topqirlik, kuzatuvchanlik, fantaziya, tasavvur, tasviriy fikrlash, buyruqlar yoki musiqa signaliga qarab harakatlanish qobiliyati, boshqa bolalar bilan kelishilgan holda harakatlanish, turli vaziyatlarda insonlar bilan aloqa qilish qobiliyati, sahna san'atiga qiziqish, har qanday hayoliy vaziyatga chin dildan ishonish (o'zgarish va o'zgartirish), tasavvurdagi jismlar bilan harakatlanish ko'nikmasi, ritm va harakatlarni muvofiqlashtirish, plastik ta'sirlilik va musiqiylik, bolaning harakat qobiliyatlari, chaqqonlik va harakatchanlik, boshqa ijrochilar bilan to'qnashmagan holda sahnada to'g'ri harakatlanish, turli plastik harakatlar yordamida tirik mavjudotlar obrazini yarata olishni bilish, turli qo'l harakatlaridan foydalanishni bilish, musiqiy asarlarning xarakter va kayfiyatini, to'g'ri artikulyatsiya va nutq jarayonida to'g'ri nafas olish, tez aytish va she'rlar orqali diksiyani erkin plastik improvizatsiyalarda yetkazib bera olishni rivojlantirish.

5) Bolalarni teatr terminlari, teatr san'ati turlari, sahna asari yaratuvchilari (teatr san'atining bosh ijodkorlari), tomosha zali va sahna bilan tanishtirish.

6) Asosiy mushaklar guruhi bilan ishlashni bilish.

7) So'z lug'atini boyitish.

8) Cheklanganlik va qo'rslikni olib tashlash.

9) Ertaklar asosida etyudlar o'ylab topish.

10) Bolalarga ma'lum ertak mavzulari asosida dramatisatsiyalashgan o'yinlarni improvizatsiya qilish.

"Art-fantaziya" dasturida tavsiya etilgan ko'nikma va malakalar:

➤ Kelishilgan holda yakka tartibda yoki ketma-ketlikda harakatlanishga tayyorlik;

➤ har bir bolaning tashqi ko'rinishini eslab qolish va tasvirlab berish;

➤ 5-8 artikulyatsion mashqlarni bilish;

➤ to'liq bir yengillik uchun turli mushak to'qimalari bilan ishlashni bilish; qisqa nafas olish va uzun nafas chiqarish, nutq o'rtasida nafas chiqarmaslik; tez aytishlarni turli tezlikda, pichirlab va ovozsiz aytish; bitta jumla yoki tez aytishni turli intonatsiyalarda aytish; dialogik she'riy matnni so'zlarni to'g'ri va aniq qo'llagan holda kerakli intonatsiyada ifodali tarzda yoddan aytib berish; berilgan so'zlar asosida gap tuzish; sodda dialoglar tuzish, ertaklar asosida etyudlar o'ylab topish.

Tarbiyachi-pedagog katta guruh tarbiyalanuvchilari bilan ishlash jarayonida quyidagilarni bilishi lozim:

- fikrlash jarayoni va bilishga qiziqish, assotsiativ va majoziy fikrlashni kuchaytirish;

- sahna san'atiga ta'sirchanlik, ixtiyoriy diqqat, xotira, kuza-tuvchanlik, topqirlik, fantaziya, fikr tezligi, tashabbuskorlik va topqirlik, o'z harakatlarini sahnadagi sheriklari bilan kelishish, o'zaro fikr almasha olish va turli holatlarda kattalar bilan mulo-qotga kirisha olish, jismlarga, sahnadagi sheriklariga va harakat joyiga nisbatan munosabatini o'zgartirish; o'zgarish va o'zgarti-rish, o'zining harakatlarini xayoliy sabablar bilan oqlay olish, bir harakatni turli holatlarda, turli xilda bajara olish, tana harakat-larini boshqara olish, to'liq bir yengillik uchun turli mushak to'qimalari bilan ishlashni rivojlantirish;

- bolalarni ijodkorlikka, tengdoshlariga bilan yaxshi munosa-batda bo'lish va ular bilan do'stona aloqalarni o'rnatish ko'nik-malarini tarbiyalash.

- buyruqlar yoki musiqa signaliga qarab harakatlanish qobili-yatini mustahkamlash;

- muloyim xatti-harakatlar qilish ko'nikmalarini singdirish;

- boshqa bolalar harakatlarini baholash va ularni o'zining harakatlari bilan solishtirish;

- bolalarni sahnada tabiiy harakatlanishga o'rgatish, tarbi-yachi tomonidan berilgan yoki o'ylab topilgan syujetlar aso-sida mustaqil etyudlar, emotsiyalar, harakatlar o'ylab topish,

sahnadagi hamkorlari harakatlariga yetarlicha e'tibor berishga o'rgatish;

- bolalarning motorik qobiliyatlari, moslashuvchanlik va chidamlilik, xayoliy narsalar bilan ishlash qobiliyatini oshirish;

- drammatizatsiya o'yinlarini bolalarga ma'lum ertaklar asosida drama, balet, oper kabi improvizatsiya qilish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat kunning istalgan vaqtida musiqa, tasviriy san'at va boshqa mashg'ulotlar davomida, shuningdek ona tili, atrof-olam kabi haftalik mashg'ulotlarga singdirilgan holda tashkil etilishi mumkin. Har bir tarbiyalanuvchiga individual yondoshish maqsadida teatrlashtirilgan faoliyatning barcha turlarini tashkillashtirishda kichik guruhlar shaklida o'tkazish maqsadga muvofiq. Mashg'ulotdan kelib chiqqan holda kichik guruhlar har gal har xil shakllanishi lozim bo'ladi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Bolalar ijodiy faoliyatining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tarbiyachi quyidagi mezonlardan qaysi birlariga amal qilishi lozim?

a) teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirishga sharoit yaratish (ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, sahnadagi ijro jarayonida o'zini erkin tutish va ijrodan zavqlanish, mimika, intonatsiya, ahamiyatli harakatlar va h.k bilan improvizatsiya qilishga yo'naltirish va sh.k.);

b) bolalarni teatr madaniyati bilan tanishtirish (teatr faoliyati, teatr janrlari, qo'g'irchoq teatri ko'rinishlari va turlari);

c) teatrlashtirilgan faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan yaxlit pedagogik jarayon sifatida uyg'unlashtirish; kattalar va bolalarning birgalikda teatrlashtirilgan faoliyat olib borishlariga sharoit yaratish;

d) berilgan javoblardagi hamma mezonlarga

2. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni fikrlovchi va his

qiluvchi, sevuvchi va faol inson, har qanday holatda ijodiy faoliyatga tayyor qilib tarbiyalashni asosiy maqsad qilib quyish qaysi dastur hisoblanadi?

- a) "Teatrlashtirilgan o'yin" b) "Ritmoplastika"
- c) "Nutq texnikasi va madaniyati" d) "Art-fantaziya"

3. Bolalar tomonidan faqatgina bilim va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lmay, balki o'yin faoliyatini, estetik his, har qanday ishga ijodiy yondoshish, o'z tengdoshlari va kattalar bilan turli holatlarda muloqotga kirisha olishni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinning nomi nima?

- a) "Ritmoplastika"
- b) "Nutq texnikasi va madaniyati"
- c) "Sahna asarini tayyorlash"
- d) "Teatrlashtirilgan o'yin"

4. Bolalarning tabiiy psixomotorik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi, atrof-olam va jism o'rtasidagi uyg'unlikni his qiluvchi, tana harakati erkinligini rivojlantiruvchi ritmik, musiqiy, plastik o'yin va mashqlar majmuasini o'z ichiga qamrab oladigan o'yinning nomi nima?

- a) "Nutq texnikasi va madaniyati"
- b) "Sahna asarini tayyorlash"
- c) "Teatrlashtirilgan o'yin"
- d) "Ritmoplastika"

5. Intonatsiya, mantiqiy nutq va orfoepiya, diksiya, to'g'ri artikulyatsiya qoidalarini bilishi, to'g'ri nafas olish va erkin nutq ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan o'yin va mashqlarni birgalikda olib borish. Aynan shu bo'limga nutq shakllarini, badiiy fantaziya, kichik ertak va hikoyalar, sodda she'rlar tuzish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi so'z o'yinlari qo'shilgan o'yin nomi nima?

- a) "Sahna asarini tayyorlash"
- b) "Teatrlashtirilgan o'yin"
- c) "Ritmoplastika"
- d) "Nutq texnikasi va madaniyati"

6. Bolalarning teatr san'atiga oid boshlang'ich kasbiy terminlari haqida ma'lumot va tushunchaga ega bo'lishi bu-

- a) "Sahna asarini tayyorlash"
- b) "Ritmoplastika"
- c) "Nutq texnikasi va madaniyati"
- d) "Teatrlashtirilgan madaniyat"

7. Quyidagilarning qaysi biri mashqlarni turga kirmaydi.

- a) Nafas va artikulyatsion mashqlar;
- b) Diksion va intonatsion mashqlar;
- c) So'z bilan ijodiy o'yinlar.
- d) Nutq texnikasi

8. Quyidagilarning qay biri "Art-fantaziya" dasturida tavsiya etilgan ko'nikma va malakalarga kirmaydi?

a) Kelishilgan holda yakka tartibda yoki ketma-ketlikda harakatlanishiga tayyorlik;

b) har bir bolaning tashqi ko'rinishini eslab qolish va tasvirlab berish;

c) 5-8 artikulyatsion mashqlarni bilish; to'liq bir yengillik uchun turli mushak to'qimalari bilan ishlashni bilish;

d) Ertaklar asosida etyudlar o'ylab topish.

9. Tarbiyachi-pedagog katta guruh tarbiyalanuvchilari bilan ishlash jarayonida quyidagilarning qaysi birini bilishi shart emas?

a) bolalarni ijodkorlikka, tengdoshlari bilan yaxshi munosabatda bo'lish va ular bilan do'stona aloqalarni o'rnatish ko'nikmalarini tarbiyalash.

b) buyruqlar yoki musiqa signaliga qarab harakatlanish qobiliyatini mustahkamlash;

c) muloyim xatti-harakatlar qilish ko'nikmalarini singdirish;

d) boshqa bolalar harakatlarini baholash va ularni boshqaning harakatlari bilan solishtirish;

10. Har bir tarbiyalanuvchiga individual yondoshish maqsadida teatrlashtirilgan faoliyatning barcha turlarini tashkillashtirishda qanday guruhlar shaklida o'tkazish maqsadga muvofiq

- a) Katta guruhlar shaklda
- b) O'rta guruhlar shaklda
- c) Tayorlov guruhlar shaklda
- d) Kichik guruhlar shaklda

5. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL QILISH

Reja:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish shakllari

2. Ijodiy o'yinlar teatrlashtirilgan faoliyatning bir ko'rinishi sifatida

Tayanch tushunchalar: teatrlashtirilgan faoliyat, haftalik mashg'ulotlar, mashg'ulot, qo'g'irchoq tomoshalari, dramatizatsiyalash, o'yinlar, insseniroomka, verbal va noverbal, rol, ijro, ertak, ijodkorlik ko'nikmalari, o'yin-kulgi, bayramlar, badiiy qobiliyati, ijodiy faolligi, hissiy sezuvchanlik, to'garak, badiiy nutq, musiqa, raqs.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatni tashkil etish shakllari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat kunning istalgan vaqtida musiqa, tasviriy san'at va boshqa mashg'ulotlar davomida, shuningdek ona tili, atrof-olam kabi haftalik mashg'ulotlarga singdirilgan holda tashkil etilishi mumkin.

Har bir tarbiyalanuvchiga alohida e'tibor qaratish maqsadida teatrlashtirilgan faoliyatning hamma bosqichlarini kichik guruhlarda o'tkazish maqsadga muvofiq. Kichik guruhlar har bir mashg'ulot mavzusidan kelib chiqqan holda guruhlashtirilishi lozim.

Mashg'ulot. Mashg'ulotlar faqatgina turli tadbirlarga tayyorlanish uchun emas, balki o'rganish, ta'limiy va trabiaviy ahamiyatga ega bo'lishi va o'zida bularning hammasini mujassam etishi lozim. Mashg'ulotlarning mavzusi, shakl va usullari yagona maqsadga qaratilgan bo'lmog'i va o'zida nutqni shakllantirish va teatrlashtirilgan ijrochilik faoliyati ko'nikmalari; ijodkorlik muhitini shakllantirish, bolalarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi kabi asosiy uch maqsadni o'ziga qamrab oladi. Shuning uchun mashg'ulot davomida bolalarni matn bilan tanishtirish, ertak yoki biror asarni o'rganish, mimika, harakat, imkoniyatlari bilan yaqindan tanishtirish va ularni barchasini mashg'ulot davomida takrorlash imkoniyatini beradi. Qo'g'irchoq tomoshalarini ko'rish va tomosha haqida suhbatlashish, dramatizatsiyalashgan o'yinlar, kichik ertak va inseniroovkalarni takroran ijro etish, ijroning ifodaliligini shakllantiruvchi mashqlar (verbal va noverbal), bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantiruvchi mashqlarning barchasini teatrlashtirilgan mashg'ulotlar o'z ichiga qamrab oladi.

Shu bilan birga teatrlashtirilgan faoliyat bolalarda o'ziga ishonch, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, u yeki bu asar qahramoni holatiga kirishda o'zini ko'rsata olish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi. Buning uchun mashg'ulot davomida turli imkoniyatlardan foydalanish zarur:

- bolalarga o'zlari istagan rolni tanlashga imkon berish;
- bosh rolga faol bolalar bilan birga uyatchang va tortinchoq bolalarni ham jalb etish;
- ixtiyoriy tanlov asosida rol taqsimlash (bolalar tarbiyachi qo'lidan personajlarning nomi yozilgan ixtiyoriy kartochkani tanlaydilar);
- hamma bolalar tomonidan tomosha qahramonlarini navbat bilan almashib ijro etish.

Bolalarni "muntazam ishtirok etuvchi" va rol ijro etuvchilarni "muntazam tomosha qiluvchi", ya'ni "ishtirokchi va tomoshabin" kabi guruhlariga bo'linib qolishi qat'iyman etiladi. Mashg'ulot davomida bolalarda sahnaga chiqishdan qo'rqish kabi tushunchalar paydo bo'lishini oldini olish lozim. Shuning uchun tarbiyachi bolaga biror qahramonni ijro etib berish yoki ko'rsatib berish topshirig'ini berayotganda bolaning ichki imkoniyatlarini ham inobatga olishi lozim. Buning uchun tarbiyachi oldida muhim ikki vazifa turadi:

- Bolaning ichki kechinmalari, o'y-hayollari nima bilan bandligini, fikrlari qanchalik jiddiyligini tushunish, anglashga harakat qilish;
- Bolaga o'z imkoniyatlarini to'la ko'rsata olishga imkoniyat berish, uning faolligini oshirish maqsadida unga alohida sharoit yaratish.

• Shundan kelib chiqib, mazkur mashg'ulotlarni o'tkazishda har bir bolaning amaliy faoliyati uslubiy jihatdan asoslangan bo'lmog'i lozim.

Yakka tartibdagi ish. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchining yakkama yakka ishlashi – teatrlashtirilgan faoliyatning yana bir muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Bunday ta'limni ko'p hol-

larda yakka tartibdagi ta'lim deb ham atashadi. Yakka tartibdagi faoliyat davomida tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasida uzviy aloqa yuzaga keladi. Bu tarbiyachiga bolani yanada chuqurroq o'rganish, uning ichki kechinmalarini tushunish, anglashga harakat qilish; ta'lim jarayonidagi bo'shliqlarni aniqlash, mashg'ulotlar davomida ularni bartaraf etish choralari ko'rish imkoniyatini beradi. Shuningdek, yakka tartibdagi ta'lim mashg'ulot, dramatisatsiyalashtirilgan o'yinlar, tomoshaga tayyorlanishga yordam beradi. Mashg'ulot jarayonida olingan bilim, ko'nikma va malakalar keyingi faoliyat davomida mustahkamlanadi, boyitiladi, tizimlashtiriladi.

Teatrlashtirilgan o'yin - bolalarning mustaqil faoliyati.

Teatrlashtirilgan o'yinlar bolalarda katta qiziqish va bu faoliyatga nisbatan muhabbat uyg'otadi. Teatrlashtirilgan o'yinlarning bolalar tarbiyasidagi ahamiyatini kuchli pedagogik vosita sifatida foydalanish imkonini beradi, chunki, bolalar o'yin davomida o'zlarini erkin, tabiiy his etadilar. Shunday qilib, o'yin jarayonida bolalarda mustaqil harakatlanish ko'nikmalari shakllanadi, bu bolalarning kattalarning yordamisiz biror ertak qahramoni yoki sahna ko'rinishini erkin ko'rsatib bera olish, o'zi o'ylab topgan harakatlarni nazorat qilish, mazkur harakatlarni ketma-ketlikda teatrlashtirilgan faoliyatning turli ko'rinishlarida ko'rsatib bera olish ko'nikmalari shakllanadi. Buyuk rejissyor va aktyor K. S. Stanislavskiy o'zining "Aktyorning o'z ustida ishlashi" ("Rabota aktera nad soboy") nomli asarida bolalar o'yinini ta'riflab shunday degan: "Bolalar o'yini haqiqiylikiga ishonch va to'qib chiqarilgan narsaning rostligiga ishonishdir. Bolaning o'ziga o'zi "hud-di..." deyishi bilan u shu to'qima ishtirokchisiga aylanadi. Shu bilan birga bolalar nimaga ishonish va nimaga e'tibor bermaslik lozimligini juda yaxshi bilishadi".

Bolalarning teatrlashtirilgan faoliyatga qiziqishlari so'nmasligi uchun muntazam ravishda yangiliklar ustida ishlash, bolalarga yangi ertak, to'qima, asar qahramoni va boshqalar haqida yangidan yangi ma'lumotlarni berib borish lozim. Ijodkorlik

ko'nikmalarini, bolaning yakka tartibdagi bilimlari va ijtimoiy tajribasini rivojlantirishda, bolaning shaxs sifatida shakllanishida mavzu-makon haqidagi tushunchalarni to'g'ri anglashi muhim hisoblandi. Bu muhit nafaqat teatrlashtirilgan faoliyatni ta'minlab beradi, balki, mustaqil ta'limning o'ziga xos yo'nalishi hisoblandi. Shuning uchun mavzu-makon muhitini shakllantirishda bolaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini esdan chiqarmagan holda, ya'ni o'rtoqlari bilan birga teatrlashtirilgan faoliyatda ishtirok etishni qanchalik xohlasa, shu bilan birga ayrim holda bolaning o'z istagiga asosan yakkalanish holatlarini esdan chiqarmagan holda hissiy-irodaviy xususiyatlarini, qiziqishlarini, ijodkorlik qobiliyatlarini, afzallik va kamchiliklarini inobatga olish lozim bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining turli yosh guruhlarida birgalikdagi va yakka tartibdagi teatrlashtirilgan faoliyat (teatrlashtirilgan o'yin)ni ta'minlashda har bir guruhda maxsus burchak, ya'ni kichik sahna tashkil etilgan bo'lishi, va u aynan tomosha ko'rsatishga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Shu bilan bir qatorda bolaning yakka tartibda berilgan asar qahramonini oynaga qarab tayyorgarlik ko'rib olishi uchun yana bir maxsus joy biriktirilgan bo'lmog'i lozim.

Shunday qilib, mustaqil teatrlashtirilgan faoliyatda bola nafaqat atrof-olam, hayot tajribalari, insonlar orasidagi munosabatning go'zalligi haqidagi tushunchalarga ega bo'ladi, balki, bu jamiyatda yashashga, o'z shaxsiy hayotlarini qurishga o'rganadilar, bu esa shaxsdan ijodiy faollikni (e'tibor, tasavvur, mantiq, hissiy xotira, yaxshi rivojlangan nutq, mimika) talab qiladi, ya'ni jamiyatda o'zini munosib tuta olishiga yordam beradi.

O'yin-kulgi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida har bir bolaning barkamol etib tarbiyalanishiga alohida etibor qaratiladi. U tasviriy san'at, nutqni rivojlantirish, musiqa mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. O'yin-kulgu san'atning barcha turlarini o'zida qamrab olib, mashg'ulotlar davomida erkin foydalanish imkonini beradi. O'yin-kulgining juda ko'p turlari mavjud bo'lib, unga teatrlashtirilgan tomoshalar, konsertlar, MTM xodimlari, teatr

akterlari, ota-onalar, tarbiyalanuvchilar tomonidan tayyorlangan tomoshalar kiradi. Shunday qilib, teatrlashtirilgan faoliyat har bir bolaning o'z o'zini anglashi, kattalar va bolalarning o'zaro manfaatlari va munosabatlari uyg'unligi ta'minlanishini rivojlantirishi mumkin. Aynan umumiy konsert yoki tomoshalar davomida bolalar majburiyatlarsiz tabiiy holda kattalarning boy tajribasini o'rganish, turli harakatlarni qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, turli o'yin-kulgu va tadbirlar davomida tarbiyachilar bolalarning xarakteri, temperamenti, orzu va istaklari bilan yaqinroq tanishish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Mazkur tadbirlarda kichik inson shaxsiga nisbatan hurmat, bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro ishonch uyg'unlashgan maxsus muhit yaratiladi.

Bayramlar. Bayramlar boshqa tadbirlar va o'yin-kulgi bilan bir qatorda bolalarga quvonch bag'ishlashi va har bir bolaga o'zining badiiy qobiliyati, ijodiy faolligi, hissiy sezuvchanliklarini ko'rsata olish imkoniyatini yaratadi.

Bolalar teatrlashtirilgan faoliyatining samarali bo'lishiga erishish maqsadida qobiliyat, did, musiqa, badiiy nutq, tasviriy faoliyatdagi ijodiy faolliklarini rivojlantirish uchun bolalar bilan kundalik tizimlashtirilgan ishlar olib borish lozim.

Tarbiyachi maktabgacha ta'lim tashkilotida boalar ishtirokida tadbir o'tkazar ekan, bu birinchi navbatda bolalarga quvonch ulashishini unutmashligi lozim. Bu bola ko'p yillar davomida esda saqlab qoladigan taassurotlar manbai. Bu axloqiy-estetik hissiyotlarni rivojlantiruvchi muhim vosita hisoblandi. Shuning uchun, yaxshi tayyorgarlik, o'ylangan asar, tashkilotchilik – bayramda har bir bolaning xatti-harakatini, tadbirning bola psixikasiga qanday ta'sir qilishini belgilab beradi. Bolalar doim sho'x, quvnoq, o'zlarini erkin va qulay his etishlari lozim. Ammo, cheklovsiz xursandchlikka ham yo'l quyib bo'lmaydi.

To'garak faoliyati. Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatni olib borishning yana bir shakli – bu to'garak faoliyati hisoblanadi. To'ygarak faoliyati bir qator yuzaga

kelgan muammolarni hal qilishga yordam beradi. Jumladan, bolalar fantaziyasini, ong va ijodiyotning barcha turlarini (badiiy nutq, musiqa, raqs) rivojlantirish va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar teatri pedagog-rahbari faoliyatiga to'xtaladigan bo'lsak, u nafaqat tomosha va tadbirlash tashkillashtiradi, balki pedagog-tarbiyachilarning amalga oshirayotgan ishlari, o'tayotgan mashg'ulotlari, tayyorlayotgan tomoshalari bo'yicha maslahatlar berib boradi, ularni jamoaviy teatrlashtirilgan o'yinlar tashkil etish ishlariga jalb etadi.

Teatrlashtirilgan faoliyat rahbari bolalar bilan to'garak doirasida reja asosida ish olib boradi. Teatrlashtirilgan faoliyat rahbari faqatgina ssenariy ustida ishlash, rejisserlik ishi, bolalar-akterlar bilan turli tomoshalar tayyorlash bilan chegaralanmaslikni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan bo'lishi, har bir bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi hayoti, uning teatrlashtirilgan faoliyatga bo'lgan munosabati butun kelajagini belgilab berishi mumkinligini unutmazligi lozim.

Kursning asosiy maqsadi tomosha ustida ish olib borishga qaratilgan bo'lib, bunga sahnalashtiriladigan asarni tahlil qilish, rollarni taqsimlash, o'yinli mashqlar, etyudni yaxshi o'zlashtirishlari uchun amaliy va hissiy syujetlar kiradi, yaxlit tomoshani tayyorlash bo'yicha ishlar haftada bir marotaba kunning birinchi yoki ikkinchi yarmida 30-40 daqiqa mobaynida o'tkaziladigan mashg'ulotlar davomida bajariladi. Lekin bu vazifalar maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturi, ta'lim-tarbiyaviy ishlari negiziga singdirilgan holda tarbiyachi, musiqa rahbari, tasviriy san'at pedagogi tomonidan amalga oshiriladi.

Masalan, bolalar musiqa darslarida musiqa ohangidan turli hissiy holatlarni harakat, mimika va jestlar orqali ifoda etishni o'rganadilar, navbatdagi tomosha musiqasini tinglaydilar va h.k. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarda aniq diksiya rivojlanadi, tez aytish, topishmoq, maqollar yordamida artikulyatsiya ustida ish olib boriladi, bolalar sahnalashtirilmoqchi bo'lingan badiiy asar bilan tanishadilar. Tasviriy san'at darslarida turli rasmlar, illyus-

tratsiyalar, ertak syujeti asosida turli rasmlar, personajlarning ko'inishini chizishni o'rganadilar. Mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda bolalar tarbiyachi va guruhdagi o'rtoqlari bilan erkin tarzda o'ynashlari mumkin. Bolalar "teatr" o'ynashadi. Ular goh asar qahramoni, goh tomoshabin, goh nazoratchi, goh tekshiruvchi, goh ekskursavod timsolida namoyon bo'lishadi. Bolalar o'z ishlari bo'yicha ko'rgazma, tomosha uchun afisha va taklifnomalar tayyorlaydilar.

Teatr studiyasida mutaxassis rahbarligida nutq mashqlarini, turli his-tuyg'ularni ko'rsatib berish maqsadida turli etyudlar mashq qilinadi. Bu erkin tarzda tayyorlangan asar, kichik sahna ko'inishi, tomosha ustidagi repetitsiya jarayoni bo'lishi mumkin. Bunda bir ko'inishni turli teatrlashtirilgan o'yinlar yordamida (stol o'yinlari, parda orti o'yinlari, bi-ba-bo va h.q.) yaxlit holatda namoyish etish (yoki kichik epizodlar holatida) maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, "Mushukning uyi (Koshkin dom)" musiqiy asari ustida ish olib borilmoqda (V.Zolotarev musiqasi), guruhning bir qismi navbatdagi sahna ko'inishini parda ortida bi-ba-bo qo'g'irchoqlari bilan, boshqa bolalar – stol teatri yordamida, yana bir guruh tarbiyalanuvchilar drammatizatsiya usulida amalga oshirmoqdalar.

Tomosha taqdim etiladigan kuni vazifalar guruhning barcha bolalari orasida teng taqsimlanadi: kim taklifnomalarni kichik tomoshabinlar (taklif etiladigan guruh) va kattalar (MTM xodimlari)ga yetkazadi; kim ko'rgazmani, foyeni bezatadi, afishalarni ilishga yordam beradi, kim artistlar xonasini tayyorlashga yordam beradi (kiyimlar, atributlar va h.q.) – bu kunning birinchi yarmida bajariladi. Kunduzgi uyqudan so'ng tomoshaga tayyorgarlik ishlari davom ettiriladi – nazoratchi, ekskursavod, tomoshagoh va sahnat navbatchisi kabi vazifalar taqsimlanadi, ishtirokchilar maxsus xonada tomoshaga tayyorlanadilar, liboslarni alishtiradilar. Belgilangan vaqtda mehmonlar tashrif buyurishadi (taklif etilgan guruh bolalari va MTM hodimlari). Tomosha boshlanadi. Bu faoliyatga imkoni boricha ko'proq bo-

larni jalb etish lozim. Bunga tomosha davomida jajji ijrochilarni alishtirish va tomoshaga kattalarni jalb etish orqali erishish mumkin.

Teatrlashtirilgan faoliyat davomida bolalarda ijodiy qobiliyat yuzaga chiqadi va rivojlanadi. Bu faoliyat bolaning shaxs sifatida kamol topishiga yordam berib, adabiyot, musiqa, teatr, erkin fikrlash, yangi obrazlar yaratish kabi qiziqishlarni singdiradi. Lekin shu bilan bir qatorda ota-onalar, psixolog va pedagoglarni o'ylantirgan bir muammo borki, u har bir bolada turli ko'rinishda namoyon bo'ladi, ya'ni kimdadir qo'rquv, jizzakilik, o'zini yo'qotib qo'yish bo'lsa yana kimdadir buning aksi yuzaga keladi. Ko'p hollarda bolalarda o'zboshimchalik holatlarini, xotira, nutq va diqqatning yaxshi rivojlanmaganligini kuzatish mumkin. Bularning barchasini asta-sekinlik bilan teatrlashtirilgan o'yinlar orqali erishish mumkin. Teatrlashtirilgan faoliyat bolalar ijodiyotining juda keng tarqalgan turi sifatida bolalar hisiy dunyoqarashiga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Aynan drammatizatsiya badiiy ijodni shaxsiy tajriba bilan uzviy bog'laydi.

Ijodiy o'yinlar teatrlashtirilgan faoliyatning bir ko'rinishi sifatida

Bolalarning badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishda teatrlashtirilgan faoliyatning o'zni katta. Bu faoliyat bolalardan diqqatni, tasavvur qilishni, tezlikni, kerakli qarorni qabul qila olishni, tashkilotchilik ko'nikmalarini talab qiladi. Shuning uchun, og'zaki ijodiyotda drammatizatsiya va kichik sahna asarlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ijodkorligining keng tarqalgan ko'rinishi hisoblandi.

Bu asosiy ikki narsa bilan asoslanadi: birinchidan, bola tomonidan bajarilayotgan asosiy holat – drama bolani haqiqatdan ham badiiy ijod va shaxsiy tajribalarini birlashtiradi.

V.G.Petrova ta'kidlashicha, teatrlashtirilgan faoliyat – kattalar yordamisiz bolaning ichki kechinmalari asosida sekin yoki to'satdan yuzaga chiqadigan jarayon. Drammalashgan shakl tasavvurning yaxlit doirasi amalga oshirilib, bolalarda amalga

oshirish, ro'yobga chiqarish, erishish kabi ongida yashiringan hissiyotlar teatrlashtirilgan faoliyat jarayonida yuzaga chiqadi.

Drammalashgan shaklning bola bilan yaqinligining yana bir sababi – har qanday drammatizayaning o'yin bilan aloqasi. Drammatizatsiya boshqa har qanday badiiy ijod turlaridan ko'ra, bevosita o'yin bilan bog'liq bo'lgani va ijodiyotning turli yo'nalishlarini o'zida qamrab olgani uchun yaqin.

Aynan shu narsa, teatrlashtirilgan faoliyatda badiiy ijodning barcha turlaridan foydalanishga imkon yaratadi. Bolalar o'zlari o'ylab topib, improvizatsiya qiladilar yoki qandaydir tayyor badiiy asar ustida ishlaydilar. Bolalarning og'zaki nutqi bolalarning o'zigagina tushunarli. Dekoratsiya, butaforiya, kastyumlarning bolalar tomonidan tayyorlanishi ularda tasviriy va texnik ijodiyotni rivojlanishiga zamin yaratadi. Bolalar mashg'ulotlar davomida o'zlari o'ylagan holatni chizadilar, tikadilar, yasaydilar va barcha mashg'ulotlar ularga olam olam zavq bag'ishlaydi. Va nihoyat, bolalar ishtirokidagi sahna tomoshasi barcha olib borilgan ishlarning yakunlanishiga, bajarilgan ishlardan zavq olishga o'rgatadi.

Teatrlashtirilgan faoliyat maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturining juda ko'p masalalarini yechishda yaqindan yordam beradi: masalan, tabiat qonunlari bilan tanishtirish, elementar matematik bilimlarni shakllantirish, jismoniy yuksaltirish va boshqalar. Mavzularning turli tumanligi, ko'rgazmali vositalarning rang barangligi, teatrlashtirilgan faoliyatning hissiy faoliyat bilan bog'liqligi bolada ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va uning shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi.

Teatrlashtirilgan faoliyatga tayyorlanishda pedagog-tarbiyachi tomonidan to'g'ri qo'llangan savol bolalarda qiyin vaziyatlarni to'g'ri qabul qilish, yechimini topishga harakat qilishga yordam beradi. Bu ongli nutqning rivojlanishiga yordam beradi. Qahramonning so'z ifodaliligi ustida ish olib borishda, bolaning lug'at boyligi oshadi, nutqning tovush jarangdorligi mukammallashadi. Uning nutq madaniyati oshadi, mashg'ulotlar davomida erkin va

lug'at boyligidagi so'zlarni to'g'ri qo'llagan holda o'z fikri va asar qahramonini ko'rsatib berishga harakat qiladi. Obrazlarning badiiy jarangdorligi, boshqa holatlarda asar qahramonlarining kulguli holatlari, ularning gapirgan gaplari, harakatlari, voqealarning borishi bolalar ongida yanada ta'sirliroq namoyon bo'ladi. Bolalar ijodiy o'yinlar jarayonida hissiy o'zgarishlarni rol orqali o'ziga qabul qilib, o'yinli holatlarni yaratish, bolalarda ijodiy qobiliyatlar rivojlanishiga, o'yin davomida turli ko'rinishlar, holatlarni jamlashga, o'zlari guvoh bo'lgan va ularga ijobiy yoki salbiy ta'sir qilgan biror voqeani real holatda ijro etib ko'rishga harakat qilishadi.

Teatrlashtirilgan faoliyatda amallar tayyor holatda berilmaydi. Adabiy asar bajariladigan va ko'rsatiladigan amallar haqida umumiy tushuncha bo'lib, harakat, mimika va jest orqali yaratish va tomoshabinga yetkazib bera olish lozim. Bola kattalardan o'rgangan holda ifodalilikni qayerda va qanday qo'llashni o'zi tanlaydi. O'yin tasvirini yaratish uchun so'zning ahamiyati juda katta. U bolaga o'z fikr va istaklarini ko'rsata olish, hamkorining hissiyotlarini tushunish, o'z xatti-harakatlarini hamkori bilan kelishib olishiga yordam beradi. Bolalar atrof-olamni rasm, rang va tovush orqali ko'radilar. Bolalar tomosha qahramonlari bilan birga yashaydilar, ya'ni asar qahramoni yig'lasa yig'laydilar, kulsa kuladilar, qahramonlarning har bir xatti-harakatini diqqat bilan kuzatib, istagan vaqtda yordamga shay bo'ladilar.

Teatrlashtirilgan faoliyatning mavzusi axloqiy yo'nalishga ega bo'lib, u har bir ertak asosida jamlangan. Bola o'zi sevib qolgan asar qahramoniga o'xshashga, uning harakatlarini bevosita va bilvosita takrorlashgan harakat qiladi, aynan shu narsa bolaning ijodiy rivojlanishini bildiradi. Bolalar ijobiy va salbiy sifatning o'zaro farqlanishi haqida tushunchaga ega bo'lganliklari sababli mehnatkash, mehribon qahramonlarga o'xshashga harakat qiladilar. Kattalar tomonidan ijobiy harakatlarni qo'llab-quvvatlanishi bolalarga o'zidan qoniqish hosil qilib, ke-lajakda o'z xatti-harakatini nazorat qilish va to'g'ri baholashga

turtki bo'ladi. Teatrlashtirilgan faoliyatning tarbiyaviy imkoniyatlari mavzularning kengligi bilan kengayadi. U bolaning har taraflama qiziqishlarini qoniqtiradi. Tomoshaning did bilan bezatilishi bolalarda estetik tarbiyaning rivojlanishiga olib keladi. Bolalarning tomoshaga tayyorlanish jarayonida o'z qo'llari bilan turli manzaralar, atributlarni tayyorlashdagi ishtiroki bolalarda go'zallikni his etishni tarbiyalaydi. Teatrlashtirilgan o'yinlarning estetik ta'siri biz o'ylagandan ham chuqurroq bo'lib, u bolalarda go'zallikka talpinish va undan bahra olish kabi ko'nikmalar bilan birga yomonlikka nisbatan o'z hissiyotlarini aks ettirish kabi holatlarni ham kuzatish mumkin. Bu esa o'z navbatida tomosha jarayonida bolalarda o'ziga yarasha hissiy holatni, hayotiy tonusni ko'rish imkonini beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat bilan shug'ullanish, mashg'ulotlarni o'tkazish uchun musiqa xonalari, tomosha zallari va boshqalarning mavjudligi pedagog-tarbiyachiga ancha yengillik beradi. Chunki bolalar tomonidan tayyorlanayotgan tomoshaning aynan maxsus xonalarda namoyish etilishi bolalarga ko'tarinki kayfiyat baxsh etadi. Teatrlashtirilgan faoliyat tarbiyaning axloqiy va estetik masalalarini yechishga qaratilgan. Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkazilgan mashg'ulotlar mavzusi o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- Qo'g'irchoq tomoshalarini birgalikda ko'rish va u haqida suhbatlashish;
- Dramatizatsiyalashgan o'yinlar;
- Turli-tuman ertaklar va kichik ko'rinishlarni tayyorlash va taqdim etish;
- Ifodali ijro etishni shakllantirish mashqlari (verbal va noverbal);
- Axloqi masalalar bo'yicha alohida mashqlar;
- Bolalarni ijtimoy-hissiy rivojlantirishga qaratilgan mashqlar.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilish, tarbiyalash va rivojlantirish kabi bir qator funksiyalar-

ni o'z ichiga oladi. Ularning asosiy maqsadi nafaqat tomoshaga tayyorlanish, balki mashg'ulotlarni o'tkazishda maqsad, shakl va usulga tayangan holda quyidagi uch asosiy maqsadni bajarish orqali erishishdir:

➤ teatr ijrochiligi faoliyati va nutqni rivojlantirish ko'nikmalari;

➤ ijodiy muhitni tashkil etish;

➤ bolalarning ijtimoiy-ihissiy rivojlanishi.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarning asosiy maqsadi bolalarni nafaqat badiiy asar yoki ertak bilan tanishtirish, balki, jest, mimika, harakat, qahramon obrazi kabi tilning ifodaliligiga yordam beruvchi "belgilar" bilan yaqindan tanishtirish. Tarbiyachi teatrlashtirilgan faoliyatni to'g'ri tashkil etishda katta rol o'ynaydi. Tarbiyachi nafaqat nimanidir ifodali o'qishi yoki ravon so'zlab berishi kerak, balki ko'rishni, eshitishni bilishi, har qanday yangilik yoki o'zgarishni to'g'ri qabul qilishi, har qanday holatda bolaga tirgak bo'lishi, akterlik mahorati va rejisserlik qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Aynan shu narsalar tarbiyachining yuqori tafakkuri, pedagogik qobiliyatidan darak berib, bolalar teatrlashtirilgan faoliyatini samarali olib borilishiga yordam beradi.

Hech qachon hech qanday tazyiq, kamsitish, qo'rqitish, baholash, solishtirish va shu kabilarni qo'llash mumkin emas. Aksincha, bolalarga o'z fikrini erkin so'zlash, ichki faolliklarini ko'rsata olishlariga imkon berish lozim. Pedagog-tarbiyachi o'zining faolligi, o'zi tomonidan bajarilayotgan va ko'rsatib berilayotgan harakatlari bilan uyatchang bolani tomoshabinga aylantirib qo'ymasligi lozim. Bolalarning sahnaga chiqishdan qo'rqishlari, xato qilishdan qo'rqishlariga yo'l quyish kerak emas. Bolalarni "artist" va "tomoshabin"ga bo'linib qolishlarining oldini olish, aktyorlar guruhini muntazam alishtirib borish, tomoshalarga kamtar, uyatchang bolalarni ko'proq jalb etish lozim.

Shuni ta'kidlash lozimki, asarning hissiy ta'siri teatrlashtirilgan faoliyatning yuqori darajada bo'lishini kafolatlaydi, bu esa tarbiyachi oldiga ikkita asosiy vazifani quyadi:

- bolaning ichki kechinmalari va hissiyotlari qanchalik chuqur va jiddiyligini tushunishi va anglashi;
- bolaga o'zini erkin namoyish etish, o'z fikrini ochiq so'zlashga yordam berish, buning uchun maxsus sharoit yaratish.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar kichik sahna ko'rinishlari, kichik ertaklar bilan bir qatorda hayotdan olingan rolli suhbatlarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar ikki yo'nalishida olib boriladi:

- bolalar tomonidan badiiy mashqlar bajarish jarayonida aktivlik mahoratini egallashi;
- bolalar tomonidan badiiy ijodiyotning turli xil yo'nalishlari va texnik jihatlarini o'rganishi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisining teatrlashtirilgan faoliyatga kirib borishi sekin-astalik bilan amalga oshiriladigan jarayon bo'lib, u bolani badiiy ijodga tizimli asosda mashg'ulot materiallari va shaxsiy kechinmalarini singdirgan holda teatrning yorqin dunyosiga olib kiradi.

Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida quyidagi vazifalar hal etiladi:

- tarbiyalanuvchining ijodiy qobiliyat va ijodiy mustaqilligini rivojlantirish;
- ijodiy faoliyatning turli yo'nalishlariga qiziqishni tarbiyalash;
- improvizatsiya (o'xshatish) qilish malakalarini egallashi;
- nutq faoliyatining barcha shakl, metod va tarkibiy qismlarining rivojlanishi;
- bilish jarayonlarining mukammallashuvchi.

M.Maxaneva o'zining "Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisining teatrlashtirilgan faoliyati" nomli maqolasida teatrlashtirilgan faoliyat mashg'ulotlari sxemasini tavsiya etadi:

Mashg'ulotlar asosan umumiy sxema asosida quriladi:

- mavzuga kirish, ijodiy muhit va ijodiy kayfiyatni yaratish;
- tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'zining ijodiy qobiliyatlari-ni erkin ko'rsata oladigan teatrlashtirilgan faoliyatning barcha turlari;
- teatrlashtirilgan faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlovchi ijobiy xulosa.

Teatrlashtirilgan faoliyatga barcha bolalarning ishtirokini ta'minlashda turli yo'llardan foydalanish tavsiya etiladi, jum-ladan, bolaning o'zi istagan rolni tanlashi, bosh rollarga kamtar, uyatchang bolalarni belgilash, rollarni kartochka asosida taq-simlash (bolalar tarbiyachi qo'lidan qahramon nomi yozilgan istagan kartochkani tanlab oladilar), rollarni juftlik asosida ijro etish va hokazolar.

Mashg'ulot davomida bolalarning javoblari va takliflarini tinglash, agar bola javob bermasa javob talab qilmaslik, majbur-lamaslik, o'z qahramoni bilan yolg'iz qolishga imkon yaratish, va yakunida turli yo'llar bilan bolada xursandchilik kayfiyati-ni uyg'otish. Ijodiy topshiriq, muammoni sahnalashtirish yoki muammoli holatni yaratish, bir o'yindan ikkinchi o'yinga o'tish, mashqlar, etiyudlar kabi ijodni rivojlantiruvchi metodlar yaxshi samara beradi.

Shunday qilib teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarning top-qirligi, ijodiy va badimy ko'nikmalarning shakllanganligi qo'llab-quvvatlanadi. Teatrlashtirilgan faoliyat asosida ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi bolaning umumiy psixologik rivoj-lanishiga, pedagog-tarbiyachi tomonidan bolaga axloqiy va es-tetik ta'sir etishga yordam beradi. Teatrlashtirilgan faoliyat – bu tizim bo'lib, bolaning qobiliyatini analiz va sintez qilish, uning hissiy va ijodiy rivojlanishini kuzatish imkonini beradi. Teatr-lashtirilgan faoliyat verbal va noverbal holatda bolaga kompleks ta'sir etish, emotsional holat, nutq faoliyatini faollashtirish, psi-xologik holatdagi kamchiliklarni to'g'rilaydi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatrlashtirilgan faoliyat kunning qaysi vaqtida tashkil etilmaydi?

- a) kunning istalgan vaqtida
- b) ona tili, atrof-olam kabi haftalik mashg'ulotlarga singdirilgan holda
- c) musiqa, tasviriy san'at va boshqa mashg'ulotlar davomida
- d) dam olish kunlarida

2. Mashg'ulot bu...

- a) turli tadbirlarga tayyorlanish
- b) o'rganish
- c) ta'limiy va trabiaviy ahamiyatga ega bo'lishi va o'zida bularning hammasini mujasam etishi
- d) turli tadbirlarga tayyorlanish uchun emas, balki o'rganish, ta'limiy va trabiaviy ahamiyatga ega bo'lishi va o'zida bularning hammasini mujassam etishi lozim

3. Teatrlashtirilgan faoliyat bolalarda o'ziga ishonch, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradigan mashg'ulot davomida qanday imkoniyatlardan foydalanilmaydi?

- a) bolalarga o'zlari istagan rolni tanlashga imkon berish
- b) bosh rolga faol bolalar bilan birga uyatchang va tortinchoq bolalarni ham jalb etish
- c) ixtiyoriy tanlov asosida rol taqsimlash; hamma bolalar tomonidan tomosha qahramonlarini navbat bilan almashib ijro etish

d) bolalarga o'zlari istagan rolni istalgancha o'ynash imkonini berish

4. Teatrlashtirilgan faoliyatda bolalarni guruhlariga bo'linib qolmasligi uchun man etilmaydigan holat.

- a) Bolalarni "muntazam ishtirok etuvchi"
- b) rol ijro etuvchilarni "muntazam tomosha qiluvchi"
- c) "Ishtirokchi va tomoshabin"

- d) Hamma faoliyatda ishtirok etishi
- 5. Yakka tartibdagi ish deganda nimani tushunasiz?
 - a) Yakka tartibda ta'lim olish
 - b) Bolalarning ichki kechinmalarini tushunish
 - c) tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi uzviy aloqa
 - d) Tarbiyachi va tarbiyalanuvchining yakkama-yakka ishlashi
- 6. Quyidagilarning qaysi biri o'yin-kulgining turlariga kir-
maydi?
 - a) teatrlashtirilgan tomoshalar
 - b) konsertlar (tarbiyalanuvchilar tomonidan tayyorlangan)
 - c) MTM xodimlari, teatr aktyorlari, ota-onalar, tarbiyalanuv-
chilar tomonidan tayyorlangan tomoshalar
 - d) Kattalarga uchun tayyorlangan tomoshalar
- 7. O'yin-kulgi bilan bir qatorda bolalarga quvonch bag'ish-
lashi va har bir bolalarga o'zining badiiy qobiliyati, ijodiy faolli-
gi, hissiy sezuvchanliklarini ko'rsata olish imkoniyatini yaratadi-
gan tadbir nomini ko'rsating.
 - a) To'garak faoliyati
 - b) O'yin-kulgi
 - c) Teatrlashtirilgan o'yin
 - d) Bayramlar
- 8. Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkazilgan mashg'ulot-
lar mavzusi o'z ichiga qo'yidagilarni qaysi birini olmaydi?
 - a) Qo'g'irchoq tomoshalarini birgalikda ko'rish va u haqida
suhbatlashish; Dramatizatsiyalashgan o'yinlar;
 - b) Turli tuman ertaklar va kichik ko'rinishlaarni tayyorlash va
taqdim etish; Ifodali ijro etishni shakllantirish mashqlari (verbal
va noverbal);
 - c) Axloqi masalalar bo'yicha alohida mashqlar;
 - d) Bolalarni ijtimoy-hissiy rivojlantirishga olib kelmaydigan
mashqlar.
- 9. Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'u-
lotlarning asosiy maqsadini ko'rsating.

a) teatr ijrochiligi faoliyati va nutqni rivojlantirish ko'nikmalari;

b) ijodiy muhitni tashkil etish;

c) bolalarning ijtimoiy-ihissiy rivojlanishi.

d) Keltirilgan javoblarni barchasi

10. Teatrlashtirilgan faoliyat bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida quyidagi vazifalardan qaysi biri hal etilmaydi:

a) tarbiyalanuvchining ijodiy qobiliyat va ijodiy mustaqilligini rivojlantirish;

b) improvizatsiya (o'xshatish) qilish malakalarini egallashi;

c) nutq faoliyatining barcha shakl, metod va tarkibiy qismlarining rivojlanishi; bilish jarayonlarining mukammallashuvchi.

d) ijodiy faoliyatning faqatgina bir yo'nalishlariga qiziqishni tarbiyalash;

6. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA QO'G'IRCHOQ TEATRI VA JIHOZLARINI YASASH

Reja:

1. Qo'g'irchoq teatri turlari
2. "Fonus xayol" teatri

Tayanch tushunchalar: spektakl, qo'g'irchoq tetri, ertak, personajlar, komediya, polvon, olmaboz, yasovul, yuzbosh, toshboz, to'pchi, yallachi, qo'rboshisi va qozisi, illat, zo'rovonlik, xayol, dekoratsiya.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida qo'g'irchoq

Teatri va jihozlarini yasash

Ma'lumki, mamlakatimizda teatrning deyarli hamma turlari faoliyat ko'rsatib kelmoqda. Teatr bu yunoncha (tiyation) so'zidan olingan bo'lib, tomoshaxona degan ma'noni bildiradi. Jajji kichkintoylarimizning sevimli teatri bu qo'g'irchoq teatridir. Bu teatr orqali bolalar o'zlariga yaqin va tanish bo'lgan o'yinchoqlarni, ayiqcha, quyoncha, kuchukcha va boshqa qahramonlarni jonli ravishda ko'radilar. Teatr bolalarga xursandchilik va quvonch baxsh etish bilan birga katta tarbiyaviy ahamiyatga ham egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta spektakllarni qo'yish mumkin emas. Kichik sahnali, kichik ertak asosida o'zlarining o'yinchoqlari yordamida qo'yishlari mumkin. Bu kichik ko'rinishlarining har biri ham bolalarda katta taassurot uyg'otadi va bayram ertaklariga ko'tarinki ruh baxsh etadi. Har qanday badiiy asar qo'g'irchoq teatri orqali ko'rsatilsa, bolalar uchun yanada tushunarli bo'ladi, qo'g'irchoq qo'lqop teatrini aytib bu teatrlarga murojaat qilishimiz lozim. Chunki bunday ertaklar olami bolalarning sevimli tomoshasi hisoblanadi.

Qo'g'irchoq teatri uchun eng kerakli bo'lgan shirmani tayyorlab olish kerak. Shirmaning balandligi 50 sm, uzunligi 80 sm reyka yordamida tayyorlanadi. Reyka, mix orqali qoqilib, orqa tomoniga ikki tomoni ochiladigan qilib, charm orqali birlashtirib unga parda tikiladi va o'rnatiladi. Qo'g'irchoqlarni pape - mashe usulida tayyorlash mumkin. Ertak qahramonlari tayyor bo'lgach, matnni yozib, sahnalashtirishga tayyorlanadi. Ertak ishtirokchilari, personajlar, ertak matni, boshlovchi, ertakchi bobo yoki momolar bo'ladi.

Qo'g'irchoq teatri turlari

O'zbekistonda qo'g'irchoq teatri o'zining uzoq tarixiga ega. Bizda "Qo'g'irchoq o'yin" deb yuritiluvchi bu san'atning xususan, qo'lga kiyib o'ynatiladigan va soyasi tushiriladigan turlari o'tmishda keng tarqalgan. Chodiri, sahnasining tuzilishi, qo'g'irchoqlarining yasalishi va o'ynatilishi spektakllarning mavzusi, g'oyaviy-badiiy xususiyatlariga ko'ra, ushbu teatr turlar bir-biridan xiyla farq qilsa-da, uch jihati ularni yaqinlashtirib turgan. Har bir teatr tomoshalarda musiqa muhim rol o'ynagan. Bu bir. Ikkinchidan, ularda korfarmon nomidagi usta va tajribali qo'g'irchoqboz, ya'ni guruh boshlig'i tomoshabinlarga ko'ringan holda qo'g'irchoq qahramonlar bilan savol-javob qilib, gapini izohlab, shu yo'l bilan tomoshani boshqargan. Uchinchidan, osti, usti yoki ortidagi qo'g'irchoqboz tiliga safl degan moslama tuflagich qo'yib, qo'g'irchoqlarga mos chiyildoq o'tkir tovush hosil qilgan.

"Chodir jamol"da ijtimoiy va maishiy hayot bilan bog'liq bo'lgan voqealar satira va yumor vositalari bilan aks ettirilgan. Voqealar markazida Kachal polvon obrazi turgan. Kachal polvon mehnatkash xalq vakilidir. U jasur va bahodir. U hatto dev, shayton va ajdardan qo'rqmaydi. Shunisi qiziqki Kachal polvonning tashqi qiyofasi ham, xarakteri ham osiyo va yevropadagi shu tipdagi qahramonlarga o'hshab ketadi. "Chodir jamol" teatrida har safar bir juft qo'g'irchoq chiqib bir ko'rinishli mitti p'esa hosil qilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, 40ta qo'g'irchoq ishtirokida o'yinlar namoyish qilingan. Demak, yigirmata sahna bo'lgan, deb taxmin qilish mumkin.

Samarqandda Quli bobo Novvotov ijrosida yozib olingan "Kachal polvon sarguzashtlari" komediyasida uch sahna mavjud. Sahnalardan birida Polvon Kachalning boshqa bir ayol deb o'z xotiniga ro'paro bo'lishi ko'rsatiladi. Ikkinchi sahnada Kachal polvon Korfarmonga ovchi kuchuk sovg'a qilib olib kelganini aytadi. Voqea davomida o'sha it polvonni tishlaydi, Korfarmon zo'r-bazor uni ajratib oladi. Uchinchii sahnada esa sutxo'r boy bilan Kachal polvon to'qnashuvi ko'rsatiladi. Sudxo'r qarzini talab

qiladi. Bechora Kachal polvonning o'n baravar ko'paygan qarzi-
ni to'lashga imkoniyati yo'q. Ikki o'rtada rosa jang bo'ladi. Bizga
yetib kelgan sahnalardan birida eski zamonda bozor nazoratchi-
si bo'lgan raisning ikkiyuzlamachiligi, poraxo'rliги fosh qilinadi.
Juldur kiyingan poyaki bozorda keng zardo'z to'n kiyib, katta
salla o'rab, tasbeh ushlab olgan raisga chilimini tutadi. Rais av-
val: "Shariat bunga yo'l bermaydi", deb olmaydi, keyin u yon - bu
yonga olazarak bo'lib chilimni oladi-da, rosa tortadi va poyakiga
qaytib berib indamay ketaveradi. Poyaki uni to'xtatib, haq talab
qilganida, raisni jahli chiqadi va uni jazolashga shaylanadi, poy-
aki bechora pora cho'zib kaltakdan qutulib qoladi.

Bulardan tashqari, "Ajdarhoning hoji kampirni yutishi",
"Oyimxola bilan uning kuchugi Qoravoy", "Ikki masxaraboz",
"Maymun o'yin", "Toshboz", "Tergovchi" kabi sahnalar ham
ko'rsatilgan. "Chodir jamol" tomoshalari Kachal polvon sargu-
zashtlari qissasini bayon qilgani, har epizodning tugal bir vo-
qeadan tashkil topishi o'ziga xos kompozitsiyani yuzaga kel-
tirgan bo'lib, u yangi epizodlar kiritish yoki sharoitga qarab
bir an'anaviy epizod o'rniga boshqasini ko'rsatishga keng yo'l
ochgan. "Chodir xayol" teatri "Chodir jamol"ga nisbatan ancha
murakkab va mukammaldir. Bu teatr tomoshalari, odatda, kech-
qurunlari ko'rsatilgani, shu'la va shovqindan foydalanilgani tu-
fayli qora pardalar ichidagi qo'g'irchoqlarning iplari ko'rinmay,
xuddi qo'g'irchoqlarning o'zlari harakat qilayotganday tabiiy
chiqqan. Har bir mohir qo'g'irchoqboz ayni vaqtda ishlar yor-
damida 8 - 10 qo'g'irchoqni harakatga keltira olgan.

"Qo'l qo'g'irchoq" teatri bir tomoshada ko'pi bilan o'n
qo'g'irchoq ishtirok etgan bo'lsa, "Chodir xayol" da bir yo'la el-
likdan ortiq qo'g'irchoq o'ynagan. "Chodir xayol" qo'g'irchoqlari
kattaroq qilib yasalgan, qo'l-oyoqlari bo'lgan. Bizga ma'lum
qo'g'irchoqlar orasida Ernazar maymunchi, Toshpo'lat dorboz,
Orif jarchi, Oysha xotin olmaboz, Xitoy tabib, Yo'ldosh yasavul,
Saydulla yuzboshi, farrosh, otashxo'r, toshboz, to'pchi, yallachi
kabi personajlar, laylak, maymun, eshak ajdar kabi mahluqlar va
hayvonlar qiyofasi uchraydi.

Bizgacha "Chodir xayol" ning "Sarkardalar" degan bir pyesasi yetib kelgan. Unda tomoshani yasavul boshlab beradi. U farroshga joylarni tozalashni, o'rindiqlarni joy-joyiga qo'yib, sarkardalar, podshoxlarni kutib olishni buyuradi. Birin-ketin Marg'ilonning qo'rboshisi va qozisi, Samarqand begi, Urganch podshosi, Abduraxmonxon, Xitoy konsuli, Urgut podshosi, Toshkent podshosi kirib kelib, o'zlarini tanishtiradi. Sarkardalar joylashib olgach, katta tantana boshlanadi. Navbat bilan Otashxo'r og'zidan olov chiqaradi. Maymunboz maymun o'ynatadi, olmaboz bilan tasboz ham hunarini ko'rsatadi. Tomosha to'plarning gumburlashi bilan tugaydi. Shunday qilib o'zbek qo'g'irchoq teatri ijtimoiy fosh etuvchi va yumoristik xarakterga ega bo'lib, muhim mafkuraviy va estetik ahamiyat kasb etgan. Qo'g'irchoqbozlar mohir san'atkor bo'lganliklaridan ular yaratgan teatrning g'oyaviy-badiiy darajasi ham yuqori bo'lgan. Teatrning har ikki turida ham tomoshalarni asosan ikki kishi Qo'g'irchoqboz va Korfarmon boshqargan. Korfarmon qo'g'irchoqbozlarni gapga solgan, tomoshani boshlagan. Shuningdek, sozandalik vazifasini ham bajargan. Qo'g'irchoqboz chodir ichida yoki parda orqasida safil yordamida qo'g'irchoqlar tilida gapirgan, ularni harakatga keltirgan. Qo'g'irchoqbozlar ayni vaqtda musiqadan yaxshi xabardor bo'lganlar. Musiqa ham badiiy bezak sifatida, ham ko'proq qahramonlar holatini ifodalovchi vosita sifatida hizmat qilgan.

Qo'g'irchoq o'yin xalq og'zaki ijodiga asoslangan ajoyib-g'aroyib san'at. Uning yozma matni bo'lmagan. U uzoq yillar kuzatish, mashq qilish, yodlash, malaka hosil qilish orqali muayyan syujetlar, vosita va uslublar bilan ustozdan shogirdga o'tib kelavergan. Buxoro viloyat G'ijduvon tumanidagi G'ishti qishlog'ida o'z iste'dodi bilan mehnatkashlarni xushnud qilib kelgan Xolmurod bobo (1897-1967) ning ham ota-bobosi qo'g'irchoqboz o'tgan. Uning otasi Siddiq kalon (1858-1940), bobosi Abdukarim (1800-1870) lar qo'g'irchoq teatrining yirik namoyondalari hisoblangan. Shu davrda yuqorida nomlari zikr etilgan

qo'g'irchoq, san'at sohiblaridan tashqari Zarif misgar Qori hoji, Sharof Chala, Sadridin Eshon, Rajab Meshkob (Buhoro), Jo'ra qayroq, Hamro mehtar, Aziz bobo (G'ijdivon), Novot lug'takboz, Mahmud Mehtar, Hamro bobo (Samarqand), Tursunboy Abdujabborov (Toshkent) kabi o'nlab usta qo'g'irchoqbozlar o'tganlar. Ular jamiyatdagi yomonlik va illatlarni, zo'rovonlik, tekin-tomoq amaldorlarni qattiq tanqid qilganlar hamda mehnatkash halqqa kulgi, zavq bag'ishlaganlar. Kezi kelganda shuni ham aytish kerakki bu sanatkorlarning maksadi qancha ulug' va sa'nati qancha mazmundor va yuksak bo'lmasin tengsizlik zulm hukm surgan jamiyatda qo'g'irchoqbozlar eng past tabaqa hisoblangan, tahqirlangan, ho'rlangan, ruhoniylar qo'g'irchoq teatrini "shayton o'yini", narigi dunyoda qo'g'irchoqlar jon talab qiladi, "qo'g'irchoqboz shakkok va diyonatsiz" degan gaplarni halq orasida targ'ib qilib kelganlar. XV-asrda Xuroson va Movarounnahrda boshqa san'atkorlar qatori qo'g'irchoq teatri ham taraqqiy etdi. Bu davrda "Chodir jamol", "Chodir xayol" va "Fonis xayol" deb ataluvchi hamda qo'g'irchoq yasash va uni o'ynatishda, shuningdek, tomosha mazmuniga ko'ra bir-biridan keskin farqlanib turuvchi uch tur keng tarqalgan. Qo'g'irchoqlar qo'lga kiyib o'ynatiladigan "Chodir jamol"da hayotiy voqealar, iplar vositasida boshqariladigan "Chodir xayolda" mifologiya, soyasi tushiriladigan "Fonis xayol"da qahramonlik eposi aks ettirildi. Ayniqsa, XIX-asr o'rtalarida qo'g'irchoq o'yin satirasining tig'i o'tkirlashdi. Qo'g'irchoqbozlar faollashib, hukmron tabaqalarga nisbatan o'z munosabatlarini va baholarini dadil hamda oshkora ifoda qildilar. Satira tig'iga yirik amaldorlar, sutxo'rlar, o'g'rilar sharmandai sharmisor bo'ldilar.

"Fonus xayol" teatri

"Fonus xayol" teatri qadimdan mavjud bo'lib, ayniqsa u XI asrda Yava va Xitoy davlatlarida keng tarqalgan. Xitoy "Fonus xayol" teatrida qo'g'irchoqlar qo'tos, eshak, qo'ylarning terisidan qilingan. Ular har xil rangga bo'yalgan. Masalan, qo'g'irchoqning

yuzi oq bo'lsa, u ayyor, qizil bo'lsa - dono, qora bo'lsa - saxiy degan ma'nolarni anglatgan. Agarda qo'g'irchoqning qo'lida qamchi bo'lsa-u otda, eshkak bo'lsa-qayiqda ketayotganini bildirgan.

Qo'g'irchoqlar yog'langan qog'oz yoki matodan qilingan ekranga zich tekkizib yurgiziladi. Ko'rsatuv vaqtida musiqa chalinib turiladi. Voqea tarixiy yoki ertak asosida bo'lishi mumkin. Xitoyda hozirgi kunda ham bunday teatr mavjud bo'lib, u Impuri deb ataladi. Bunday teatr Yavada ham bor bo'lib, uning nomi Vayan-purodir. Uning syujeti asosan qadimgi afsonalar yotadi. Qo'g'irchoqlar asosan hayvonlar terisidan tayyorlanib, tayoqchalarga mahkamlab qo'yiladi. Ular badiiy so'z ustasining hikoyasi yoki qo'shiq jo'rligida harakat qilishadi.

Bunday teatr Turkiyada ham keng tarqalgan bo'lib, ularda "Qaraiz" deb ataladi. Tomoshalar odatda qahvaxonalarda ko'rsatiladi. Qo'g'irchoqlar yaxshi oshlangan teridan yasaliib, asosan qizil va ko'k rangga bo'yaladi. "Fonus xayol" teatri Turkiyadan avval Italiyaga, so'ngra Angliya, Fransiya, Germaniyaga tarqalgan. XVIII asrning ikkinchi yarmi "Fonus xayol" teatrining Yevropada eng gullagan davri bo'ldi.

1775-yilda Londonda tashkil etilgan Ambruz teatri butun Yevropada gastrolda bo'lgan. Rassom Anri-River rahbarlik qilgan "Shapoor" ("Qora mushuk") teatri Parij va chet el mamlakatlari o'rtasida katta muvaffaqiyat qozongan.

Hozirgi kunda "Fonus xayol" teatri asbob-uskunalarining oddiyligi va ko'rsatishning osonligi tufayli borgan sari keng tarqalmoqda. Bunday teatr bolalarni estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. "Fonus xayol" teatrida ish hammaga topiladi, birining ishi ikkinchisining ish natijasiga bog'liq bo'ladi. Demak, "Fonus xayol" teatri bolalar nutqini rivojlantirishda, ularning lug'at fondlarini boyitishda roli bebahodir.

"Fonus xayol" teatrining jihozi oddiy. Ingichka plyonkalar yordamida maxsus shirma-ekran yasaladi. U ayni bir vaqtda figura va dekoratsiyalar solinadigan chamadon rolini ham o'ynaydi.

Agarda ekranning hajmi 50x60sm bo'lsa, har qanday chiroq yorug'lik manbai xizmatini o'tay oladi. Bunday teatrda qog'ozdan yasalgan dekoratsiyalar bevosita ekranga o'rnatiladi, shakllar ekranga taqab ushlanadi, ularning silueti shakllarning katta-kichikligi bilan bir xil bo'ladi.

"Fonus xayol" teatrini katta ekrandan ko'rsatish qiziqarli bo'ladi. Shakllar, dekoratsiyalar o'zgarmaydi, ammo ularning soyasi kattalashadi. Katta ekran uchun oddiy chiroqlar yaramaydi, ularning yonadigan simlari yarim doira shaklida bo'lib, proeksiya vaqtida shakllar ekranda kattalashsada tarqoq, ikkilangan soya beradi. Bu o'rinda proeksion chiroq, filmoskop chirog'idan foydalaniladi. Filmoskopni ekranga yoni bilan qo'yib, reflektorli orqa kojux ochib qo'yiladi. Ekranni har qanday yupqa materiallardan tayyorlash mumkin. Ekranni ikki xona o'rtasidagi eshik kesakisiga 80-90 sm balandlikda o'rnatiladi. Poldan ekrangancha bo'lgan joy qora material bilan berkitiladi. Xonalarning birida artistlar, ikkinchisida tomoshabinlar bo'ladi. Ekran orqasi-ga faner yoki qalin kartondan qirqilgan 25X40 sm o'lchamdagi ramka qo'yiladi. Ramkaga dekoratsiyalar o'rnatiladi. Shakllar ramka ichida harakat qiladi. Bir bo'lak karton parda xizmatini o'taydi. Ekran va ramka orasidagi oraliq 120-130 sm, ramkadan yorug'lik manbaigacha 30-40 sm bo'ladi. Yorug'lik manbaini rangli narsa bilan to'sib va uni asta-sekin ochib, ekranda kech-qurunni, tun va tongni yaratish mumkin.

Dekoratsiyalar kartondan yasaladi. Ularni qo'lda chizish, nusxa qog'oz yoki kalkadan o'tkazish yoxud andaza asosida qirqish mumkin. Dekoratsiyalarga tabiiy ko'rinish berish mumkin: agarda uy derazasiga qizil qog'oz yopishtirilsa, ekranda u yorug'roq ko'rinadi yoki cho'pdan qilingan daraxt tanasiga kartondan shoxlar va ularga yupqa qog'ozdan barglar yopishtirilsa, ular hilpiraydi, ekranda esa barglar go'yo shamolda qimirlayotgandek ko'rinadi. Agarda shartli tarzda dengizni ifodalovchi kun rangini asta harakatlantirib, uning ustidan kema yurgizilsa, ekranda to'lqinlar osha suzib ketayotgan kemani ko'rish

mumkin bo'ladi. Teatr personajlari kartondan tayyorlanib, qora rangga bo'yaladi, ularni harakat qiladigan qilish ham mumkin. Personajlarni qo'lda chizish, nusxa qog'oz yoki kalkadan o'tkazish mumkin. Agarda o'tkazilishi kerak bo'lgan rasm katta yoki kichik bo'lsa rasmlarni kataklar bo'yicha ko'chirish usulidan foydalaniladi. Qo'g'irchoqlarda ko'z, og'iz teshiklari qilinadi, ulardan o'tgan yorug'lik figurani jonlantiradi. Figuraning bir yoki bir necha qismini harakatlanadigan qilish mumkin. Agarda figura-ning biror qismi yupqaroq qog'ozdan qilinsa, unga jonlilik tusini berish mumkin bo'ladi (masalan, ilonning og'zidagi yupqa pap-iros qog'ozdan qilingan qizil til va shu kabilar). Qo'g'irchoqlar yasashda fantaziya cheklanmagandir. Shakllar ekran bo'ylab harakat qiladi, shuning uchun ularning old tomondan ko'rinishi-ni yasash kerak, qimirlamay o'tiradigan yoki turadigan shakl-lar yon tomondan yasaladi. Shakllar cho'pga mustahkamlanadi, ularning uzunligi pastki to'siq bilan baravar, ya'ni 6-8 sm bo'la-di. Pastki to'siq qo'g'irchoqni o'ynatayotgan ijrochining qo'li-ni to'sib turadi. Tomosha vaqtida bir o'quvchi matnni o'qiydi, boshqasi shakllarni boshqaradi.

Ertak syujetini gapirib berish, personajlar nutqini berish bo-lalar nutqini erkin bayon qilishga, tasavvurining kengayishiga yordam beradi. Xuddi shu maqsad uchun guruhda flanelegraf ham bo'lishi kerak. Vaqt, fazodagi sahna harakati bilan bog'liq bo'lgan teatr faoliyati joy va jihozlarning shunga muvofiq tashkil qilinishini talab qiladi.

Dekoratsiya elementlarini joylashtirish va personajlar figura-sini harakatlantirish mumkin bo'lgan har qanday gorizontal tekislik stol teatri uchun sahna maydoni bo'la oladi. Ko'pincha bu stolning ustki qoplamasidir. Undan foydalanishda sahna harakati uchun sathni bir oz cheklashni unutmashlik kerak, aks holda, u yoyiq, noaniq bo'lib qoladi. Maxsus sahna ham tayyor-lash mumkin. Uning atrofida bolalar bemalol harakat qilib, shakllarni yurgizadilar. Bu tekislikka rang berish, unda bo'ladi-gan harakatlarga muvofiq keladigan konstruksiya qilish va shu

orqali bolalardagi arxitektura kompozitsiyasini his qilish sezgisini, dekorativ bezash qobiliyatlarini oʻstirishi mumkin.

Teatr-oʻyin faoliyatini jihozlashda sezilarli oʻrin chodirlar, shirmalarga taalluqlidir. Ularning moʻljallanishi teatrlashgan harakatning xarakteri va turiga koʻra turlicha boʻlishi mumkin. Och yarim shaffof mato qoplangan soya teatr ("Fonus xayol") chodirlari keng tarqalgan, unga maxsus yorugʻlik tushirilganda personajlar figurasining tarhi aniq koʻrinadi. "Fonus xayol" teatr shirmasi (chodir) ning ekrani spektaklni qoʻyishida foydalanadigan figura va dekoratsiyalar bilan albatta moslab nisbatda boʻlishi nazarda tutiladi. Shirma ijrochilar, bolalar yoki kattalarga ham, tomoshabinlarga ham qulay boʻladigan qilib oʻrnatiladi.

"Fonus xayol" teatri shakllarini, spektakllar uchun dekoratsiyallarni tarbiyachi bolalar bilan hamkorlikda tayyorlashi mumkin. Soya teatrning ekran yassiligida ochib berilayotgan harakatning yassi chiziq-tarhli tasviri beriladi. Qoʻgʻirchoq teatriga moʻljallangan shirmaga ega boʻlgan chodir boshqacha jihozlanadi. U odatda tomoshabinlarning koʻzini charchatmaslik, eʼtiborini asosiy voqealardan chetga tortmaslik maqsadida vazmin tusdagi bir tomonli mato bilan qoplanadi. Chodirning "qator" deb ataladigan old tomoni dekoratsiyalarni va personajlar ish koʻradigan boshqa teatr atributlarini oʻrnatishni nazarda tutishi kerak. Bunday chodir soya teatri chodiri singari ijrochilar boʻyicha muvofiq boʻlishi kerak. Chodirning ich tomonidan tomosha koʻrsatish vaqtida qoʻgʻirchoqlarni bolalarga qulay boʻlishini nazarda tutib joylashtirish maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha taʼlim tashkilotida qoʻgʻirchoq teatrini tashkil qilish muayyan qoʻgʻirchoqlar dasturida tavsiya qilingan ertak personajlari, shuningdek, bolalarga koʻproq yoqadigan ayrim personajlarning mavjud boʻlishini taqozo qiladi. Teatr spektakllarining dekoratsiyalari hamda boshqa atributlari kattalar yoki bolalar tomonidan tayyorlanishi mumkin. Bunday holda bolalarning harakati sintetik xarakter kasb etib, tarbiyachi uchun bolalarning turli mustaqil ijodiy faoliyatlarini birlashtirish im-

koniya ti tug' iladi. Teatr tomoshalarini bezashda turli geometrik shakllarni turli kublar, gullar, oval yoki dumaloq shakllar bilan birlashtirishda katta imkoniyatlar mavjud.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarning teatr faoliyatlari uchun joyni tashkil qilish va bezash, bolalarda bu faoliyatga nisbatan doimiy qiziqishni saqlash, ularning teatr-o'yinda ijodiy namoyon bo'lishlariga rag'bat berish hamda bolalarni san'atning mazkur turi vositalari yordamida estetik o'stirishning muhim sharti hisoblanadi. Aytib o'tilgan chodirlardan tashqari rollarni bolalarning o'zlari ijro etadigan-dramalashtirilgan o'yinlarni jihozlashda foydalanish mumkin bo'lganlari ham mavjud. Bu ikki tabaqali, turg'un, mustahkam o'rnashadigan chodirlardir. Ularning konstruksiyasi oddiy, osongina yig'ishtiriladi, shuning uchun saqlash, qayta jihozlashda qulayliklarga ega. Ularni ijro etiladigan sahna maydonchasiga o'rnatish lozim. Afsuski, bunday chodirlar bolalar bog'chalarida kam qo'llaniladi, ularning o'rniga an'anaviy uychalar, o'rindiqchalar, buta yoki daraxtchachalarni uchratish mumkin.

Holatlarni harakatlar yordamida qayta ko'rsatish metodi juda samaralidir. Bunda gap improvizatsiya haqida, hammadan ko'proq esda qolgan sahnalarni qayta berish to'g'risida boradi. Improvizatsiya – bolalar idrokining emotsionalligi va samimiyligini, sahnada ko'rilgan narsalarni ham fikran, ham harakatlari yordamida takrorlash imkonini beradi.

Bolalar ongiga milliy urf-odatlarimizni, an'analarimizni singdirishda, ularga shu aziz Vatan barchamizniki ekanligini uqtirish, har tomonlama ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda, tevarak-atrofdagi bo'layotgan voqea-hodisalarni, axloqiy kamchiliklarini, tabiatni asrab-avaylash, unga mehr uyg'otishda qo'g'irchoq teatrining ahamiyati kattadir. Chunki teatrda tomoshabinlar tomoshalarini faqat ko'rib, tinglabgina qolmay balki unda mustaqil ishtirok etadi. Bolalar qo'g'irchoq teatrini ko'rganlaridan so'ng, qahramonlarning harakati, axloqi, adobini birgalikda muhokama qilish, bola qalbida ezgulikka, xayrli ishlar

qilishga, odamlarga yaxshilik qilishga intilish to'yg'usini tarbiyalaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'ngil ochish soatlarida quyidagi teatr turlaridan foydaniladilar:

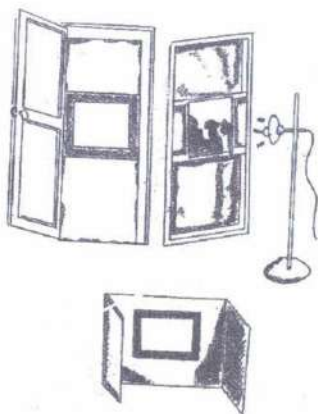
- 1.Soya teatri;
- 2.Stol teatri;
- 3.Barmoq teatri;
- 4.Paxmoq teatri;
- 5.Qo'g'irchoq qo'lqop teatri.

Soya teatri – qo'g'irchoq teatrining o'ziga xos turlaridan hisoblanadi. Unda qo'g'irchoqlar emas, balki shakllardan iborat o'yinchoqlar o'ynaydi. Tomosha qiluvchilar sahna ro'parasida o'tirib, ekranda yorug'lik orqali harakatlanayotgan soyalar: odamlar, hayvonlar va qushlar soyasini ko'rishi mumkin.

Soya teatr uchun odam va hayvon soyalarini bolalarning o'zlari chizib, qirqa oladilar. Bolalarga shakllarni boshlari dumlarini qimirlatadigan qilishni o'rgatish kerak, buning uchun tarbiyachi yordamida detallarni simlar bilan biriktirib, spiral holatda aylantirib qo'yiladi. Harakatlanuvchi qismlar qattiq simdan tayyorlanadi. Bunday o'yinchoqlarni shablon yordamida yoki o'zlari o'ylab, siluet chizadilar. Bolalar detallarni qirqib olganlaridan so'ng figuraga ko'zini qilish kerakligi taklif etiladi. Tarbiyachi ko'z o'rnini o'tkir asbob bilan teshib beradi, bolalar qalam yoki mo'yqalam tayoqchasi bilan teshikchani kengaytiradi va yaltiroq qog'oz bilan ko'zini yelimlaydi. Bolalar yelimga qora bo'yoq aralashtirib ko'zini chizib qo'yishlari mumkin.

Teatrni ko'rsatishlari uchun tarbiyachi ekranni yupqa matodan yoki kalka qog'ozidan 2x1,5 metrli ramkaga sirib tayyorlanadi. 100 voltli lampa kerak. Chiroq quti ichiga joylashtiriladi, ichini qora rangga bo'yaladi. Tarang qilib sirilgan matoga qog'ozdan dekoratsiya jihozini applikatsiya qilib qo'yish mumkin. Bolalar o'zlari tayyorlagan figuralarni ekranda ko'rib, shodliklari beqiyos bo'ladiki, ularning kichik shakllari mo'jiza bo'lib ko'rinadi. Soya teatrini bolalarga kattalar qo'yib beradilar.

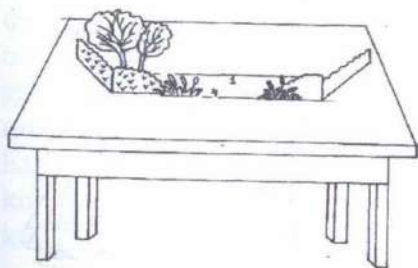
Avvalo karton yoki faner orqali ekran yasaliib, ekranni yupqa oq doka surp bilan tortib mahkamlanadi. So'ngra har bir guruh yoshiga mos ravishda ertakni tanlab uning qahramonlarini kartonga tushirib, juda ehtiyotkorlik bilan qirqiladi. Keyin uni qora guash bilan bo'yaladi va qirqiladi. So'ngra chiroq, ya'ni yorug'lik tushirib, sahnalashtirilgan ertak namoyish qilinadi.

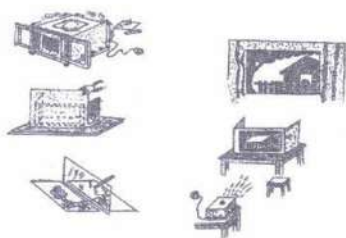
Stol teatri. Stol teatrining bir necha turi mavjud: birida pyesa oddiy sahnada-pardasiz shirmada, boshqasi qutichaga o'xshash sahnada (karton teatr), uchinchisi yassi teatrdagi, sahna ikki bo'lak kartondan qilinadi. Bu teatrlardagi "artistlar" qo'l bilan, tagliklar, sim va magnit orqali turlicha harakat qiladi. Shakllarning tuzilishi ham turlichadir. Ish ertak yoki masal tanlashdan boshlanadi, so'ngra unga mos personajlar tayyorlanadi. Jonivorlar shakllarini bolalar badiiy kitoblardan kalkaga ko'chirishlari mumkin. Kalkadagi rasmni nusxa qog'oz yordamida ikkita oq qog'ozga tushiriladi. Bu rasmlarni rangli qalam bilan bo'yab, bittasini kartonga yopishtiriladi va karton shu rasm konturi bo'ylab qirqiladi. Kartonning ikkinchi tomoniga ikkinchi rasm yopishtiriladi, shu bilan figura tayyor hisoblanadi. Shundan so'ng yarimta g'altak va cho'p orqali balandligi 9-10 sm bo'lgan

taglik tayyorlanadi. Cho'pning uchiga figura o'rnatiladi, g'altak yiqilib tushmasligi uchun uning tagiga doira qilib qirqilgan karton yopishtiriladi.

Sahna-shirma figuraning tagligi ko'rinmasligi uchun butunlikda qilinadi. Shirma-

ni bo'yash yoki unga rangli qog'oz yopishtirish kerak. Shirmadan 20-22 sm oraliq dekoratsiya o'rnatiladi. Agarda o'rmon, dala, daryo, tog'larni tasvirlash lozim bo'lsa, muvofiq keluvchi suratni topib, unga oq ramka qilish, rasmni kartonga yopishtirish kerak. Dekoratsiyani yarim doira shaklida egish ham mumkin. Sahna-shirma stol ustiga qo'yiladi, uning orqasida esa figuralarni yurgazadigan va ular uchun gapiradigan o'quvchilar turadi. Agarda pesa davomida dekoratsiya o'zgarib turishi kerak bo'lsa, kitob sifatli qilib birlashtirilgan kartonga yopishtirilishi lozim. Uning har bir sahifasida bitta dekoratsiya bo'ladi.

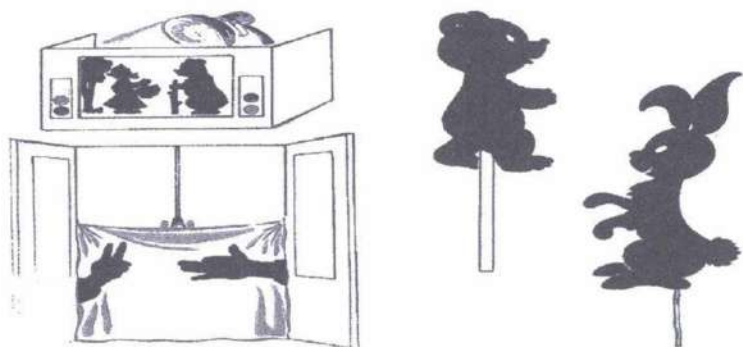

Agar quyonni yasash kerak bo'lsa, avval butun figurani, so'ngra uning oldingi oyog'ini bir oz uzunroq yasab qirqib olinadi. Bu old oyoqqa sim o'tkaziladi. U mana shu sim vositasida boshqariladi. Tayyorlab qo'yilgan old oyoqqa teshik qilinib ip o'tkaziladi, ipning bir uchi oyoqqa bir parcha qog'oz bilan tutashtiriladi va ipning ikkinchi uchi figuradan o'tkazilib tarangroq qilib tortiladi va figuraning ich tomoniga yopishtirib qo'yiladi. Quyida ertak asosida stol teatri qahramonlari namunalari berilgan:

Karton teatrning jihozlari. Karton teatrda kartondan yasalgan yassi va hajmli qo'g'irchoq figuralar ishtirok etadi. Bir tomonlama shakllar ip, sim va shu kabilar yordamida faqat bir tomonga harakat qiladi. Karton teatrda yuqoridan turib ip, sim bilan boshqariladigan shakllar ham qatnashadi, ular yengil harakat qiladilar, burila oladilar. Sahna uch bo'lak karton yoki fanerdan yasaladi. Sahnaning asosiy qismlari: orqa devor, pol va oldi peshtoqli devordir. Devorlarga ikki tomondan karton polosalar yopishtiriladi, bu polosalarga dekoratsiyalar osiladi. Dekoratsiyalarni ularning o'zlaridan kattaroq kartonga yopishtirish kerak, chunki ularda osgichlar qirqladi. Pardaning rasmi ham o'zidan kattaroq kartonga yopishtiriladi, bu uni ko'tarish va tushirishga qulaydir. Ko'pgina spektakllar uchun harakatlanuvchi dekoratsiyalar kerak bo'ladi. Bunday dekoratsiya shakllarning tez harakat qilayotganligini bildirish uchun qo'llaniladi. Harakatlanuvchi dekoratsiya 3-4 metrli qog'oz lentadan ishlanib, orqa devorga qilingan teshikdan o'tkaziladi va kerak vaqtda tortib, harakatga keltiriladi. Aytaylik, figura chap tomonga harakat qildirilmoqchi bo'lsa, dekoratsiya o'ng tomonga tortilib tez harakat qilayotgandek tasavvur hosil qilinadi. Sahna boshqacha qurilishi ham mumkin, bunday holda uning old qismi triyajga o'xshaydi. Unda peshtoq-sahna oynasi qirqladi. Bunday holda oyna orqasida undan 2-3 sm oraliqda ingichka dumaloq cho'p o'rnatiladi. Cho'pni o'rnatishdan oldin unga 10 tacha sim aylanalar kirgizilib, ularga suriladigan parda o'rnatiladi. Parda burma bo'lishi uchun kengroq bo'lishi kerak. Punktir bilan agarda ijrochilarning qo'lini yashirishning hojati bo'lmasa, olib tashlanishi oson 9-10 smli bo'lgan taxtachaga ko'rsatilgan. Sahna bunday qurilganda dekoratsiyalar ko'p qavatli parda ko'rinishiga ega bo'ladi yoki karton doiraga joylashadi. Bu doira ingichka mixda aylanib, dekoratsiyani tezda almashtirish, ba'zi hollarda harakatlanuvchi dekoratsiyani ko'rsatish imkonini beradi. Dekoratsiyalarning tez almashishi uchun ularni kanselyariya nalkasi (yopishtirgich)ga o'xshash vertushkaga o'rnatiladi. Bu

doira taxtaga o'rnatilgan bir bo'lak yo'g'on simdir. Doira yoki vetushka orqasiga doka yoki tyul tortilgan uch ost ramkadan iborat parda joylanadi. Doka ko'k yoki och ko'k rangga bo'yaladi. Bunday to'siqdan ijrochilar sahnani bemalol ko'rib tura oladilar va shakllarni ishonch bilan boshqara oladilar.

Sahnani yoritish katta ahamiyatga egadir. Ularni shunday joylashtirish kerakki, ular sahnani yoritsin-u nuri tomoshabinlarga tushmasin.

Musiqqa barcha teatr postanovkalarining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, spektakl musiqali kirishdan boshlanadi. Musiqali tanaffus vaqtida dekoratsiya almashadi. Tovush va yorug'lik effekti bilan birikkan musiqqa "Fonus xayol" teatrida ham, stol teatrida ham mukammal badiiy tasvirni yaratish imkonini beradi. Bu teatrlarda ovozga taqlid qilish, xo'rozning qichqirishi, mushukning miyovlashi, ayiqning o'kiri-shi hamda shovqin effektlari-yog'ayotgan yomg'ir ovozi, parovozning pishillashi va shu kabilardan foydalaniladi.

Barmoq teatri. Yoz oyida bolalarning o'z qo'llari bilan yasagan o'yinchoqlaridan o'yinchoq teatrlari, stol va barmoq teatrlari tashkil qilganda foydalanish mumkin. Bunda bolalar nafaqat oddiy tomoshabin, bo'lib qolmasdan ular mehnat qiluvchi, ijodkorga aylanib, o'zlaridan kichik ukalariga teatr ko'rsatish bilan ularni xursand qiladilar.

Barmoq teatri qahramonlarini qog'ozdan yasash mumkin. Bu kichik konus va silindr shaklidagi barmoqqa kiyish uchun yasalgan. Qog'ozdan odam, hayvonlarning kichik shaklida barmoqqa tasvirini tayyorlab, uni barmoqqa qog'ozdan uzuk shaklida yasalgan qog'oz halqaga yelimlab, barmoqqa kiyib olinadi. Teatr qahramonlarini kichik qutichalardan ham yasash mumkin. Qutichalarning tag tomonidan barmoqni kirgizish uchun joy tayyorlab, qutichaga xohlagan qiyofa berish mumkin. Qutichaning qulay tomonidan barmoq sig'adigan kichik teshikcha qilib qo'yiladi, masalan: gugurt qutisidan, kublardan, dumaloq shakldagi qutichalardan va boshqalardan. Barmoq teatri uchun turli xil gazlamalardan foydalanish ancha keng tarqalgan. Bunda gazlamaning sitilib ketmaydigan xili tanlanadi va uning teskari tomonidan tikib, so'ngra o'ngiga ag'dariladi, qolgan joyi tikib chiqiladi. Bolalarga andozaning teskari tomonidan tikishni, ko'z, qosh, burun, og'iz kabilarni tikish yoki yopishtirish kerakligini aytib, ularni bajarishga undash mumkin. Bolalar mustaqil soch, jiyak, lenta va to'rdan bezaklarni o'zlari tikadilar. Paralondan ham barmoq teatri qahramonlarini yasash mumkin. Paralondan turli qahramonlarning bosh qismini tayyorlab, barmoqqa kiygazish joyini qilib, qahramonlarni bezatishda matolardan ham foydalanish mumkin. Maktabga tayyorlov guruhi bolalari ishtirokida barmoqqa kiyish uchun qahramonni barmoqqa mos qilib bichib, usti tomonidan "halqa" choki bilan, ba'zan esa to'g'ri chok bilan ichki tomonidan tikib, o'ngi tomoniga o'giriladi. Detallarni bolalar o'zlari tugmacha, jun iplar yordamida jihozlaydilar. Barmoq teatrini qog'oz quyuqasidan ham yasash mumkin. Bunda qog'ozdan silindr shaklini yasab, barmoqqa mos qilib qog'oz quyqani silinrga kirgizib, so'ng xohlagan shaklni yasash mumkin. Qurigandan keyin bosh qismlarni bo'yash lozim. Ular ba'zi detallarni qog'ozdan qirqib, yelimlab qo'ysa bo'ladi. Masalan: quloqlarni, ko'zlarni esa tugmachadan, matolardan, turli iplardan sochlarni qilish mumkin. Bunday o'yinchoqlarni katta maktabgacha yoshdagi bolalar mustaqil bajaradilar. Kartonga

chizib qirqilgan shakllardan: qizcha, qushcha, hayvonlar boshining orqa tomoniga kichik karton qog'oz qoldig'idan barmoq sig'ulik qilib yopishtirib qo'yish mumkin.

Barmoq teatri boshqa teatrlar kabidir, lekin uning farqi shundaki har bir ertak qahramoni bolalarning barmoqlariga mos kichik yoki ertak ko'rsatuvchining barmog'iga to'g'ri keladigan qilib tayyorlanadi.

Dikir-dikir o'yinchoqlar. Dikir-dikir o'yinchoqlarni yasash uchun kichik kartonga odam va hayvonlar tasvirini chizish kerak, ularning oyoqlari esa chizilmaydi. Chizilgan tasvirni qirqib olamiz. Shakllarni kaftimizning orqa tomoniga rezina bilan mustahkamlab, ko'rsatgich yoki o'rta barmoqqa atir shisha qopqog'ini kiyib, rezina bilan mustahkamlab, stolda shakllarni yurgazamiz. Ularni choptirish, o'yinga tushirish mumkin. Katta, tayyorlov guruh bolalari bunday o'yinchoqlarni mustaqil yasay olishadi.

Qo'lqop qo'g'irchoqlar(barmoqsiz qo'lqop). Eski qo'lqopcha, qo'lqop qo'g'irchoqlarni yasash uchun ashyo bo'la oladi. Bunday o'yinchoqlarni ham bolalarning o'zlari yasashlari mumkin. Qo'lqop qo'g'irchoqning bosh qismi, katta barmoq esa, bu run bo'lib xizmat qiladi. Qo'lqopni to'liq hayvonga aylantirib olish ham mumkin, bunda katta barmoq dum vazifasini o'taydi. Qo'lqop qo'g'irchoq tanasi bo'lishi, unga bosh va boshqa detallarni biriktirish ham mumkin. Qo'lqop topilmasa, unda to'qilgan eski buyum yoki matodan foydalanamiz. Bunda bichishda barmoq o'rnini bichish shart emas, turli detallar unga tikib qo'yiladi.

Qo'lqop qo'g'irchoqlar(barmoqli qo'lqop). Qahramonlarni eski qo'lqoplardan tayyorlasa bo'ladi. Agar eski qo'lqop topilmasa, uni tikish mumkin. Bolalarga tavsiya etiladigan qo'lqopning andozasi (besh barmoqlimas, to'rt barmoqli) bo'lishi mumkin. Detaillarni bolalar bichib, halqa choki bilan tikadilar. Bosh qismini chizib yoki tikib, belgilangan joyga birlashtirib qo'yish mumkin. Qo'g'irchoqning asl nusxasini eski qo'lqopdan tik-

sa bo'ladi. Ortiqcha detalini punktir chizig'i bilan belgilab, olib tashlanadi va xohlagan ertak qahramonlariga ega bo'lish mumkin. Qo'lqopga paypoqdan ozgina ulab qo'yilsa, qo'lga kiyib, tugmachadan ko'zlarini qilib qo'yilsa, qo'l barmoq harakati bilan gapirayotgan harakat holatini ko'rsatish mumkin. Bolalar bunday qahramonlarni o'zlari yasay oladilar, ayniqsa ikki eski qo'lqopdan yasalgan o'yinchoq: kuchukcha, mushukcha, quyoncha, bo'ri, tulkichalarni tayyorlash qiyin emas. Qo'lqopning ko'rsatgich va katta barmog'i dum bo'ladi, uning ortiqcha qismlari tikib tashlanadi. Qahramonlarning ayrim detallarini jihozlashda tugmachalar, dur donachalarini ishlatish mumkin. Bunday o'yinchoqlardan bolalar sahnalashtirish faoliyatida foydalanadilar.

Pahmoq teatri. Pahmoq teatrining tuzilishi va jihozlari. Ma'lumki, bolalarning har tomonlama rivojlanishlarida turli o'yinlar va teatrlashtirilgan tadbirlarning ahamiyati kattadir. Bunda stol ustida o'ynaladigan o'yinchoqlar qo'g'irchoqlar teatridan keng foydaniladi.

Pahmoq teatrining o'ziga xos tomoni shundaki, kichkintoylar, asosan, ertak qahramonlarining aynan o'zini ko'radilar. Personajlar pahmoq ekranga yopishtiriladi. Ekran tayyorlash uchun balandligi 40 uzunligi 60 sm li qalin karton yoki faner ustiga pahmoq gazlamasi yaxshilab yopishtiriladi. Personajlar ekranda mana shu ekran orqali yopishtiriladi. Bolalar uchun mo'ljallangan pahmoq teatri ertak ishtirokchilari, personajlar, dekoratsiyalar, ertak matni, boshlovchi ertakchi bobo yoki momolardan iborat bo'ladi.

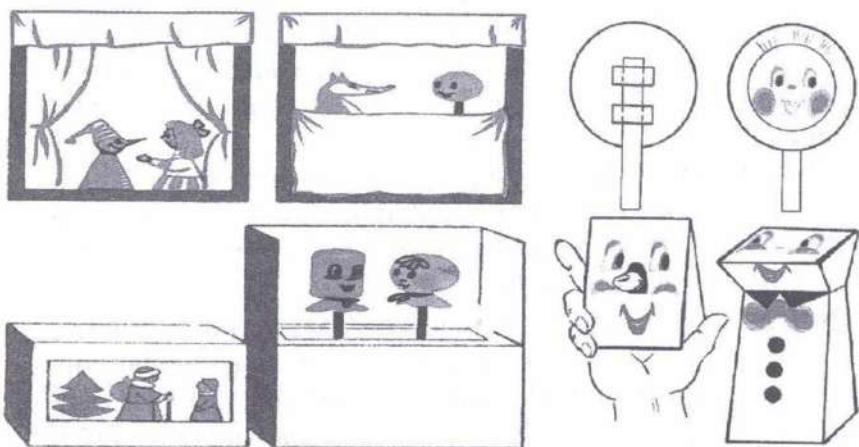
Pahmoq teatri uchun personajlar quyidagicha tayyorlanadi: personajlar karton qog'ozdan qirqib olinadi va rangli bo'yoqda, guashda bo'yaladi. Tayyor bo'lgan personajlar ertak matni bilan birga papkaga solib qo'yiladi.

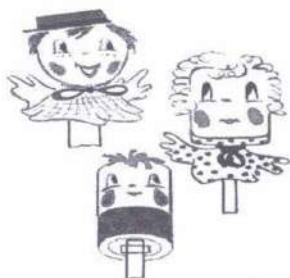
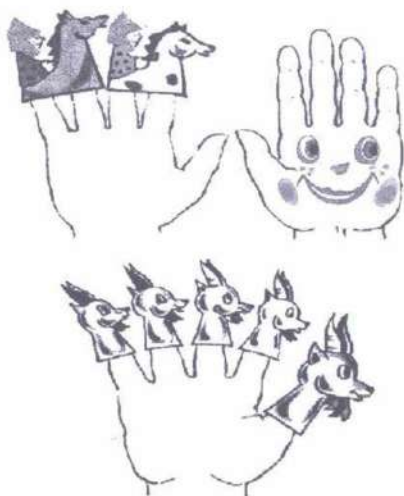
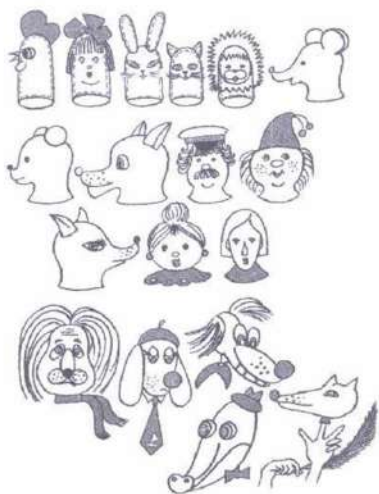
Quticha qo'g'irchoq. Qo'g'irchoqning bosh qismi uchun turli-tuman qutichalarni moslashtirish mumkin. (qaymoqdan, sutdan bo'shagan kubik, silindr shaklidagi idishlar). Asosiysi unga bolaning qo'li sig'ishi kerak. Bolani o'zi xohlayotgan mavzuga

mos qutichalarni to'plab qo'yishga o'rgatish kerak, detallari-
ni esa turli ashyolardan qirqish va yelimlash mumkin. Buning
uchun bolalarga jihozlash uslubini ko'rsatish kerak. Bolalar bi-
lan shunday o'yinchoqlar rasmlarini ko'rib chiqish yasashning
ikki varianti mavjud: figuraning butun yoki bosh qismini aks
ettirish.

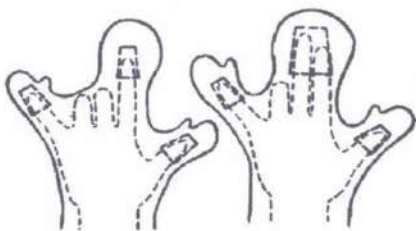
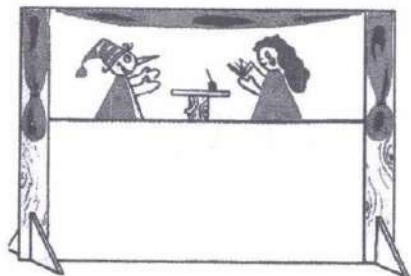
Bunda bolalar qo'lga matodan yubka kiyib, mustaqil tika
oladilar. Qo'l barmoqlari quticha ichiga berkitilgan. Bunday
qo'g'irchoqlardan gapiruvchi qo'g'irchoq qilish mumkin. Bo-
lalarga og'zini qilish uchun tuynukcha qirqishga yordam berish
kerak. Qutichaning ichidan tuynuk oldini ko'rsatgich barmoq bi-
lan qimirlatsa, go'yoki, qo'g'irchoq gapirayotganday tuyuladi.

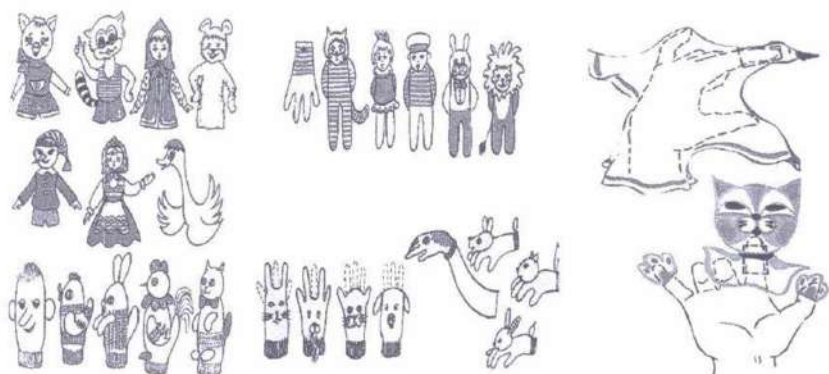
Sakrovchi o'yinchoq. Bunday teatr qahramonlarini yasash
uchun dumaloq rezina kerak bo'ladi. Qog'oz bo'laklaridan quyuq
massa hosil qilish, rezina esa shu quyuq massa ichida qolishi ker-
ak. Bu quyuqadan har xil qahramonlarning bosh qismini yasash
mumkin. Bu o'yinchoqni yasashda qog'oz, turli mato, paralon,
sim, klyonka kerak bo'ladi. Bolalar hayotini muhofaza qilish
maqsadida elektr simlar, to'g'nog'ich, skrepka, spitsa va haka-
zo shikastlantiruvchi asboblardan ehtiyot bo'lish kerak. Quyida
barmoq teatri namunalari berilgan:

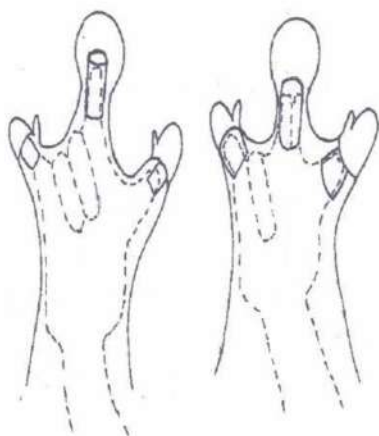
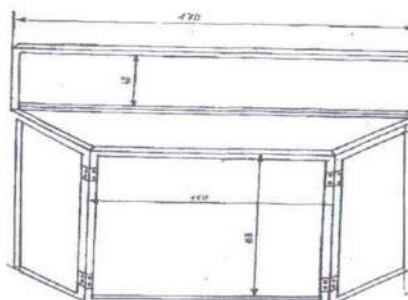
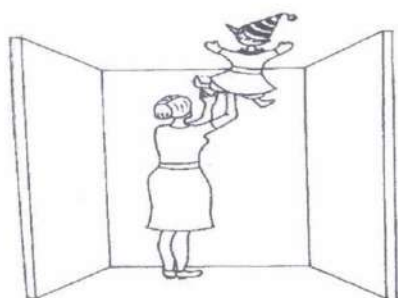

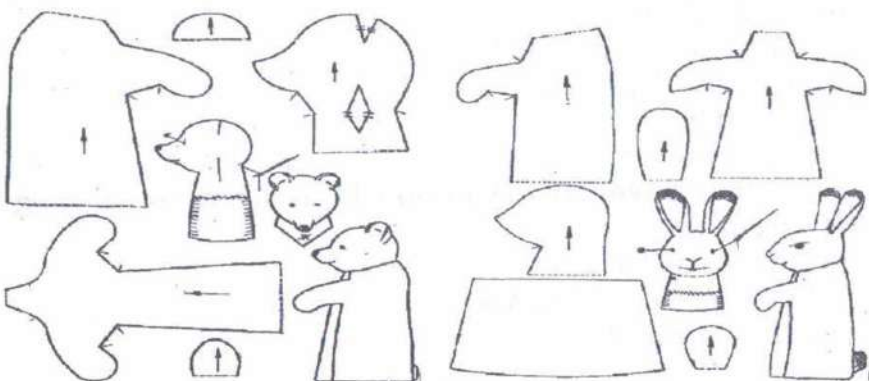
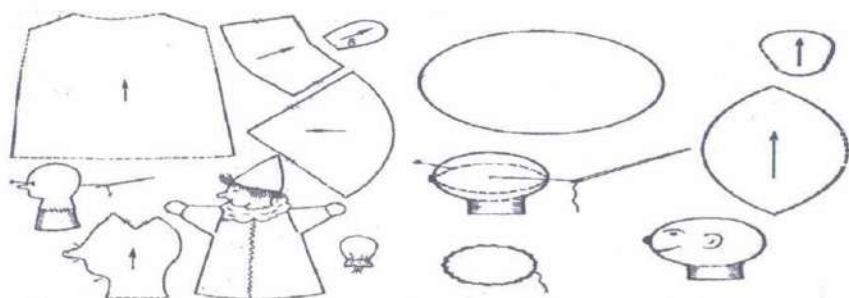
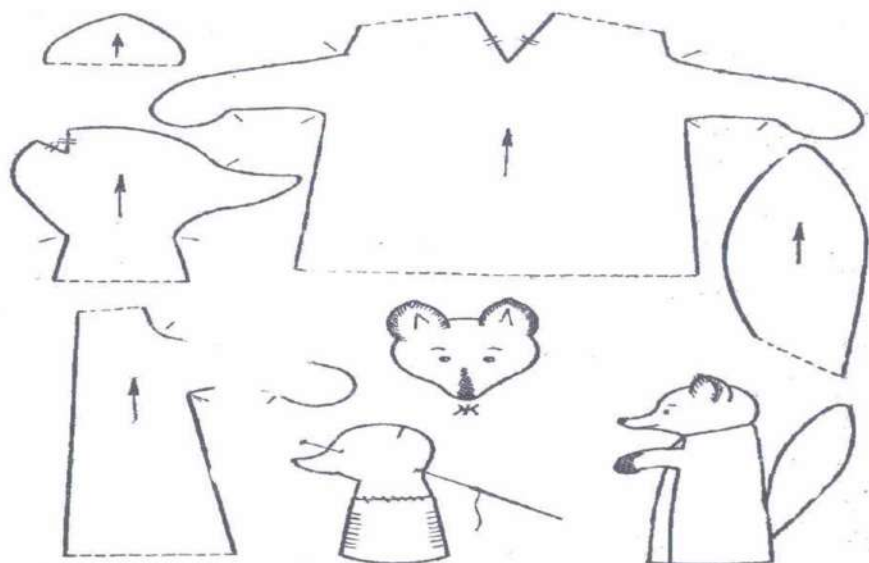
Quyidagi rasmlarda qo'lqop tearti uchun namunalar keltirilgan:

Quyida qo'g'irchoq teatri uchun andozalar namunalari berilgan:

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Teatr deganda nimani tushunasiz?

- a) Bolalar o'zlariga yaqin va tanish bo'lgan o'yinchoqlarni jonli ravishda ko'radigan joy.
- b) Bolalarga katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan sahna.
- c) Teatirlashtirilgan sahna
- d) Yunoncha (tiyation) so'zidan olingan bo'lib tomoshaxona degan ma'noni bildiradi.

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qanday spektakllarni qo'yish mumkin emas?

- a) Badiiy asarni qo'g'irchoq teatri orqali ko'rsatishni
- b) Kichik sahnali spektakllarni
- c) Kichik ertak asosidagi spektakllarni
- d) Katta spektakllarni

3. Ernazar maymunchi, Toshpo'lat dorboz, Orif jarchi, Oysha xotin olmaboz, Xitoy tabib, Yo'ldosh yasavul, Saydulla yuzboshi, farrosh, otashxo'r, toshboz, to'pchi, yallachi kabi personajlar, laylak, maymun, eshak ajdar kabi mahluqlar va hayvonlar qiyofasi uchraydigan qo'g'irchoq teatrini nomi.

- a) "Qo'l qo'g'irchoq"
- b) "Ajdarhoning hoji kampirni yutishi"
- c) "Toshboz"
- d) "Chodir xayol"

4. Uch avlodi qo'g'irchoqbozlar bo'lib o'tgan buxorolik qo'g'irchoqboz...

- a) Abdukarim (1800 - 1870)
- b) Rajab Meshkob (Buhoro)
- c) Tursunboy Abdujabborov
- d) Xolmurod bobo (1897 - 1967)

5. "Fonus xayol" teatri nechinchi asrda qayerda keng tarqalgan?

- a) 1775-yilda Londonda
- b) XV asrda Xuroson va Movarounnahrda
- c) XVIII asrning ikkinchi yarmi Yevropada

d) XI asr Yava va Xitoyda

6. "Fonus xayol" teatrida qo'g'irchoqlar nimalardan tayorlangan?

a) Loydan qilingan

b) qarag'ay daraxtining yog'ochlaridan qilingan

c) Matolardan qilingan

d) hayvonlarning terisidan qilingan

7. Soya teatri nomli qo'g'irchoq teatrida qanday o'yinchoqlar o'ynaladi?

a) bolalarning o'z qo'llari bilan yasagan o'yinchoqlar

b) loydan yasalgan o'yinchoqlar o'ynaydi

c) kartondan yasalgan yassi va hajmli qo'g'irchoq figuralar ishtirok etadi

d) shakllardan iborat o'yinchoqlar o'ynaydi

8. Barmoq teatri nomli qo'g'irchoq teatrida qanday o'yinchoqlar o'ynaladi?

a) loydan yasalgan o'yinchoqlar o'ynaydi

b) kartondan yasalgan yassi va hajmli qo'g'irchoq figuralar ishtirok etadi

c) shakllardan iborat o'yinchoqlar o'ynaydi

d) bolalarning o'z qo'llari bilan yasagan o'yinchoqlar o'ynaydi

9. Karton teatrning nomli qo'g'irchoq teatrida qanday o'yinchoqlar o'ynaladi?

a) loydan yasalgan o'yinchoqlar o'ynaydi

b) bolalarning o'z qo'llari bilan yasagan o'yinchoqlar o'ynaydi

c) shakllardan iborat o'yinchoqlar o'ynaydi

d) kartondan yasalgan yassi va hajmli qo'g'irchoq figuralar ishtirok etadi

10. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'ngil ochish soatlarida quyidagi teatr turlaridan qaysilaridan foydalanilmaydi?

a) Soya teatri, stol teatri

b) Barmoq teatri, paxmoq teatri

c) Qo'g'irchoq qo'lqop teatri

d) "Chodir xayol" teatri.

7. QOG'OZDAN BUKLASH YO'LI BILAN O'YINCHOQ YASASH ("ORIGAMI USULI")

Reja:

1. "Origami"ning kelib chiqish tarixi
2. Gazlama va qog'ozdan gullar yasash texnologiyasi

Tayanch tushunchalar: origami, shakl, diagonal, tabiiy va sun'iy, eguluvchan, chit, shoyi, gafrili, falga, krep qog'oz, mato.

“Origami” soʻzining kelib chiqishi yapon tiliga mansub boʻlib, ikki ibora “ori” – buklangan va “gami” – qogʻoz degan maʼnolarni anglatadi. Origami deyilganda odatda toʻrtburchakli qogʻozlarni buklab turli buyum va oʻyinchoqlarni yasash tushuniladi.

Origami sanʼat sifatida ilk marotaba IX-XII asrlarda Yaponiyada paydo boʻlgan. XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib, bu sanʼat Yevropa mamlakatlariga ham tarqalib, rivoj topa boshladi. Har qanday buyumlarni yasashning izchil tizimiga ega chizma suratlari sifatida tasvirlash urfga kirdi. Zero, rasmlarga qarab qogʻoz buklamlaridan turli buyum oʻyinchoqlar yasash 4-5 yoshli bolalardan tortib maktabning boshlangʻich sinfi oʻquvchilarining ham tasavvur doirasini kengaytirishi, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini oʻstirishi shubhasizdir. Bugungi kunga kelib origami alohida amaliy sanʼat turi sifatida butun dunyoda keng ommalashgan.

“Toʻtiqush” ni origami usulida yasash

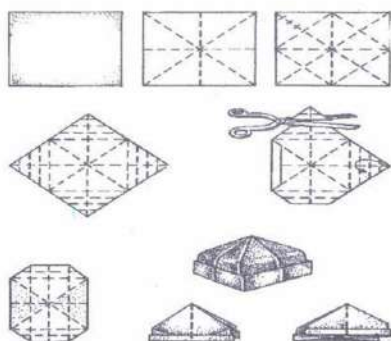
1. Kvadrat shaklida qogʻoz olamiz.
2. Diogonaliga buklaymiz.
3. Buklangan joydan burma hosil qilamiz.
4. Burma boʻylab 2 uchi birlashtiriladi.
5. Buklangan qogʻozning har bir uchi orqaga qaytariladi.
6. Qaytarilganda avvalgi diogonalidan oshib ketmasligi kerak.
7. Bosh barmoq orasiga kirgizib koʻrsatkich barmoq bilan buklanadi va uning bosh qismi tayyorlanadi.

Qushchaning umumiy shakli tayyor boʻldi, shu shakldan oʻzingiz xohlagan qushchangizni yasashingiz mumkin. Shakldagi boʻyalgan joylar qirgilsa, toʻtiqush dumi, tumshugʻidan qaychida ozgina chimdib, ichki tomonga mayda burmachalar hosil qilinib, koʻzi chizib qoʻyiladi. Toʻtiqush tayyor.

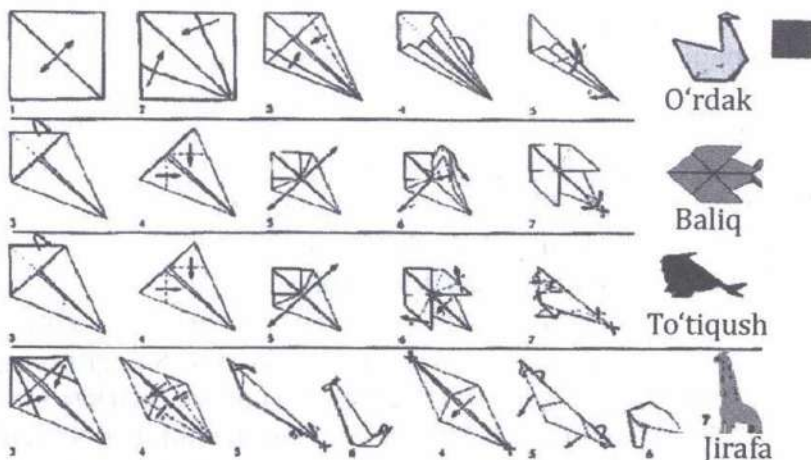
“Doʻppi” ni origami usulida yasash

Kvadrat shaklidagi katta-kichikligi ixtiyoriy qogʻozni olib, diagonal boʻyicha uning markazini aniqlaymiz. Soʻngra teng ikkiga buklaymiz, qolgan burchagining biri olinib, markaz tomoni boʻyicha buklanadi, orqa tomoni ham xuddi shunday buklanadi. Buklangan tomoni ichki tomonga qarata buklanib, boshqa bur-

chagini 1 sm qayirib olinadi, pastki qog'ozning burchaklari qayirib, buklanib chiqiladi va chetidagi burchakka kirgizib qo'yiladi. Orqa tomoni ham xuddi shunday bajariladi. Manna, do'ppimiz tayyor, endi uni bezatishimiz kerak. Ingichka mo'yqalamni olib, oq rangga botiramiz, do'ppi-ning to'rt tomoniga garmdori

shakli chiziladi. Do'ppilarning gulidagi garmdori shaklining tasvirlanishi bolalar chidamli, qo'rqmas, matonatli, sabrli bo'lishi kabi ma'noni anglatadi. Qizlarimiz do'ppilarni turli ranglardan foydalanib, har xil gullar bilan bezatib chiqadilar. Bu esa qizlarning doimo guldek ochilib, chiroyli bo'lib yurishlarini ifodalaydi hamda bir yo'la ularning boshlarini oftob issig'idan asraydi. Bu vijonlarimizning aytishlaricha, bosh kiyimni juda ehtiyot qilish kerak. Eski g'andam ham tashlab yubormay, undan yana ro'zg'orda

yordamchi buyum sifatida foydalanish mumkin. Qizlarimizning do'ppilariga gulni mana bunday chizamiz, gul o'rtasiga sariq rangli nuqta quyib, atrofiga qizil rangda gul yaproqlarini chizamiz. Agar uyingizda do'ppingiz bo'lsa, unga qarab gulni chizsangiz ham bo'ladi. Har xil rangdan foydalanayotganda mo'yqalamni yaxshilab yuvib, salfetkada artib olishni unutmang. Quyida "Origami", ya'ni qog'ozni buklash orqali do'ppi, baliq, to'tiqush, jirafa yasashni bosqichma-bosqich ko'rsatib o'tamiz. Xamat o'z ustingizda biroz ishlab bosh qotirib ko'ring.

Gazlama va qog'ozdan gullar yasash texnologiyasi

Har bir bayramda sovg'a sifatida barcha ayollarga gul sovg'a qilinadi. Ayol kishi gullarning xushbo'yligi, yoqimli ranglari, hidlarini sevadilar. Gullarni tabiiy va sun'iy gullarga ajratiladi.

Tabiiy gullar - kishidan mehnatni, parvarishni talab qiladi.

Sun'iy gullarni esa mato va yumshoq eguluvchan simlardan, plastmassalardan yasash mumkin. Gazlamadan gullar yasash uchun kerakli jihozlar asosan quyidagilar: qaychi, rangli iplar, rangli atlas, chit, shoyi matolar, har xil hajmli lentalar, gullarni bezash uchun yaltiroq pistonchalar, munchoqlar, tugmachalar, igna ip, dazmol, kraxmal, yumshoq simlar.

Qog'ozdan yasaladigan gullar uchun kerakli jihozlar: qaychi, qog'oz turlari (konfet, gafrili qog'oz, zar qog'oz, rangli qog'oz, yumshoq falga qog'ozi, g'ijim krep qog'oz), PVA yelimi, sim, karton, qora qalam.

Bajarish usuli. Gazlama orqali bajariladigan gullarni yasashda atlas mato oldindan kraxmallab olinadi. Bir litr suvga bir qoshiq kraxmal aralashtiriladi, unga matoni solib qaynatiladi. So'ngra mato suvi selgib quritiladi. Dazmolda dazmollanadi. Matoni 4, 6, 9, 12 marta buklash orqali xohlagan gulning andozasini karton qog'ozdan tayyorlab bichiladi. Bichilgan gul parchalari bir biriga biriktirilib simga o'raladi. Ustidan lentachalar o'raladi. Unga munchoqlar orqali bezak berish mumkin.

Qog'ozdan gul yasashni bajarish usuli. Qog'ozni ham 4,6,9,12,16 buklash orqali gul shakllari qirqib olinadi. Moychechak, gulsafsar, atirgul, xrizontema gullari ko'rinishini tasvirlash mumkin. Ularni kesib olingach yumshoq simga o'raladi va sim bilan mustahkamlanadi, barglari ham aloxida qirqilib, PVA yelimida yopishtiriladi. Bajarishda ehtiyotkorlik, sabr, did farosat talab qilinadi. Gullarni yana qog'ozni buklash orqali ham bajarish mumkin.

Gazlama va qog'ozdan gul yasash mashg'uloti namunalari

"Nastarin" gulini yasash

Mashg'ulot vazifasi: bolalarga qog'ozni bir necha bor buklab qirqish asosida gul barglarini qirqish va uni novdaga yelimlab, chiroyli gullagan nastarin gulini yasashni o'rgatish.

Mashg'ulotga tayyorgarlik. Bolalar bilan hovli yoki ko'chadagi nastarin daraxtini gullagan vaqtida kuzatish. Nastarin gulining tuzilishiga, rangiga, novdada joylashishiga bolalarning e'tiborlarini jalb qilish.

Mashg'ulotni jihozlash. Bolalarga yetarli miqdorda novdachalar, binafsha rangdagi g'ijim qog'ozi, PVA yelimi, yelimlash uchun mo'yqalam.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: – Bolajonlar mana o'lkamizga go'zal bahor fasli kirib keldi. Bahor faslida tabiatda juda katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Daraxtlar kurtak chiqarib, barg yoza boshlaydi. Bahor faslida o'lkamiz ko'm-ko'k maysalarga va gullarga burkanadi. Bolalar, mana bu gulning nomi nima va uni qayerda ko'rgansiz? To'g'ri, mening qo'limdagi gulning nomi nastarin guli. Bu gul har yili ilk bahorda gullaydi. Uning gullariga qarang, oq va to'q binafsha rangli bo'ladi. Barglari esa yashil rangda. Bu haqida hatto shoirlar she'r ham bitganlar eshitib ko'ring:

*Bog'imda nastarin bor,
Gullaydi har ilk bahor,
Nastarin guli mayda
Bunday gul bordir qayda?*

She'r yoqdimi bolalar? Bugun sizlar bilan nastarin gullari yasashni o'rganamiz. Buning uchun stol ustidagi ashyolar-dan foydalanamiz. Binafsha rangdagi g'ijim qog'ozdan kvad-rat shakllar kesib olamiz, so'ng uni ikkiga va to'rtga buklab, kichik kvadratcha shaklini hosil qilamiz. Kvadratning bir uchini ushlab, ochiq uchlarini qaychi bilan doira ko'rinishida qirqib olamiz. Buklangan qog'ozni ochib, o'rtasiga barmog'imizni qo'yib, gul barglarining chetini qirqamiz, keyin orqasiga mo'yqa-lamda ozgina yelim surtib, novdaga yopishtiramiz.

Gullarni yelimlash jarayonida tarbiyachi bolalarning e'tibori-ni nastarin guliga qaratmog'i lozim. Bunda ularga ishni ozoda, tartib bilan, qaychi va novdadan ehtiyotkorlik bilan foydalanib, bajarish o'rgatiladi. Mashg'ulot davomida bolalarning ishlari baholanib, rag'batlantirilib boriladi. Har bir stolga bolalarning o'zlari yasagan guldona qo'yiladi va tayyor bo'lgan gullar unga solib qo'yiladi.

Mashg'ulotni yakunlash: Bolalar, qaranglar, siz yasagan gullar qanday chiroyli, xonamizni bezatayapti. Bolalar o'zlari yasagan nastarin gullarni ko'rib, qilgan ishlaridan zavq olishga yo'naltiriladi.

"Atirgul" gulini yasash

Mashg'ulot vazifalari: bolalarga to'rtburchak shaklidagi qog'oz ikki buklash, oval shaklida qirqish, gul yaprog'ini qirqib olish, ishni ozodalik bilan bajarish, boshlagan ishni oxiriga yet-kazish malakalarini singdirish.

Mashg'ulotga tayyorgarlik.

Bolalar bilan tabiat qo'yinida atirgulning o'sishini kuzatish, uning turlari haqida so'zlab berish. Atirgulning tuzilishiga bo-lalar diqqatini jalb qilish.

Mashg'ulotni jihozlash:

Mashg'ulot uchun bolalarga yetadigan miqdorda g'ijim qog'oz, yelim, qaychi, sim, ozgina paxta beriladi.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: – Bolalar, sizlar bilan bugungi mashg'ulotimizda birga kuzatgan atirgullarni yasashni o'rganamiz. Kerakli ashyolar

oldingizga qo'yilgan. Sizga atirgulni qanday yasash kerakligini tushuntirib beraman. Diqqat bilan qarab turing, keyin birgalikda yasaymiz. G'ijim qog'ozdan 6 ta to'rt burchak shakl qirqib olinadi. Uni ikkiga buklab, yuqori qismining burchaklari aylana holda qirqib olinadi. Shu tariqa to'rtburchak shakl oval shakliga keltiriladi. Har bir qog'ozning dumaloq tomonini qalamga o'rab, ochib yuboramiz. Natijada qog'ozning chetlari qayrilib qoladi. Har bir qog'ozni qalamga o'rab, chetini qayirib chiqamiz. So'ng, o'rtasidan (bunda qayrilgan tomon yuqorida bo'ladi) barmoqlarimiz bilan chap va o'ng tomonga sindirib, tortsak, g'ijim qog'oz tekislanadi va atirgulning gultojibargi hosil bo'ladi. Qolganlariga ham xuddi shunday ishlov beriladi. Navbatdagi ishda qo'limizga uzunligi 25-30 sm bo'lgan yo'g'on simni olamiz. Sim uchiga sariq rangdagi g'ijim qog'oz yoki sariq buyoqqa botirilgan paxtani o'rnatamiz. Uning atrofiga cheti qayrilgan va pastki qismi bir tutam qilib yig'ilgan gul yaproqlarini birin-ketin joylashtirib, uni ip bilan mahkamlab qo'yamiz. Yashil rangdagi qog'ozdan eni 1 smli kesmalar qirqib, gulning gul osti yaprog'ini o'rnatgandan so'ng, simga yashil rangdagi qog'ozni o'rab chiqamiz. Gul osti yaprog'i bir iecha marotaba buklangan yashil rangdagi qog'ozdan qirqib olinadi. Atirgul bargi ham alohida tayyorlanadi. Gul bandiga sim o'ralayotganida gul bargi bandiga qo'shib, o'rab yuboriladi. Gul bargi ikki buklangan qog'ozdan qirqib tayyorlanadi. Barg chetlari kungurali bo'ladi, har bir gul bargini tabiiy bargga o'xshatib, orasiga ingichka sim qo'shib yelimlab, tayyorlab olamiz.

Bolalarga gulning yasashini tushuntirib bo'lgandan so'ng, tushunchalari savollar yordamida aniqlab olinadi. So'ngra, ularga atirgulni mustaqil ravishda yasashlari tavsiya etiladi. Bolalar gulni yasab bo'lganlaridan so'ng, barcha ishlar birgalikda tahlil qilinadi va yaxshi ish bajargan bolalar rag'batlantiriladi.

"Gullagan shaftolining novdasi"ni yasash

Mashg'ulot vazifalari: bolalarda qog'ozni bir necha marotaba buklab qirqish asosida gul barglarini hosil qilish, gul barglari-

ni novdaga yelimlab, chiroyli gullagan shaftoli novdasini yasash malakalarini o'stirish.

Mashg'ulotga tayyorgarlik.

Bolalar bilan hovli yoki ko'chadagi gullagan shaftoli daraxtini kuzatish. Gullarning tuzilishiga, rangiga, novdada joylashishiga bolalarni e'tiborlarini jalb qilish.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: – Bolajonlar, mana o'lkamizda bahor fasli. Bahorda tabiatda juda katta o'zgarishlar ro'y beradi. Shoirларimiz aytganidek:

*Keldi bahor, gul bahor,
Erib bitdi, oppoq qor.
Uchib keldi, qushlarjon
Daraxtlar taqdi marjon.*

Ha, "daraxtlar taqdi marjon". Shoirларimiz, daraxt kurtaklarini marjonga o'xshatishyapti, bir oz vaqt o'tgandan so'ng, daraxtimiz chiroyli bo'lib, chaman - chaman gullaydi. Keling, bugungi mashg'ulotda, xuddi shunday gullagan daraxtlarning novdasini biz ham tayyorlashni o'rganamiz. Biz sizlar bilan gullagan shaftoli novdasini yasaymiz. Kerakli ashyolar oldingizdagi stolga qo'yilgan. Novdani oldimizga qo'yib, pushti rangdagi g'ijim qog'ozdan kvadrat shaklini qirqib olamiz. Uni ikkiga, so'ng to'rtga buklaymiz, natijada kichik kvadratchalar hosil bo'ladi. Buklangan kvadratchaning bir uchini ushlab turib, ochiq uchlarini qaychi bilan yarim doira tarzida qirqib olamiz, buklangan qog'ozni ochamiz. O'rtasiga barmog'imizni qo'yib tursak gul bargining cheti qayrilib qoladi. Chuqur joyining orqasiga ozgina yelim surtiladi. So'ngra novdaga yelimlanadi. Gullarni yelimlashdan oldin tarbiyachi bolalarga shaftoli guli novdada qanday joylashganligini eslatib, tabiiy holiga o'xshatib, ketma-ket yelimlash kerakligi uqtiriladi. Gul yaprog'ini qirqa olmagan bolalarga yakka holda yordam ko'rsatiladi. Mashg'ulot davomida bolalarning yaxshi ishlari rag'batlantirilib boriladi.

Tayyor novdalarni solib qo'yish uchun har bir stolga, bolalarning o'zlari yasagan guldona qo'yib chiqiladi. Bolalar gullagan novdani guldona solib qo'yadilar.

Tarbiyachi: – Bolalar, qarang, siz yasagan gullab turgan shaftoli novdachalaringiz xonamizni yana ham chiroyli qilib yubordi.

Bolalarni o'z ishlari natijasidan zavqlanishga o'rgatib boriladi. Shu tariqa mashg'ulot yakunlanadi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. "Origami" so'zining ma'nosi nima?

- a) To'rtburchak qog'oz degan ma'noni anglatadi
- b) Uvutilgan qog'oz degan ma'noni anglatadi
- c) Doira shaklidagi qog'oz degan ma'noni anglatadi
- d) Buklangan qog'oz degan ma'nolarni anglatadi

2. "Origami" o'yinchoqlarni yasash deganda qanday yasalgan o'yinchoqlar tushuniladi?

- a) Mato va yumshoq eguluvchan simlardan, plastmassalardan yasash tushuniladi
- b) Gazlama orqali bajariladigan gullarni tushuniladi
- c) Qog'ozni bir necha bor buklab qirqish asosida gul barglarini qirqish va uni novdaga yelimlab, chiroyli gullagan nastarin gulini yasash tushuniladi
- d) To'rtburchakli qog'ozlarni buklab turli buyum va o'yinchoqlarni yasash tushuniladi.

3. Origami san'at sifatida ilk marotaba qachon, qayerda paydo bo'lgan?

- a) XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib Yevropa mamlakatlarida
- b) XIV – XV asrlarda Eronda
- c) XIX – asrning ikkinchi yarmida Xitoyda
- d) IX-XII asrlarda Yaponiyada

4. "To'tiqush"ni origami usulida yasashning ketma-ketligini to'g'ri ko'rsating.

- 1) Kvadrat shaklida qog'oz olamiz; 2) Buklangan joydan burma hosil qilamiz; 3) Dioganaliga buklaymiz; 4) Buklangan

qog'ozning har bir uchi orqaga qaytariladi; 5) Burma bo'ylab 2 uchi birlashtiriladi; 6) Bosh barmoq orasiga kirgizib ko'rsatkich barmoq bilan buklanadi va uning bosh qismi tayyorlanadi; 7) Qaytarilganda avvalgi dioganalidan oshib ketmasligi kerak.

- a) 1;2;3;4;5;6;
- b) 7;6;5;4;3;2;1;
- c) 1;3;2;5;4;6;7
- d) 1;3;2;5;4;7;6;

5. Gullar qanday turlarga ajratiladi?

a) mato va yumshoq eguluvchan simlardan, plastmassalardan yasaladigan gullar.

b) kishidan mehnatni, parvarishni talab qiladigan gullar.

c) qog'oz va gazlama orqali yasaladigan gullar

d) tabiiy va sun'iy

6. Qanday gullar yasashda kerakli jihozlar asosan quyidagilar hisoblanadi: qaychi, rangli iplar, rangli atlas, chit, shoyi matolar, har xil hajmli lentalar, gullarni bezash uchun yaltiroq pistonchalar, munchoqlar, tugmachalar, igna ip, dazmol, kraxmal, yumshoq simlar.

a) karton gullarni

b) tabiiy gullarni

c) qog'ozdan yasaladigan gullar

d) gazlamadan yasaladigan gullar

7. Qanday gullar yasashda kerakli jihozlar asosan quyidagilar hisoblanadi: qaychi, qog'oz, PVA yelimi, sim, karton, qora qalam.

a) karton gullarni

b) tabiiy gullarni

c) gazlamadan yasaladigan gullar

d) qog'ozdan yasaladigan gullar

8. Yevropa mamlakatlariga "Origami" san'at qaysi davrda rivojlandi?

a) XIV – XV asrlarda

b) XVIII-XIX – asrning ikkinchi yarmida

c) IX-XII asrlarda

d) XIX asrning ikkinchi yarmiga

8. APPLIKATSIYA HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA

Reja:

1. Applikatsiyada qirqishning har xil usullarini bajarish
2. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini rivojlantirish vazifalari

Tayanch tushunchalar: applikatsiya, mato, charm, somon, bezash, stentlar, kostyumlar, pano, qozoq, qalmoq, osetin, buryat, kleyster, simmetrik, dekorativ, geometrik shaklli, ilyustratsiy.

APPLIKATSIYADA QIRQISHNING HAR XIL USULLARINI BAJARISH

Applikatsiya xalq amaliy san'atida keng o'rin tutadi. Applikatsiya so'zining ma'nosi - qirqib olib yopishtirish demakdir. Bu usulda qog'oz, mato, charm, somon, quritilgan o'simliklar, urug'lar, tashlandiq narsalar, simlar, iplardan foydalanib har xil ishlarni bajarish mumkin.

Applikatsiya - badiiy asarlar yaratishning eng sodda va oson usulidir, bunda tasvirning asosi saqlanadi. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlaridagina ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, sovg'alar, devoriy gazetalar, stentlar, ko'rgazmalar va kostyumlarni tayyorlashgina emas, balki kartina, pano, naqshlarni va shu kabilarni yaratishda ham keng qo'llash mumkin. Applikatsiya bundan 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlarda paydo bo'lgan. Applikatsiya bilan kiyim-bosh, turar joylar bezatilgan. Bu ishda ular teri-mo'yna, namatdan foydalanishgan. Applikatsiya turli xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yoqutlar applikatsiya ishida postloqdan foydalanishgan, bo'yalgan po'stloqdan qilingan applikatsiyalar bilan ular o'tovlarini bezashgan. Xanti-mansi, evenk va boshqa shimol xalqlari applikatsiyada teri, sukno, mo'yna ishlatishgan. Qozoq, qalmoq, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim, uy-ro'zg'or predmetlarini bezashda foydalanishgan. Gazlamadan applikatsiya materiali sifatida ancha keyinroq foydalanila boshlandi. Gazlama parchalarini fon xizmatini o'tovchi materialga tikib naqsh yaratilgan. Gazlamadan yasalgan applikatsiya bilan kiyim-bosh, uy-ro'zg'or predmetlari bezatilgan.

Hozirgi kunda applikatsiya har bir xalq san'atida juda keng tarqalgandir. Applikatsiyaning eng yosh turi flaristikadir. 1960-yilda dunyoda birinchi flaris rassomlar jamiyati tashkil

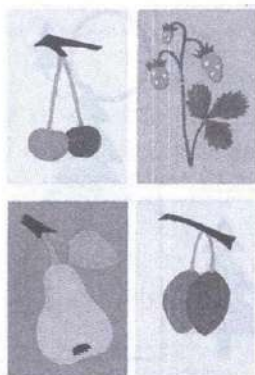
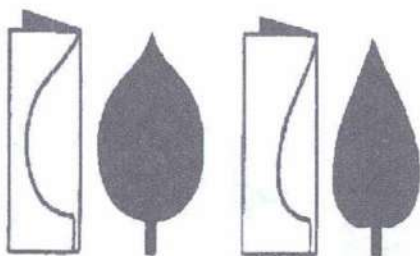
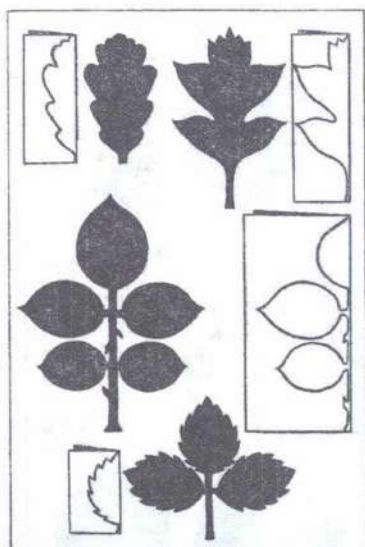
etildi. Applikatsiya bilan shug'ullanish bolalarning dunyoqarashining uyg'un rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, fantaziyani boyitadi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mexnati, shaklni his qilish, chamalash va rangni sezish qobiliyatini o'stiradi. Rangli qog'oz yoki boshqa materialdan kompozitsiyalar ustidagi ish badiiy didni avj oldiradi. Applikatsiya ishida asosiy material qog'ozdir, dazmollangan va kraxmallangan gazlama bo'laklaridan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o'simlik, urug', danak va shu kabilar ham asqotadi. Qog'oz ishlab chiqarish sanoati qog'ozning rangi va xususiyatiga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi 250 navini ishlab chiqaradi. Tolalarning ko'ndalang yo'nalishi bo'yicha qirqilgan qog'oz yopishtirilganda izlar qoldiradi, uzunasiga qirqilganda bir tekis yaxshi yotadi. Ishlaganda qog'ozning bu xususiyatini e'tibordan qochirmaslik kerak.

Kleyster surilganda qog'oz uni shimishini, qog'oz tolalarining ko'ndalangiga uzunligidan ko'proq kengayishini ham unutmaslik kerak. Agarda qog'oz kleyster surilgan zahotiyoyq yelimlansa, davom etayotgan shimish va kengayish natijasida qog'ozda g'ijimlar, izlar paydo bo'ladi. Shuning uchun kleysterda surilgan qog'oz bir oz vaqt yopishtirilmay turishi kerak. Qog'ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushirilgan, baxmal, kumush-bronza rasm solish va chizmachilik navlari applikatsiya uchun yaroqlidir.

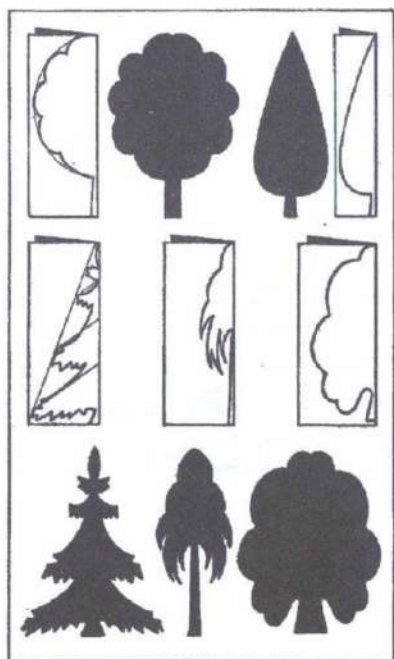
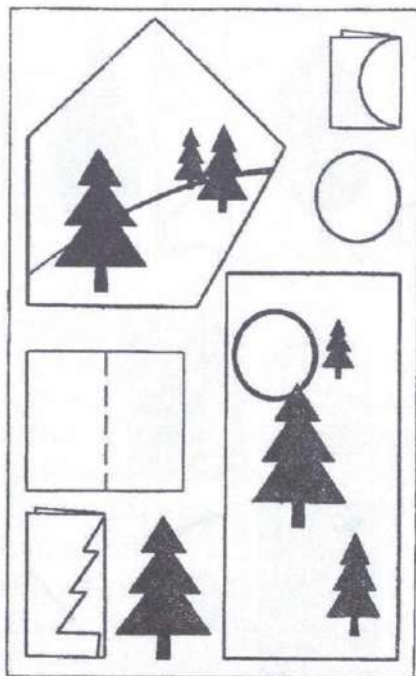
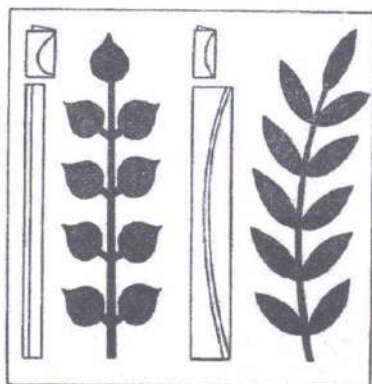
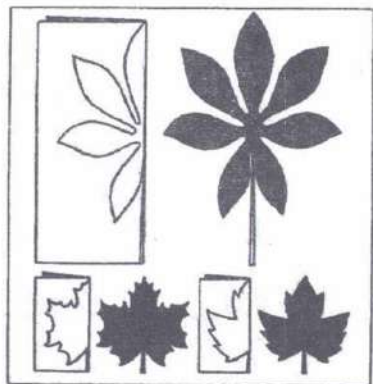
Applikatsiya qilish usuli bilan guruh xonalarini, mehmonxona, oshxonalarni, bolalar ayvonchalari bezatiladi. Bolalar bog'chasi kichik guruhdan boshlab applikatsiya mashg'ulotlari olib boriladi. Kichik guruhdan tayyor qirqilgan shakl beriladi. O'rta guruhdan boshlab bolalarga qaychi beriladi va ishlash mustaqil olib boriladi. Applikatsiyada qog'oz asosiy rolni bajaradi. Applikatsiya ishini bajarishda har xil yelim ishlatilavermaydi. Yelimni uy sharoitida arzon va oson usulda tayyorlash mumkin. Bu yelim klestr deb ataladi. U kraxmaldan quyidagicha tayyorlanadi: bir

choy qoshiq kraxmal, 5 choy qoshiq sovuq suvda aralashtirilib olinadi, so'ng yarim stakan suv solib past olovda qaynaguncha kovlab turiladi, qaynashga yaqin olovdan olinadi va sovitiladi, so'ngra ishlatiladi. Applikatsiya ishini bajarish uchun tayyorgarlik ko'rish lozim. Bu quyidagicha bajariladi: syujet tanlash; xomaki chizma; rangli qog'ozlarni tayyorlash; fon tanlash.

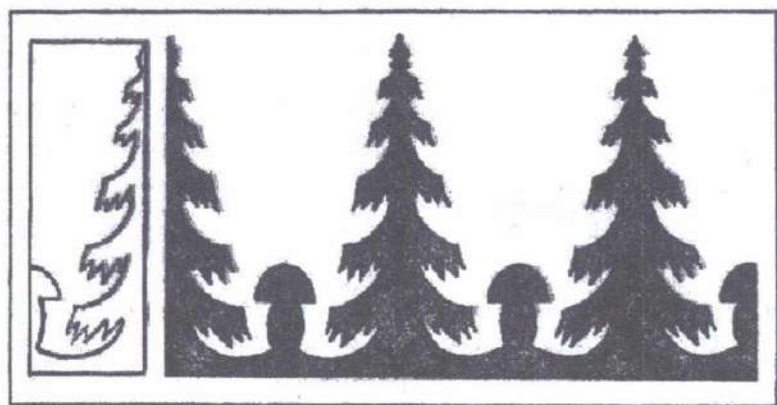
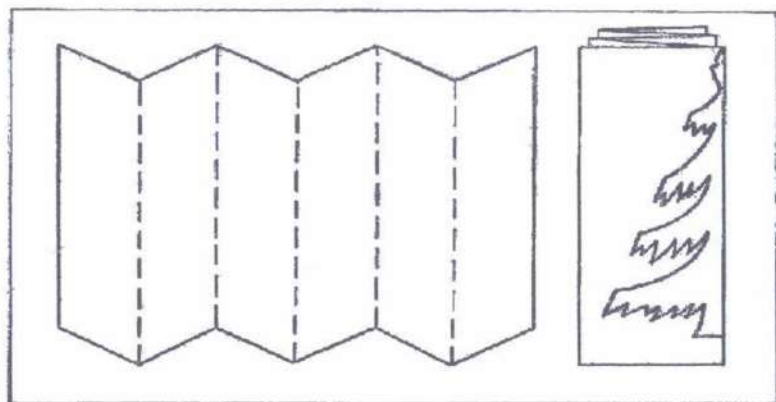
Applikatsiya ishining ish qurollari: qaychi, yelim, kalka, pichoqcha, chizg'ich, o'chirg'ich, qora qalam, moyqalam, kapirovka, flamasterlardan iborat. Applikatsiya ishlari oddiydan tortib mazmunli, kantli, dekorativ, qo'lda yirtish orqali mozaika usulida tabiat materiallaridan (barg, urug', danak, piyoz po'sti, shisha siniqlari tashlandiq simlar va iplar) ham bajariladi. Applikatsiya qilishda oddiy va murakkab qirqish usulidan foydaniladi. **Oddiy qirqish usuli** bilan yaxlit shakl hosil qilinadi va qirqilgan shakl teng va tekis qirqladi.

Qog'ozni 5-6 qavat qilib buklab turib qirqishga **murakkab qirqish usuli** deyiladi. Bu usulda qirqishda 1 ta shakl 5-6 marta-ga ko'payib chiqadi. Quyida bir necha murakkab qirqish usulla-rini keltiramiz:

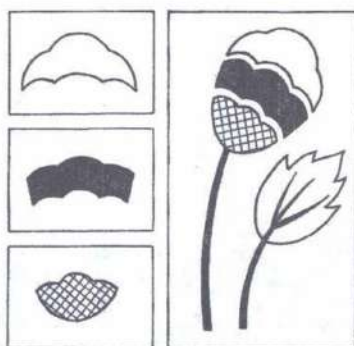
Quyidagi rasmlarda bir necha buklar qirqish usuli ko'rsatilgan:

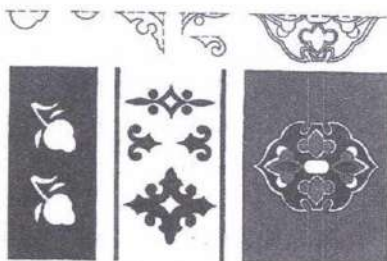
Applikatsiya qilishda asosiy e'tibor uning umumiy kompozitsiyasiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish – applikatsiya muvaffaqiyatining garovidir. Eng oddiy applikatsiya bu geometrik shakllardan qilinadigan naqshli applikatsiyadir. Avval naqshning xomaki eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar (geometrik shakllar) o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detallar tayyorlanib ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan

boshlash kerakligi aniqlanadi. Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl kvadratni olib, uning bir tekis almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko'ramiz. Agarda kvadrat boshqa elementlar, masalan, uchburchak bilan to'ldirilsa, variant yanada ko'payadi. Ishni boshlash uchun markazni topish simmetriya o'qini o'tkazish va naqsh elementlarini shunga ko'ra joylashtirish lozim. Agarda geometrik shakllar kvadrat yoki aylanaga simmetrik joylashtirilsa, qiziqarli dekorativ naqsh hosil bo'ladi.

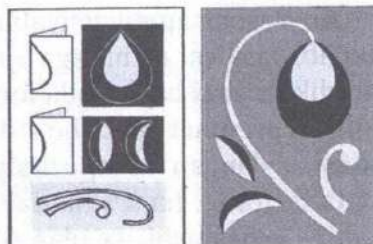
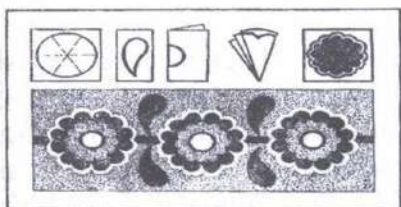
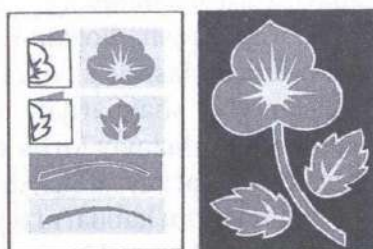
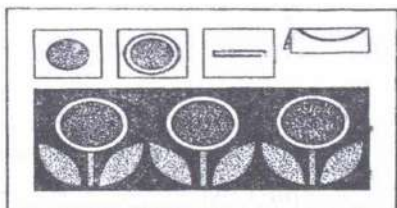
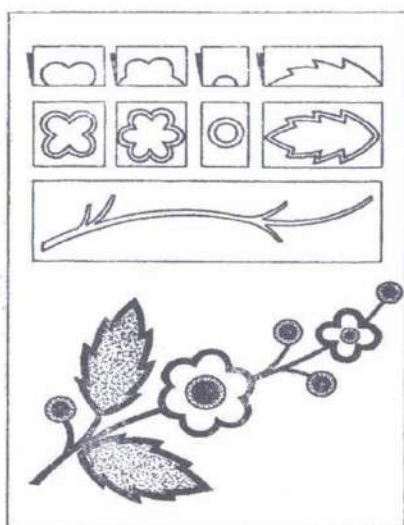
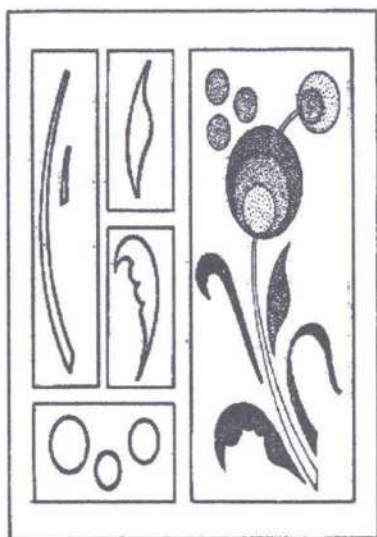
Dekorativ applikatsiya – bu naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlar (barg, shox, qo'ziqorin, qush, mashina, odam, uy va shu kabilar)dan tarkib topuvchi predmetli hodisa, harakatlar uyg'unligini aks ettiruvchi syujetdan iborat bo'lishi mumkin.

Quyida o'zbek, qozoq, tojik xalqlarining naqsh namunalari berilgan:

Quyidagi rasmlarda kantli dekorativ applikatsiya ishi berilgan:

Geometrik shaklli applikatsiyalar. Bajarilish texnologiyasiga ko'ra applikatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli applikatsiyalardir.

Geometrik shakllar: talabalarining kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, aylana qog'oz bo'lagi va o'lchov asboblari haqidagi mavjud bilimlarini mustahkamlaydi. Ularning badiiy didini o'stiradilar, doira, kvadratda naqshlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarini chuqurlashtiradi. O'quvchilar ayrim predmetlarni detalma-detal tahlil qilib, geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar. Masalan, archa bir biriga kiygizilgan uchburchakka o'xshaydi yoki yuk mashinasi turli o'lchamdagi to'g'ri burchaklardan, g'ildiragi aylanadan tashkil topkanligini idrok etadilar. Bolalarda "Ko'p-kam", "Uzunasiga", "Ko'ndalangiga", "Ikki qismga qirqish", "Teng qismlarga" kabi tushunchalar mustahkamlanadi. Bolalar ranglar uyg'unligini to'g'ri tanlashni o'rganadilar. Ularda estetik did tarbiyalanadi.

Geometrik shaklli applikatsiyalarni ham naqshli, predmetli, syujetli applikatsiyalarga ajratish mumkin.

Doira, kvadrat va ovaldan naqshlar yasash. Naqsh detallari: turli o'lchamdagi kvadrat, uchburchaklar tayyorlanadi. Kvadratda naqsh diagonal bo'yicha tuziladi-bunda shakllarni simmetrik joylashtirish qulay.

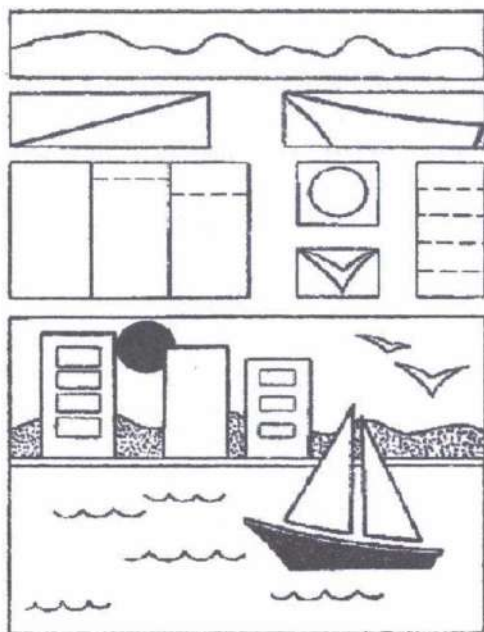
Geometrik shakllardan predmetli applikatsiya. Bolalarning predmetlarni fazoviy idrok etishi rivojlanishi kerak. Bizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin.

Ko'p rangli applikatsiyalarni qirqish anchagina murakkab ish bo'lib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqadordir. Bu turdagi applikatsiyani bajarishda fonni tanlash muhimdir. Fon ifodalanadigan predmet xuddi bo'rtib turgandek, yorqin ko'rinadi. Hammasi o'ylangan kompozitsiyaga bog'liq. Fonda joylashadigan detallar rangi ham shunday tanlanadi. Bunda detallarning tabiiy joylashishi va ular o'lchamlarining uyg'unligiga e'tibor

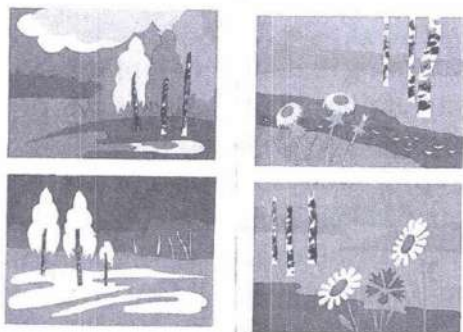
berishi kerak. Bu ishlarni bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallarning konturlari oldindan belgilamay qirqiladi; ayrim detallar esa belgilangan natura-qoralamalar bo'yicha qirqiladi.

Applikatsiyalarning ifodaliligi va jonliligiga erishishning usullari ko'p. Ayrim detallarning tag qismida kesiklar qilinib yelimlashda boshqa qog'oz qo'yiladi.

Mazmunli applikatsiya. Bu applikatsiya kompozitsiyaga ko'ra oddiy va murakkab bo'lishi mumkin. Murakkab mazmunli applikatsiya ertaklar, hikoyalar va shu kabilarga illyustratsiya sifatida yasaladi. Agarda syujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilamay qirqish mumkin. Bu applikatsiyada ma'lum bir mazmunni ifodalasa bo'ladi. Bu badiiy asar uchun illyustratsiya bo'lishi mumkin. Applikatsiyada manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish mumkin.

Quyida turli fasllar ko'rinishi ishlangan mazmunli applikatsiya ishi berilgan:

Badiiy applikatsiya. Bu applikatsiyada mazmunli ishlarni yaratish faqat mehnatni emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Applikatsiyaga qaratilgan kompozitsiya va elementlar miqdoriga qarab qog'oz tanlanadi. Kompozitsiya ustida ishlaganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi.

Applikatsiyada mozaika usulidan foydalanib predmetli, mazmunli, dekorativ applikatsiya ishlari bajarish mumkin. Mozaikani qaychida yoki qo'lda qirqish usulidan foydalanib bajariladi. Quyidagi rasmda "Tovuq" ko'rinishini qo'lda qirqish usuli orqali mazmunli mozaika ishi bajarilgan:

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Applikatsiya so'zining ma'nosi -

- a) tomoshaxona degan ma'noni bildiradi.
- b) o'simliklar urug'laridan foydalanish demakdir
- c) qog'oz degan ma'noni anglatadi
- d) qirqib olib yopishtirish demakdir.

2. Applikatsiya qachon paydo bo'lgan?

- a) 2000 yil muqaddam o'troq xalqlarda paydo bo'lgan
- b) 3000 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlarda paydo bo'lgan
- c) 2500 yil muqaddam o'troq xalqlarda paydo bo'lgan
- d) 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlarda paydo bo'lgan

3. Applikatsiya bolaning qanday qobiliyatlarini o'stiradi?

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) ijodni rivojlantirishga yordam beradi, fantaziyani boyitadi
- c) kuzatuvchanlik, diqqat va tassavurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi
- d) qo'l mehnati, shaklni his qilish, chamalash va rangni sezish qobiliyatini o'stiradi

4. Qog'oz ishlab chiqarish sanoati qog'ozning necha navini ishlab chiqaradi.

- a) bir-biridan farq qiluvchi 250 navini ishlab chiqaradi.
- b) rangi va xususiyatiga ko'ra 200 navini ishlab chiqaradi
- c) rangi va xususiyatiga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi 100 navini ishlab chiqaradi.
- d) rangi va xususiyatiga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi 150 navini ishlab chiqaradi.

5. Qog'ozning applikatsiya uchun qanday navlari yaroqli hisoblanadi.

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) yaltiraydigan marmar navlari
- c) bosma gul tushirilgan, baxmal navlari
- d) kumush-bronza rasm solish va chizmachilik navlari

6. Applikatsiya qilishda qanday usullardan foydalaniladi?

- a) Oddiy va murakkab qirqish usullaridan
- b) Faqat oddiy qirqish usulidan
- c) Murakkab qirqish usulidan
- d) Qirqish usullari yo'q

7. ...- bu naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlardan tarkib topuvchi predmetli hodisa, harakatlar uyg'unligini aks ettiruvchi syujetdan iborat bo'lishi mumkin.

- a) Dekorativ applikatsiya
- b) Mazmunli applikatsiya.
- c) Badiiy applikatsiya.
- d) Geometrik shaklli applikatsiya

8. Bu applikatsiya ertaklar, xikoyalar va shu kabilarga illyustratsiya sifatida yasaladi.

- a) Mazmunli applikatsiya
- b) Dekorativ applikatsiya
- c) Badiiy applikatsiya
- d) Geometrik shaklli applikatsiya

9. Kompozitsiya ustida ishlaganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi. Bu qaysi applikatsiyaga xos.

- a) Badiiy applikatsiya
- b) Mazmunli applikatsiya
- c) Dekorativ applikatsiya
- d) Geometrik shaklli applikatsiya

10. Bizni o'rab turgan narsalarni (uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar) qaysi applikatsiya turiga misol qilsak bo'ladi?

- a) Geometrik shaklli applikatsiya
- b) Badiiy applikatsiya
- c) Mazmunli applikatsiya
- d) Dekorativ applikatsiya

9. PAPE-MASHE USULI

Reja:

1. Pape-mashening kelib chiqish tarixi
2. Pape-mashening qog'oz massasidan bajariladigan boshqa usuli

Tayanch tushunchalar: pape-mashe, ivigan, g'ijimlangan, emulsiya, jilvir qog'oz, guash, tish pastasi, akvarel, PVA, moment kley, lak, transport, prujina.

PAPE-MASHE USULI

Pape-mashe "ivigan", "g'ijimlangan" qog'oz, demakdir. Bunday qog'ozdan kleyster bilan loy va plastilindan yasalgan tayyor model bo'yicha shakl yelimlanadi. Pape-mashedan tayyorlangan o'yinchoqlar, har xil mayda chuyda narsalar yasashning osonligi bilan ajralib turadi. Pape-mashe bilan ishlash jarayoni talabalarda mehnat malakalarining shakllanishiga, turli asbob va materiallar bilan ishlash ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi. Pape-mashe bilan ishlaganda steklar, qarmoq ipi, yelim pishirish uchun idish, tayyor mahsulotni bo'yash uchun bo'yoq, mo'yqalamlar kerak bo'ladi. Ish qog'ozni tayyorlashdan boshlanadi. Buning uchun gazeta va o'rash qog'ozlari zarur. Qog'oz namlanadi, biroq ivib ketmasligi kerak. Bir idishda gazeta, ikkinchi idishda o'rash qog'ozi turadi. Undan keyin yasaladigan shakl tayyorlanadi. Piyola paner ustiga to'ng'irib qo'yiladi. Unga yupqa qatlam yog' (vazelin, o'simlik yog'i) surtiladi. Birinchi ish piyola ustiga faqat suvlangan qog'ozni yopishtirishdan boshlanadi. Shundan keyin namlangan kesma qog'ozlarga kleyster surtib, birin-ketin piyolaga yopishtirib, bittadan oralatib, bir biriga ko'ndalang, bir kesma ikkinchiga yetadigan qilib qo'yib chiqiladi. Poloskalarining eni 1-2 sm, uzunligi esa piyolaning ikkala tomoniga yetib, faner ustiga tushib turadigan bo'lishi kerak. Bunday qog'ozlar ikki qatlam qilinib ochiq joylarni qoldirmay yelimlanadi. Shundan keyin yana ikki-uch qatlam yopishtiriladi, biroq endi poloskalar emas, balki qog'oz parchalari yopishtiriladi. Qog'oz albatta qo'lda yirtilishi kerak, shunday qilinsa bir me'yordagi yelimlangan tekis qatlam hosil bo'ladi. Shunday qilib, piyola ustiga bir necha qatlam (5-6-8) qavat qog'oz parchalari buyumning kattaligiga ko'ra yopishtiriladi. Qog'oz shaklni piyoladan ikki kundan keyin olish kerak. Agarda shakl piyoladan chiqmasa, uni

bir oz quritish, pichoq bilan qirqib olish kerak. Chetlarini ohista to'g'rilab, qirqilgan joy yelimlanadi va bir-ikki sutka davomida quritiladi. Yaxshilab quritilgan pape-mashe shaklning sathi silliq qilib, jilvir qog'oz bilan tozalanadi. Shundan so'ng yasalgan buyumga emulsiya bo'yog'iga PVA yelimi qo'shib mo'yqalam yordamida silliqlab jilo beriladi. Emulsiyalangan shakl quritiladi va jilvir qog'oz bilan tozalanadi. Shundan so'ng u bo'yaladi va bezak beriladi.

Pape-mashening qog'oz massasidan bajariladigan boshqa usuli ham bor. Pape-mashe uchun massa eski qog'ozga yopishtiruvchi va to'ldirgich moddalar qo'shib tayyorlanadi. Tayyorlash usuli oddiy. Qog'ozni mayday qilib burdalab, bir sutka ititib qo'yiladi. So'ngra uni kiselsimon bir xil massa hosil bo'lgunga qadar qaynatiladi. Sovigan massa kichik-kichik bo'laklarga bo'linib qo'lda siqiladi, quritiladi. Tamoman qurigan massa mayday qirg'ichdan o'tkaziladi. Shundan so'ng qog'oz massaga yelimli suv quyib, narsalar yasashga yaroqli hamir holatiga kelguncha aralashtiriladi. Bunday massadan karnavallar niqoblari, o'quv qo'llanmalari tayyorlanadi. Pape-mashedan massa tayyorlash retseptlari serob, qog'oz massasi va suyuq duradgorlik yelimi turli to'ldirgichlar: bo'r, loy, yog'och qipiqdari, zig'ir moy bilan qo'shib tayyorlash mumkin. Tayyorlangan hamirdan turli xil narsalar yasaladi. Xamir 1-1,5 mm qalinlikda yoyilib, kerakli mahsulot ustiga yopishtiriladi, so'ngra quritib gruntlanadi. Grunt tayyor mahsulotga yupqa qilib surtiladi. U qurigach, uning satxi jilvir bilan sayqallanadi, shundan keyingina moy yoki yelimli bo'yoq bilan bo'yab, mahsulotni chiroyli ko'riniga kelishuchun harakat qilish kerak.

Pape-mashe juda qo'l keladigan ashyo ko'pgina mamlakatlari-da keng foydalanadi. Pape-mashe texnikasi yordamida vazalar, patnislar, qutilar tayyorlanadi. Bu mahsulot oliy darajada mustahkam va uzoq vaqt xizmat qiladi.

Pape-mashedan mahsulot tayyorlash – juda uzoq vaqt davom etadigan jarayon, biron bir o'yinchoqlarni tayyorlash uchun

sizning bir kuningiz ketadi. Avval osma kosacha qanday kattalikda bo'lishini aniqlab va sharsimon shaklga ega bo'lgan buyumni (koptok) toping. Ish jarayonida koptok dumalab ketaverishi kerak emas, uni yopishqoq lenta bilan mahkamlash kerak. Tayyorlab qo'yilgan qog'ozni uchburchaklarga kesib olish lozim. Gazeta qog'ozini bir idishga solib qo'yamiz, papirus qog'ozini esa boshqa idishga solamiz. Qog'ozning ikki xilini ishlatish tavsiya etiladi. Chunki bunda yopishtirilgan qavatlarini farqlay olish mumkin bo'lsin. Birinchi qavatiga faqatgina suv ishlatiladi. Bu juda muhimdir, bo'lmasa tayyor kosacha koptokka qattiq yopishib qolishi mumkin. Qolgan qog'oz qavatlariga yaxshilab yelim surtiladi. Qanchalik ko'p qavat bo'lsa, shuncha yaxshi bo'ladi. Keyin tayyor mahsulot quritiladi.

PAPE-MASHE USULIDA O'YINCHOQLAR YASASH

Pape-mashe so'zi fransuz rassomining ism va familiyasidir. Rassom birinchi bo'lib hamir va qog'ozni aralashtirib plastilingga o'xshash massa hosil qilgan, bu massa qo'lda g'ijimlash orqali tayyorlanadi.

Tayyorlash usuli quyidagicha:

1 qavat o'rov qog'oz yoki gazetaga oldindan tayyorlangan suyuq hamirni surib chiqamiz va hamir surilgan qog'ozni qo'limizda g'ijimlab maydalab bir xil massa bo'lguncha ezg'ilaymiz. Tayyor bo'lgan massani bo'laklarga bo'lib xohlagan o'yinchoqni yasashimiz mumkin.

O'yinchoq yasash davomida barcha haykaltaroshlik usullaridan foydalanishimiz mumkin bo'ladi. G'ijimlash usuli orqali o'yinchoq yasashdan ko'pincha archa bezaklari yasaladi. Bunda yasalayotgan o'yinchoq ichiga simdan ilgak joylashtiriladi. Yasalgan o'yinchoq qurigandan so'ng qum qog'oz bilan ishqalanib, sil-liqlanadi. So'ngra oq guash yoki tish pastasi bilan bo'yab olinadi. Qurigandan so'ng akvarel bo'yoq bilan bo'yaladi va ustidan lak beriladi. Bu usul orqali sabzavotlar, mevalar, hayvon, parrandalar, qushlar, gullar va boshqa narsalarni yasash mumkin.

PAPE-MASHE USULIDA "LAGAN" YASASH

Hozir pape-mashe usulida lagan yasashni ko'rib chiqamiz. Suvni yaxshi shimadigan ikki xil rangdagi yupqa qog'ozni olib, uni mayda bo'lakchalarga bo'lamiz va yelim, suv tayyorlab olamiz. Lagan sirtiga vazelin yoki moy surtiladi. Oq yupqa qog'oz bo'laklarini suvga botirib lagan ustiga tekis qilib suv bilan yopishtiramiz. Navbatdagi qog'oz qavatida esa, boshqa oq rangdagi qog'oz bo'laklaridan yelimlanadi. Bu o'z navbatida qog'oz qavatlarini yanglishib ketishdan saqlaydi. Bu holat 6-7 marotaba takrorlanadi, oxirgi qavatni yopishtirish oq rangdagi qog'oz bilan tugatilishi kerak. So'ng 3-4 kun yasalgan buyum yaxshilab quritilgandan keyin sirtidagi qog'oz qolip ajratib olinadi. Qolipning ichki qismini tekislab, unga xohlagan nusxani, masalan, paxta guli va boshqalarni chizamiz.

Qog'oz bo'laklaridan sabzavot va mevalar, tarvuz - qovunlar yasash

Tarvuz yasash uchun oddiy havo pufagini olamiz-da uni puflab, dumaloq shakl hosil qilamiz. Havo pufagining sirtiga suvda namlangan qog'oz bo'laklarini bir tekis joylashtirib chiqamiz. Ustidan PVA yelimini surtib suv shimadigan qog'oz bo'laklarini yelimlaymiz. Qog'oz bo'laklari ikki xil qog'ozdan yirtib tayyorlanadi. Navbatma-navbat u yoki bu rangdagi qog'oz yelimlanadi. Avvalo bir qavat suv shimadigan qavatidan oq qog'oz va shu tariqa qavatma-qavat yelimlanadi. Ustki qavatida tekis bo'lishi uchun bo'r maydalanib yelim bilan aralashtiriladi-da surtilib chiziladi: qurigandan so'ng kerakli bo'yoqqa bo'yaladi. Masalan: tarvuzni yashil rangga, qovunni esa sariq rangga va h.k.

Tayyorlash texnologiyasi

Kerakli ashyolar:

1. Emulsiya bo'yog'i.
2. Sof tuproqdan tayyorlangan loy.
3. Gazeta bo'laklari.
4. Suv, un (kleyster tayyorlash uchun).

5. Oq qog'oz.
6. Qora duxoba, ozgina oq chit, har xil matolar.
7. "PVA" va "Moment" kleylari.
8. Bo'yi 40 sm, eni 2 sm yog'och.
9. Temirli pivo idishi, mix.
10. Mochalka (gubka).
11. Guash, bo'yoq, mo'yqalam.
12. Leska, mayda qum qog'oz.

Avval qo'g'irchoqning boshini yasaymiz. Buning uchun bizga loy kerak bo'ladi. Loydan yasalgan kallani bosh tarafidan pastga qaratib quloqlarining o'rtasidan leska bilan bo'lib olamiz. Shunda kallaning yuz qismi va orqa qismi paydo bo'ladi. Silliqliq faner ustiga yuz tarafini qo'yamiz. Alohida idishda alebastrni suv bilan aralashtirib tayyorlab olamiz. Loydan yasalgan yuz qismiga ozgina yog' surtamiz va tayyorlangan alebastrni quyib qolipni tayyorlaymiz va ochiq havoda quritamiz. Loyning orqa tarafini ham shu yo'l bilan tayyorlab olamiz. Alebastr qotganda so'ng ichidagi loyni olib tashlaymiz va qolip ichiga pape-mashe

qilib bir necha qavat qog'oz yopishtiramiz. Qog'ozni qolip ichiga yelimlashda oq qog'ozdan bir necha bo'lak yelimlaymiz, chunki bosh qismning usti oq rangda bo'lishi, keyin esa unga tana rangi berilishini hisobga olish kerak. Oldin suv va undan kleyster tayyorlab olamiz. Qolipimiz ichiga 4 qoplam suv bilan qog'oz bo'laklarini, so'ng kleyster bilan gazeta bo'laklarini yopishtiramiz. Kleyster orqali 6 qoplam hosil qilamiz va ochiq havoga bir kunga qo'yib qo'yamiz. Orqa tarafini ham shunday qilamiz. Endi qurigan qolipdagi niqobni olib ustidagi keraksiz qog'ozlarni yirtib tashlanadi. Niqobning chetiga "Moment" kleydan surtib, orqa va oldi qismi yopishtiriladi. Qurigandan so'ng bir-biriga yopishtirilgan joyiga lenta qilib kesib olingan chitni "PVA" yelimi bilan yopishtiriladi. Kallaning hamma joyini oq qog'oz va kleyster bilan 2 qatlam pape-mashe qilinadi. Hosil bo'lgan kalla qurigandan so'ng dahanning pastki tarafidan qaychi yoki biz orqali teshiladi va oldindan tayyorlangan yog'ochni (40sm) tiqib, kallaning tepa qismidan qoqib mahkamlanadi va ustidan yana bir marta qog'oz bilan pape-mashe qilinadi. Tayyor bo'lgan kallani bo'yash uchun idishga bo'yoq tayyorlaymiz. Idishga suv, ohak, PVA yelimi solib, yaxshilab aralashtiriladi va qizil, sariq guashdan solinadi. Bo'yoqni odam tanasining rangiga o'xshatishga harakat qilamiz. Kalla mayda qum qog'oz orqali silliqlanadi va tayyorlangan bo'yoq bilan bosh qism gubkada bo'yaladi. Bir xil qilib bo'yashga harakat qilinadi. Bo'yoq ikki-uch marta beriladi. Bo'yoq qurigandan so'ng guash orqali qo'g'irchoqning ko'zi, qoshi va boshqa yuz qismlari chiziladi. So'ng qora duxoba yoki qora matodan soch tayyorlaymiz va kallaning bosh qismiga yelimlaymiz. Shunday qilib qo'g'irchog'imizning kallasi tayyor bo'ladi.

Qolgan qismini tayyorlash uchun andoza orqali qo'g'irchoq tanasini oq chitdan kesib, tikib olamiz. Tanasidagi ko'krak qismiga gubkadan yarim doira shaklida kesiladi va tikiladi. Yeng qismiga qo'lini tayyor andoza orqali kesib, tikib olinadi va yeng qismiga mahkamlanadi. Tayyor andozadan ko'ylaklar tikib, ki-

ygiziladi. Bosh qismiga tayyorlangan bo'yoq bilan qo'l, oyoq va bo'yin qismlari bo'yaladi. Qotgandan so'ng "PVA" yelimi bilan yog'ochga yopishtirib qotiriladi.

Osma kosacha yasash

Kerakli jihozlar:

- gazeta;
- papirus qog'ozi;
- qaychi;
- qog'oz uchun ishlatiladigan idish;
- bitta tahsimcha;
- uchta chashka;
- pufak;
- arqon.

Buyumni tayyorlash usuli: kerakli o'lchovdagi sharsimon buyumni toping. Koptokcha ish vaqtida dumalamasligi uchun mahkamlab qo'ying. Tayyorlab qo'ygan qog'ozingizdan uch-burchaklar qirqib chiqing. Papirus qog'ozini bir idishga, gazeta qog'ozini boshqasiga soling. Birinchi qavatni faqat suvdan foydalanadi, aks holda tayyor buyum koptokga yopishmaydi, qolgan qavatlarida qog'oz kleyga botiriladi. Qavatlar qanchalik ko'p bo'lsa, shuncha yaxshi.

Qo'g'irchoq tasvirini yasash

Materiallar, gazeta, papirus qog'ozi, kley, qaychi, birlashtirish uchun karton qog'ozi, bitta taxsimcha, ikkita idish, rangli qog'oz, mato bo'yoqlari, yelim, lak, plastilin.

Ishning borishi: plastilinni yumshatib, yuz shaklini yasashni boshlang. Yuz belgilari kattalashtirib yasaladi, chunki qavat-qavat qog'oz ostida bu belgilar kichiklashadi. Model tayyor bo'lgandan keyin qog'ozdan 7,5 sm uzunligidagi to'rtburchak oling. Undan bo'ynini hosil qilamiz.

Qog'ozdan ingichka, uzun ploska yirtib birinchi qavatini suv bilan qoplang. Boshchani plastilin bo'lagi bilan o'rnating. Boshni avval suvga botirilgan gazeta bo'laklari bilan qoplang, keyingi qavatini papirus qog'ozi bilan kleyga ho'llab yopishtiring, boshni

ikkiga bo'lamiz. Plastilinni olib tashlab, bo'lagini buklang, yuzini, tanasini rangli bo'yoqlar bilan bo'yang va quriting. Sochlarni qog'oz yoki matodan yopishtirib yasab uni ham yopishtiramiz, uzunligi 10 sm li turbochka bo'ynining ichiga yopishtirib daxanidan 2 sm uzoqligida kiritib tiklang. 23 sm – A dan V gacha, 20 sm – S dan daraja bo'yash kerak. Mashinada aylantirib tikib chiqing. Bo'ynini va tagini ochiq qoldiramiz. Qo'lqopning o'ngini o'girib, teshigi atrofiga yoqani tikib chiqamiz, boshini bo'yniga mustahkam qilib yopishtiramiz. Shu tarzda boshqa personajlarni ham yasash mumkin. Quyidagi rasmda pape-mashe usulida yasalgan o'yinchoqlardan namunalar berilgan:

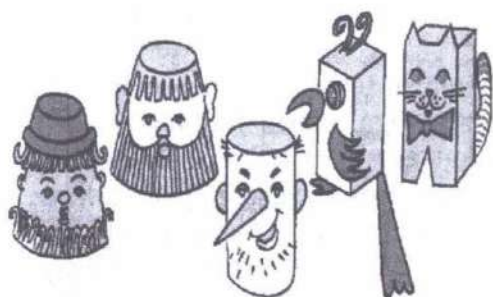
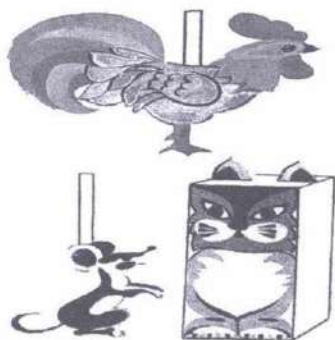
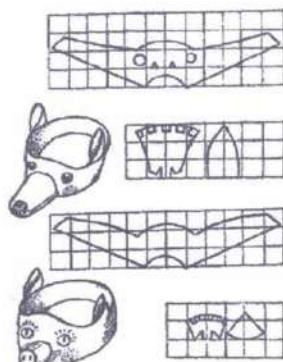
Ijodiy o'yinlar uchun qo'llanma yasash

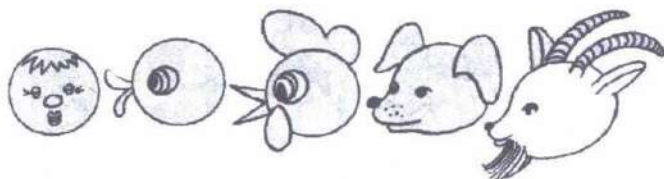
Ijodiy o'yinlar uchun ishlatiladigan qo'llanmalarning ahamiyati katta bo'lib, bayram ertaliklari, sayrlarda, ko'ngil ochish soatlarida keng foydalaniladi. Bu qo'llanmalar bolalar, yoshiga mos va mustahkam bo'lishi, ranglari o'z o'rnida bo'yalgan va laklangan bo'lishi lozim. Qo'llanmalar asosan kartondan va keraksiz ikkilamchi xomashyodan tayyorlanadi.

Masalan: "Do'kon" o'yini uchun tuz, un, shakar, guruch, oq po'kak (penoplastdan) tayyorlansa, boshqa mahsulotlardan, bo'shagan qutilardan tayyorlasa bo'ladi: choy, gugurt, sovun, atir, dezodarant, har xil shirinlik idishlari va boshqalar.

Masalan: yo'lovchi va transport o'yinida barcha qo'llanmalar qalin kartondan yasaladi, svetafor, mashina ruli, yo'l belgilari, mashinalar surati va boshqalar.

Bundan tashqari ijodiy o'yinlarni tashkil etishda tarbiyachi ertak asosidagi rollarni bajartirishga, ularni niqoblarini qo'l mexnati orqali yasashga harakat qilishlari lozim. Ijodiy o'yinlarda niqoblar turli xil kasblarga doir kiyim va qo'llanmalar yaratishlari, bu ijodiy ishlar bolalar yoshiga mos bo'lishi lozim. Qo'llarmalar asosan karton qog'ozdan, ikkilamchi xom ashyodan tayyorlanishi kerak. Quyida turli xil niqoblar namunalari keltirilgan:

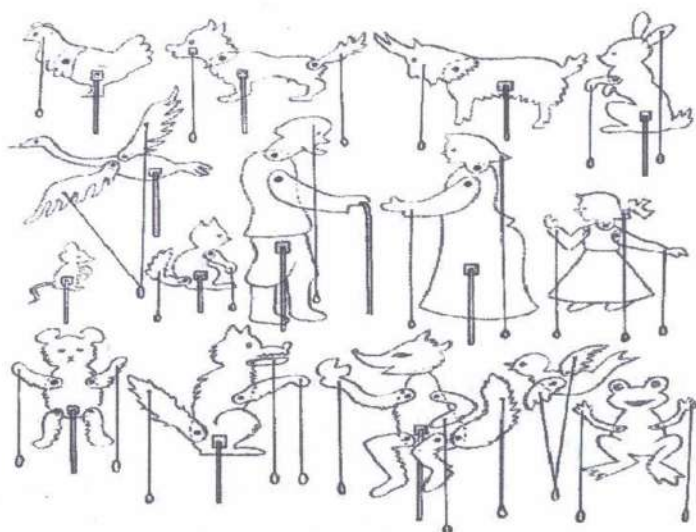
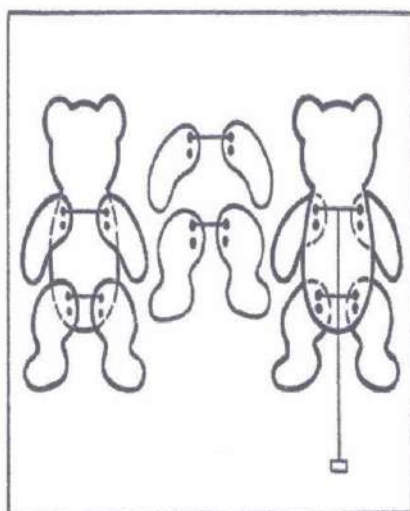

Harakatli o'yinchoq tayyorlash

Ishni boshlashdan oldin tayyorlanadigan predmetning qoralamasi tanlanadi va uning detallari qanday geometrik shakllarda bo'lishi yoki bitta o'lcham bilan ifodalash mumkinligini aniqlanadi. So'ngra instrukcion karta tuziladi. Agarda ishni bolalar bajarsalar reja ham tuziladi.

1. Buyum namunasi yoki uning rasmini tahlil qilish.
2. Predmet qanday qismlarga ega? Umumiy o'lchamini chizish mumkinmi?

3. Butun predmet va uning qismlari shakli (kublar, piramidalar, silindrlar), o'lchamlarining o'zaro nisbatini aniqlash.

4. Detallarni yaratish usullarini ko'rib chiqish.

5. Asl ko'rinishini chizish.

6. Detallarni biriktirish.

7. Buyumni bezash.

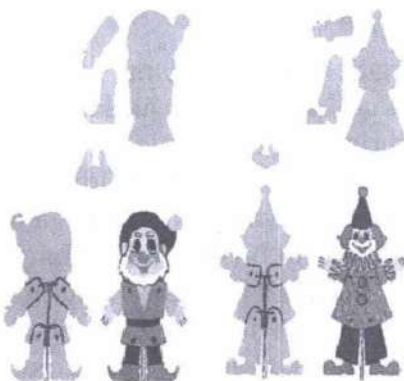
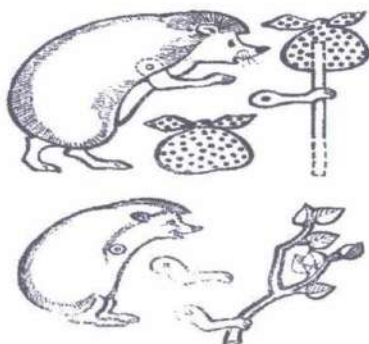
Harakatli o'yinchoqlarni biriktirish usullari

Quvnoq raqqoslar. Raqqoslar kartondan tayyorlanadi. Oyoq, qo'llari alohida qirqiladi. Ba'zan oyoq va qo'llar harakat ko'proq bo'lishi uchun ikki qismdan iborat bo'ladi, tanani bosh bilan birga qirqib olinadi. So'ngra unga oyoq va qo'l o'rnatiladi, figura orqasidan ingichka, biroq pishiq sim bilan bog'lanadi. Bu bilan raqqos ushlab turiladi. Raqqoslar shodligi uchun maxsus sahna-orqa devorida ingichka yotiq teshikli estrada kerak. Sahna kartondan tayyorlanib, stolcha mixtugma bilan mustahkamlanadi. Yon tomonlariga keng shitlar qo'yiladi. Shitlar orqasiga shakllar qo'yilib, teshik orqali sim o'tkaziladi va raqqosni sahnadagi raqs harakati bilan boshqariladi.

Harakatlanuvchi figuralar-dergulchiklar ham shu prinsipda tayyorlandi, faqat orqa tomonda qo'l va oyoqlar juftlab o'zaro yondosh tarzda tik ip bilan birlashtirilgan, uni pastki tortilganda qo'l va oyoqlar yuqoriga harakatlanadi va oyoqlar oldingi holatiga qaytadi. Ayrim detallar o'zaro, qo'l va oyoqlar tanaga ikki xil usulda tayyorlanuvchi sharnirlar bilan biriktiriladi. Sharnirlar simdan tayyorlanadi. Bir detalni ikkinchisi bilan ko'rsatilgan joyda biriktirib, bigiz bilan ingichka sim va nina sig'adigan teshik teshiladi. Ninaga avval figuraning bir tomonidan, so'ngra ikkinchi tomonidan sim o'raladi, natijada prujina hosil bo'ladi (simni ko'p o'ramaslik kerak). Prujina ikki tomondan siqiladi, bunday sharnirdagi detallar yaxshi harakat qiladi. Prujina ustiga qog'oz yopishtiriladi. Sharnirlarni yo'g'on ip va gugurt cho'pi yordamida ham qilish mumkin, biroq uzoq chidamay uzilib ketadi, shuning uchun ularni ma'lum vaqtdan keyin almashtirish kerak bo'ladi. Yassi klapan biriktirish bilan qiziqarli o'yinchoqlar yasash mumkin.

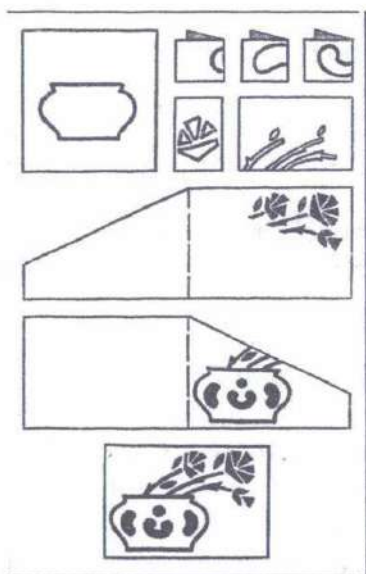
Harakatli "Ayiqcha" o'yinchog'ini qismlarini biriktirish sxemasi

Quyida sizga harakatlanadigan o'yinchoqlarning yasaliş yo'lini ko'rsatuvchi namunalarni beramiz. Bunday o'yinchoqlarni yana qanday usulda bajarish mumkinligi haqida o'ylab ko'ring.

Otkritkalar-maketlar. Bir varaq albom qog'ozini olib ikkiga buklaymiz. Syujetni tanlab razvyortka applikatsiya bilan bezaladi, rangli qalamlar bilan bo'yaladi. So'ngra qalin qog'ozdan kerakli shakllar qirqiladi. Bu rasmlarni istalgan kitob yoki jurnalдан kalkaga va undan qora qog'oz orqali karton yoki qalin qog'ozga tushirish mumkin. Shakllarni eski otkritkalar, jurnal-

lar va boshqa joylardan qirqib olish mumkin. Figura syujetida nazarda tutilgan joyga yopishtiriladi, shundan so'ng figuraning orqasiga ip yoki qog'oz kesmasi yelimlanadi, uning ikkinchi uchi o'lchamning orqa devoriga yopishtiriladi. Yopishtirilgan qog'oz yoki ipning uzunligi shunday bo'lishi kerakki, buklangan qog'oz ochilganda u figurani ko'tarsin.

Bosma rasmlardan yoki ustalik bilan tanlangan alohida rasmlardan maketlar tayyorlash qiziqarli ishdir. Mazmunni o'ylab bir varaq olinadi, uni ikkiga buklab, so'ng ochiladi. Uning oxiriga yirikroq rasm yoki fon xizmatini o'tovchi rasm yopishtiriladi. Pastdan polosa buklanib, undan burchak qirgiladi. Endi fonni shunday yelimlash kerakki, burchak asos varaqlar bukiladigan joyiga to'g'ri kelsin. Taxlash oson bo'lishi uchun to'g'ri chiziq bo'ylab emas, bir oz burchak qilib yelimlanadi.

Shundan so'ng manzara yoki biror harakatni ifodalovchi detallarni qatorma-qator yopishtirish mumkin, biroq asosning old chetiga yaqinlashgan sari yopishtiriladigan shakllar balandligi kamayib borishi kerakligini unutmaslik kerak.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Pape-mashe nima?

- a) "ivigan", "g'ijimlangan" qog'oz
- b) Yaltiroq qog'oz
- c) Muqova uchun ishlatiladigan qg'oz
- d) Karton qog'oz

2. Pape-mashe qog'ozi bilan ishlaganda...

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) steklar, qarmoq ipi, yelim pishirish uchun idish
- c) tayyor mahsulotni bo'yash uchun bo'yoq
- d) mo'yqalamlar

3. Pape-mashe bilan ishlash jarayoni talabalarda qanday ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi?

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) mehnat malakalarining shakllanishiga
- c) turli asboblar bilan ishlash
- d) turli materiallar bilan ishlash

4. Pape-mashe bilan ishlaganda nimalar kerak bo'ladi?

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) steklar, qarmoq ipi
- c) yelim pishirish uchun idish
- d) tayyor mahsulotni bo'yash uchun bo'yoq, mo'yqalamlar

5. Pape-mashe texnikasi yordamida uzoq vaqt xizmat qiladigan nimalar yasash mumkin?

- a) Barcha javoblar to'g'ri
- b) Vazalar
- c) Patnislar
- d) Qutilar

6. Pape-mashe so'zi qayerdan olingan?

- a) fransuz rassomining ism va familiyasidir
- b) Rassomchilikdan
- c) Qog'ozdan
- d) Rassomlar tomonidan o'ylab topilgan

7. Pape-mashedan mahsulot tayyorlashga qancha vaqt ketadi?

a) biron bir o'yinchoqlarni tayyorlash uchun sizning bir kunningiz ketadi.

b) biron bir o'yinchoqlarni tayyorlash uchun sizning bir haftangiz ketadi.

c) Bir oy davomida tayyorlanadi

d) juda uzoq vaqt davom etadigan jarayon

8. Qog'ozli hamir qanday tayyorlanadi?

a) mayday qirg'ichdan o'tkazilgan qog'oz va yelimli suv aralashmasidan

b) mayday qirg'ichdan o'tkazilgan qog'oz va loy aralashmasidan

c) mayday qirg'ichdan o'tkazilgan qog'oz va moy aralashmasidan

d) mayday qirg'ichdan o'tkazilgan qog'oz va yog'och qipidlari aralashmasidan

9. Quyida keltirilgan javoblardan qaysi biri stek tushunchasini beradi?

a) loy bilan ishlashda ishlatiladigan asbob

b) rasmda ifodalilikni ko'rsatuvchi omil(applikatsiya)

c) savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi

d) tasviriy qobiliyatni joylashuv fondi

10. Borliqni badiy real ifodalanishning asosiy turi bu - ...

a) Tasvir

b) Tafakkur

c) Topshiriq

d) Tushuncha.

10. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TABIIY VA TASHLANDIQ MATERIALLARDAN O'YINCHOQLAR YASASH

Reja:

1. O'simlik barglari va urug'laridan applikasiya
2. Tabiiy va tashlandiq materiallardan o'yinchoqlar yasash

Tayanch tushunchalar: gerbariy, yelvizak, faner, poxol, dekoratsiya, applikasiya, bezak, qirq, eman, poliz, g'ilof, tabiiy, ijodiy xarakter, tabiiy material, karton, mato, mo'yqalam, mozaika, sopol plita, chig'anoq, PVA yelimi, kopirovka, flamaster, jun iplari, penoplast.

O'SIMLIK BARGLARI VA URUG'LARIDAN APPLIKATSIYA

O'simliklarni quritib olish. O'simliklarni to'plash va quritib olishda gazeta, gerbariy papkasi, qaychi, paxta bo'lishi kerak. O'simliklarning gullari, barglari, poyasi va shu kabilarni to'plash maqsadida ekskursiyaga chiqilganda bir juft gazeta, qaychi bo'lishi shart. Gazeta daftarsimon taxlanib, orasiga materiallar tartib bilan joylanadi. Gullarni qo'l bilan sindirib olib bo'lmaydi, aks holda, poyasi zararlanishi mumkin. Quritib olishga mo'ljallangan o'simliklar har qanday namlik (yomg'ir yoki shudring) dan xoli bo'lishi kerak, aks holda, o'simlik quritilganda unda dog'larning izi qoladi. Quritilayotgan o'simliklarda tabiiy rangni asrab qolishning eng muhim sharti ularni shamol o'tib turadigan joyda, yelvizakda, quyosh nurida tez suritib olishdir. O'simliklarni quritish 3 sutkadan ortiq davom etmasligi kerak. Turli o'simliklarni to'plashni o'z muddatlari bo'ladi.

Tabiiy materiallarni to'plash avvalo insonni oldiga qo'ygan maqsadiga bog'liq bo'ladi. Masalan: barglarni, gullarni, urug'larini to'plab, keyin ulardan nimani va qanday ishni bajarishni aniqlab olishlari lozim.

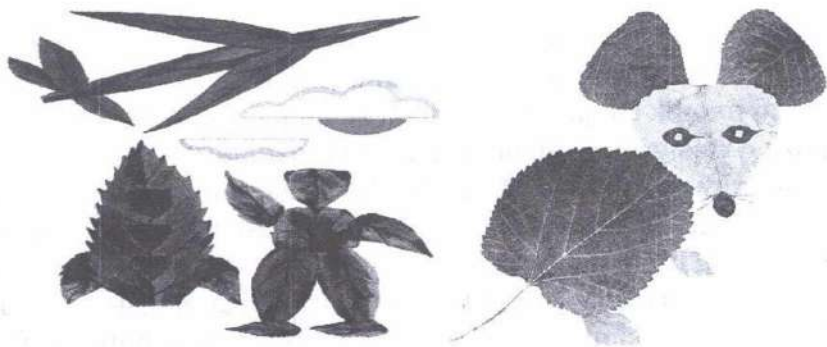
Barglarni gerbariy ramkalarida quritish. Gerbariy ramkalarida quritilgan o'simliklarning ko'pchiligi o'zining tabiiy rangini saqlab qoladi. Bunday o'simlik yumshoq qog'oz va gazeta orasiga solib qo'yiladi. Har bir qog'oz va o'simlik orasiga yana bir necha qavat gazeta qo'yiladi, chunki quritilayotgan o'simliklar o'zidan namlik chiqaradi. Shundan so'ng papka ikkita to'rsimon ramka o'rtasiga qo'yilib ochiq havoda quritiladi.

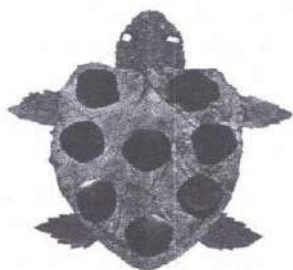
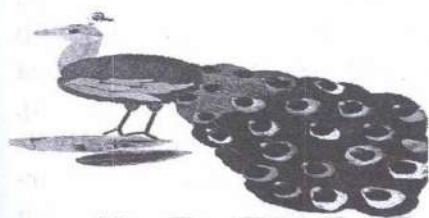
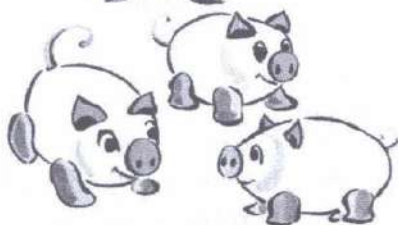
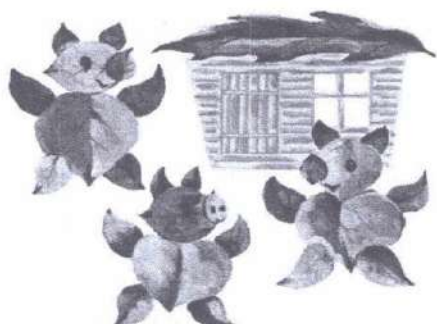
Taxtakachda bostirib quritish. Orasiga o'simlik solingan qog'ozlar gerbariy papkasi o'rniga ikkita faner listlari o'rtasiga joylanib, og'ir narsa bostirib qo'yiladi. Og'irlik taxtakachda ya'ni bostirishda qancha o'simlik joylashtirilishiga bog'liq bo'ladi. Mayda nozik o'simliklar kam og'irlikni, quritish uchun kamroq vaqtni talab qiladi. 2-3 soatdan keyin ustiga quyilgan qog'ozlar

almashtiriladi. Nam bo'lgan qog'oz olib tashlanib, yangisi qo'yiladi. Quritish shu usulda davom ettiriladi.

Quritishning yana bir usuli dazmoldan foydalanish usulidir. Issiq dazmolda barglar, poyalar, maysalar, gullar quritiladi. Masalan: qavat-qavat gazeta yoki yumshoq qog'oz orasiga o'simlik qo'yib, ustidan dazmol yurgiziladi. So'ngra usti qavatidagi gazetani olib, shamollatiladi va quruq joyga qo'yiladi. So'ngra gazetani yopib yana dazmollanadi. O'simlik 2-3 daqiqada quriydi va o'zining rangini yo'qotmaydi. Agar quritilayotgan narsa ko'tarilganda o'z tanasini yaxshi ushlab tursa, u yaxshi quritilgan hisoblanadi. Agarda u sinib maydalanib ketsa, bilingki, demak siz uni ortiqcha quritib yuborgan hisoblanasiz. Barglardan ijodiy ishlar bajarishda quyidagi namunalarni tavsiya qilamiz. Marhamat o'zingiz ham bajarib ko'ring.

Somondan applikatsiya

Poxol (somon). Poxol-somondan sanoatda to'qish va dekoratsiya, applikatsiya ishlarida (qutichalar, panellar, qalamdonlar) va shu kabilarga bezak berishda foydalaniladi. Bu maqsadda bug'doy, javdar, arpa somonlari ishlatiladi. Agarda bu o'simliklarning poyasi yaxshilab ko'rib chiqilsa, poyaning o'zaro bo'g'imlar bilan birikkanligini, eng yuqoridagi qismi ingichkaroq, uzunroqligini ko'rish mumkin. Poyani ana shu bo'g'imlardan qirqib olib, qismlarga ajratiladi. Qirqilgan poya qismlari ko'rinishi va uzunligiga ko'ra navlarga ajratiladi: eng uzuni I nav, kaltarog'i II, eng qisqasi III nav bo'ladi.

Applikatsiya va bezash ishlarida ishlatishdan oldin somon bog'lami tog'oraga solinib, ustidan qaynoq suv quyiladi va tog'orada bir sutka saqlanadi. Bir sutkadan so'ng uni tog'oradan olib, suvi silqitib tushiriladi va har birini uzunasiga o'rtasidan bo'linadi. Qirqqanda pastdan yuqoriga qarab qirqiladi. So'ngra somonning qirqilgan tomonini pastga qaratib qo'yib, iliq qilib dazmollanadi. Dazmolning qiziganlik va dazmollash vaqtiga ko'ra somonni turli rangga kiritish mumkin. Masalan, och-sariq, sariq, och jigar rang, jigar rang. Dazmollangan somon ehtiyotlik bilan qutichaga solib qo'yiladi. Agarda somondan biron narsa yoki masalan qo'g'irchoq to'qiladigan bo'lsa, uni tog'oradan namligida olib, 4-5 somondan iborat lenta to'qiladi yoki bog'

qilib bog'lab, qo'g'irchoq yasaladi, to'qilgan somon lentadan shlyapalar va shu kabilar to'qish mumkin. Yong'oq, cho'chqa-yong'oq, meva va poliz ekinlarining urug'lari (danaklari) keng tarqalgan, to'plash va saqlash oson bo'lgan material hisoblanadi. Yong'oqqa ishlov berish oson hamda u pishiq materialdir. Agar yong'oqni, ayniqsa, yeryong'oqni diqqat bilan kuzatib faraz qilinsa, u yoki bu obraz (yong'oq – toshbaqa, qo'ng'iz, qayiqcha yeryong'oq – qush, jonivorlar, ular tanalarining ayrim qismi) kishi ko'z o'ngiga keladi.

Eman daraxti mevasini yetilgan vaqtida usti yumshoqligida terib olish va ular ortiqcha qurib ketmasligi uchun issiqlik manbalaridan uzoqroqda saqlash kerak. Ana shunday qilinganda ularni teshish, qismlarga ajratish qiyin bo'lmaydi. Eman daraxti mevasini pallasi bilan birga yig'ish kerak, chunki ulardan mustaqil narsalar yasash yoki narsalarning bezagi sifatida foydalanish mumkin. Meva va poliz ekinlarining urug' (danak) larini yaxshilab yuvish, artish, quritish hamda qutichalarga solib qo'yish kerak. Qamish, g'o'zapoyani yaxshilab tozalash va ularni uzunliklariga moslab yasalgan quticha, g'iloflarga solib qo'yish kerak. Quyidagi rasmlarda somondan bajarilgan applikasiya ishlari namunalari keltirilgan:

TABIY VA TASHLANDIQ MATERIALLARDAN O'YINCHOQLAR YASASH

Tabiiy materiallar tarbiyachi rahbarligida ekskursiyalarda to'planadi. Ekskursiya uyushtirishdan oldin bolalarga bo'lajak ish namunasi ko'rsatiladi. Bolalar uni diqqat bilan ko'rib, unda ishlatilgan barg plastinkalarining shaklini, daraxt navlarini aniqlaydilar. Shundan so'ng uyushtiriladigan ekskursiya reja-si tuziladi. Ekskursiya marshrutida alohida e'tibor beriladigan obyekt (eman, zarang, akatsiya daraxtlari, hasharotlar, ninachi) lar aniqlanadi. Bolalarning e'tiborlari va aqliy faoliyatlarini ku-zatilayotgan ob'ektning zarur bo'lgan asosiy muhim belgilari va xususiyatlarini ajratishga, to'planayotgan materialni to'g'ri ba-holashga yo'llaydigan savollar tuziladi.

Daraxtzorga kelganda bolalar kayfiyati ko'tarilib, ular har narsaga qiziqish bilan qaraydilar, barglar, ularning ranglari bolalarni ajablantiradi. Ular kuzning butun go'zalligini, uning ranglarini, to'kilgan barglar hidi va ular o'zining elastiklik xusu-siyatini yo'qotganligini, qattiqlashib, sinuvchan bo'lib qolgan-ligini ko'radilar. Bolalarning atrof-tabiat bilan zavqlanishlari kamayib borishiga qarab, ularning e'tibori barglarning shak-li, daraxtlar navlariga qaratiladi. Ana shu vaqtda o'simliklarda sodir bo'layotgan ichki jarayonlar qisqa va tushunarli shakl-da bayon etib beriladi: jumladan, o'simlik yangi sharoitlarga moslashib, qishga tayyorgarlik ko'ryapti. Barglarni to'kish bu o'ziga xos himoya turidir, chunki barglar suvni ko'p bug'lanti-radi, qishda esa tuproqdan namlik juda kam miqdorda keladi. Shundan keyin bolalarning e'tibori atrofda uchib yurgan kapal-ak, ninachilarga, ularning asosiy belgilariga jalb qilinadi. Uchib yurgan hasharotlar ularning tuzilish shakllari mehnat darslarida hasharotlar applikatsiyasini tayyorlash uchun obraz, to'plangan barglar material xizmatini o'tashi kerak.

Bolalar barglarni to'plar ekanlar, ularning ranglari, shakllarini qiyoslashni o'rganadilar, bu ularning kuzatuvchanligini o'stirishga yordam beradi. To'plangan barglar oldindan tayyorlab qo'yilgan daftar varaqlari orasiga qo'yiladi. Shundan keyin bolalarga barglarning mehnat mashg'ulotlarigacha rangini yo'qotmasligi, buralib ketmasligi uchun qanday ishlov berish kerakligi tushuntiriladi. Har bir ekskursiyada bolalarning e'tibori insonning yaratuvchilik mehnatiga albatta jalb etilishi kerak. Ekskursiya oxirida unga yakun yasaladi, ekskursiyada egallangan bilimlar umumlashtiriladi. Bundan tashqari, bolalarga kapalak va ninachilar tasviri tushirilgan rasmlarni ko'rish, ularning tanasi va qanotlarining shakli, rangi qandayligiga alohida e'tibor berish topshiriladi.

Bunday uyushtirilgan ekskursiyadan keyingi mashg'ulotda bolalar applikatsiyalarni zo'r ishtiyoq bilan namoyish qiladilar, agarda applikatsiyani o'z istaklariga ko'ra, o'zlari to'plagan materiallardan mustaqil yasash topshirilsa, qiziqishlari yanada ortadi. Bunday mashg'ulot quyidagi sxemaga ega bo'lishi mumkin:

1. Mashg'ulot mavzusi va maqsadini aytish.
2. O'tkazilgan ekskursiya bo'yicha suhbat quyidagicha bo'ladi:
 - a) ekskursiyada qayerda bo'ldik?
 - b) qanday daraxtlarni ko'rdik, ularning nomi qanday?
 - v) ularning barglarining shakli bir xilmi?
 - g) qanday hasharotlarni ko'rdik?
3. Namuna tahlili:
 - a) kapalak qanday qismlardan tashkil topgan?
 - b) uning qismlari qanday joylashgan?
 - v) uni tasvirlashda qaysi daraxtlar barglaridan foydalanilgan?
4. Ishni bajarish tartibini aniqlash:
 - a) kapalakning ayrim qismlari (tanasi, qanotlari)ning joylashishini tasvirlash;
 - b) kapalakning tanasi va qanotlari uchun shakli hamda o'lchamlari bir xil bo'lgan barglarni topish;
 - v) ularni qog'ozda joylashtirish;

g) ishni amaliy bajarish.

5. Tarbiyachining ishni bajarish usullari haqidagi tushuntirishlari.

6. Applikatsiyani bajarish bo'yicha mustaqil ish:

a) kapalakning ayrim qismlarini qog'ozda to'g'ri tasvirlash;

b) shakl, o'lcham va bo'yoqlarini to'g'ri tanlash;

v) yelimlash ishlarini tartibli bajarish;

g) kapalakning ko'z va mo'ylarini to'g'ri tasvirlash;

d) ish bajarilgan qog'ozning orqasida barglaridan foydalanilgan daraxtlarning nomlarini yozish;

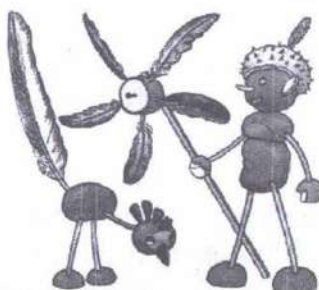
7. Ishni baholash.

Ijodiy xarakterdagi ishlar. Masalan: "Baliqlardan kompozitsiya tuzish". Tarbiyachi umumiy vazifa beradi, bolalar esa, tarbiyachi namunasi asosida o'z variantlarini izlaydilar.

Tarbiyachi doskaga baliq rasmi tasvirlangan plakatni osib qo'yib, bolalar bilan birgalikda baliq tanasi, baliqning boshi, qanotlari, dumining shakli tahlil qilinadi. Baliq turiga ko'ra uning tanasi, qanot va dumlari har xil bo'lishi mumkinligi aniqlanadi, shuning uchun bu ishda turli tabiiy materiallardan foydalanish mumkin bo'ladi. Shundan so'ng ishni bajarish tartibi aniqlanadi. Avval baliq qismlari uchun material tanlash, uning umumiy tarhini chizish kerak. Shundan keyin qaysi detalning qanday tartibda yelimlanishini, detallarning joylarini aniqlash va so'ngra ishga kirishish lozim. Bunday yumushlar bajarilayotgan ishga ijodiy yondoshishni o'stirishga yordam beradi. Mashg'ulotga yakun yasash va bajarilgan ishni baholashda tarbiyachi foydalanilgan materiallar nomini so'raydi.

Bu tabiiy materiallar bilan ishlash mashg'ulotining taxminiy tuzilishidir.

Quyida jo'xori so'tasi, eman daraxti mevasi, kashtan mevasi, qush patlari, archa daraxti mevasi, namatak mevasidan tayyorlangan o'yinchoq namunalari ishlangan:

Tabiiy materiallardan “Tizimcha” yasash, kartondan “Stakancha”, matodan “Mo’yqalam artgich”, “Ninachi va chumoli” yasash.

Mashg’ulotning vazifalari. Bolalarni tabiiy materiallardan, kartondan, matodan foydalanib, turli ashyolar yasashga o’rgatish. Qo’l mehnati bilan shug’ullanishga o’rgatishni davom ettirish. Bolalarda o’zlarining mehnat ko’nikmasi va malakala-

rini mustaqil ravishda qo'llashni, unga intilishlarini tarbiyalash. Bolalarni tabiatni asrash va muxofaza qilishga o'rgatish.

Mashg'ulotni jihozlash: dub daraxti, kashtan daraxti mevalari, na'matak guli mevasi, patlar, plastilin, novdachalar, karton qog'oz, yelim, ip, igna, mato qiyqimlari.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: – Bolalar, o'lkamizda oltin kuz fasli kezmoqda. Bilamizki, kuz faslida sabzavot, mevalar pishadi, to'g'rimi? Manzarali daraxtlarning mevalari ham pishib, ko'chalarimizda, xiyobonlarda ostiga to'kilib yotibdi. Bilasizmi, bolalar bugungi mashg'ulotimizda sizlar bilan ana shu manzarali daraxt mevalaridan o'yinchoqlar yasaymiz. Faqatgina o'yinchoqlar emas, ilk marta birinchi sinfga boradigan o'quvchi kichkintoylarimiz uchun hisob-kitob mashg'ulotida foydalanish mumkin bo'lgan tizimchalarni ham yasaymiz. Tizimcha yasalishi uchun qalinroq ip olamiz-da kashtan mevasini teshib, ip o'tkazamiz. Dastlab bolalar 10 raqami ichida sanashni o'rganishlari sababli, tizimchaga 10 ta mevani ipdan o'tkazib chiqamiz. Bu tizimchani eman daraxti mevasidan ham tayyorlash mumkin. Agar meva bir oz ko'rib qolgan bo'lsa, ozroq suvga solib qo'yilsa, ustki po'stlog'i yumshaydi va tizimchani tayyorlash mumkin bo'ladi. Qani kim sanab beradi?

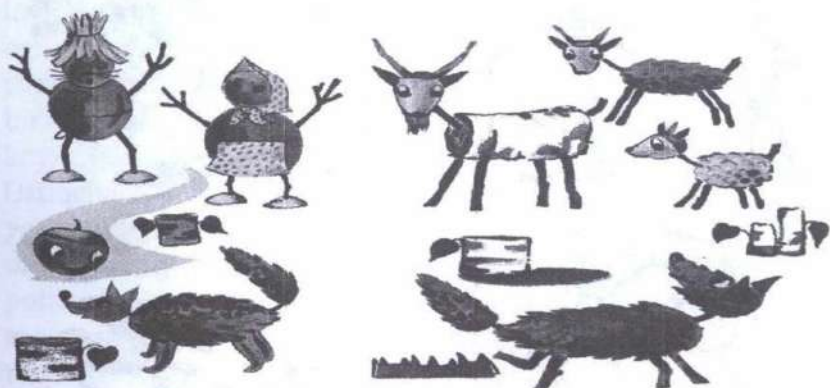
Tarbiyachi: – Barakalla, bolalar sizlar bilan mana bunday stakanchalar tayyorlaymiz. Kvadrat shaklidagi karton qog'oz olib, undan doira qirqamiz. So'ng to'rtburchak shaklidagi qog'ozning pastki qismini bir sm enlikda qoldirib arra tishlariga o'xshatib kesib chiqamizda, ikki tomonini yelimlab, pastki qismidagi qirqilgan bo'laklarga yelim surtamiz va doirachaga yelimlaymiz. Stakancha tayyor. Bolajonlar, sizlar ham stakanchangizni tayyorlab bo'ldingizlarmi?

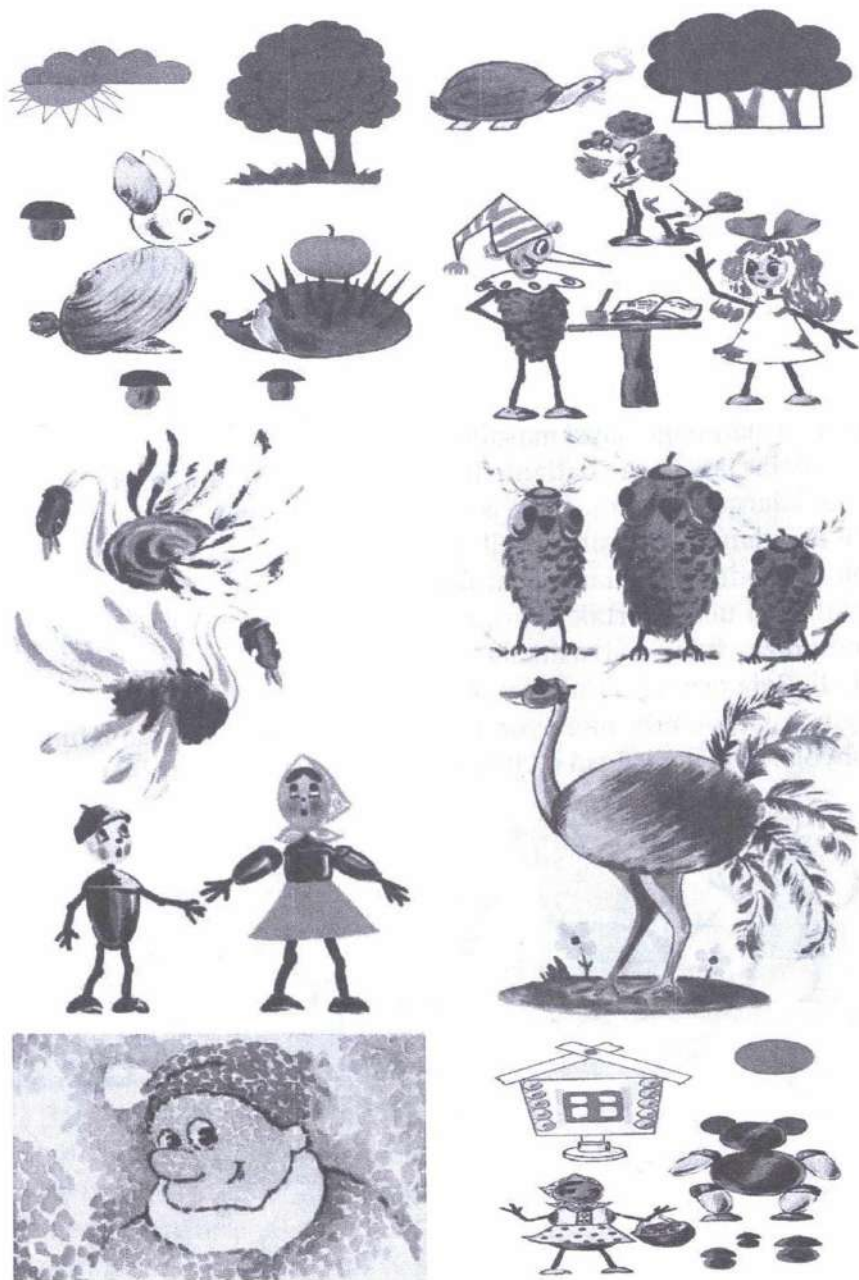
Barakalla! Stakan tayyor bo'lgan bo'lsa, endi mo'yqalamni artish uchun artgich, salfetka, tayyorlaymiz. Keraksiz matolardan bir necha kvadratchalar qirqib undan doirachalar hosil qilamiz. Doirachalarni ustma-ust qo'yib, o'rtasidan tiqib qo'yamiz. Mana mo'yqalam artgich ham tayyor bo'ldi.

Bolalar, o'yinchoq ham yasaylik, deyapsizlarmi? Albatta, o'yinchoqlar ham yasaymiz. Hozir na'matak va kashtan daraxtining mevasidan "Ninachi va chumoli"ni yasaymiz. Buning uchun kashtan mevasini olib, unga sal kichikroq kashtan mevasiga chumolining bosh qismini o'rnatamiz, oyoq-qo'llarini esa novdadan yasab, to'nkaga o'tkazib qo'yamiz, ko'zlarini esa plastilindan yasaymiz. Ninachining tanasi kashtan mevasidan tayyorlanib, uning orqa tomoniga gugurt cho'p o'rnatib, kichik kashtandan bosh qismni yasaymiz: qo'l-oyoqlarini aso novdadan tayyorlaymiz. Manzarali daraxt mevasidan qanotlarini yasab, plastilin bilan yopishtiramiz. Mana, ninachimiz ham tayyor! Qani eslangchi, ninachi haqidagi qaysi masalni bilasiz?

Bolalar javobi rag'batlantirilib, mashg'ulot yakunlanadi.

Bolalarga chiqindi materiallar (ip, shoyi, mo'yna, polietilen kabilar)dan foydalanib har xil mazmunda applikatsiyalar tuzish taklif etiladi. So'ng ularga matolardan o'yinchoqlar, turli bayram ertaliklari uchun ertak kahramonlarining kiyimlari hamda quvnoq qiziqchilar, petrushkalar kiyimlarini tikishga ham o'rgatiladi. Bolalarning o'zlari yasagan o'yinchoqlar ijodiy, harakatli o'yinlar jarayonida namoyon bo'ladi. Quyidagi rasmlarda tabiat ashyolaridan bajarilgan o'yinchoqlar namunalari keltirilgan:

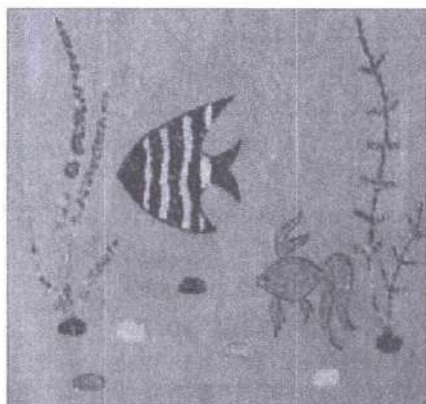
Tabiiy materialdan mozaika ishlari.

Mozaika monumental dekorativ san'at turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo'llaniladigan materiallariga ko'ra ham, naqshi va rasmlariga ko'ra ham o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan. O'rta Osiyoda madrasalar, machitlar, hukmdorlarning saroylari mozaika bilan bezatilgan.

Mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, interer devorlari va xalq amaliy san'ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna sopol plitalardan foydalaniladi. Laosda rangli ko'zgu parchalaridan ajoyib mozaika asarlari yaratiladi, ular quyoshda bir-biriga qo'shilib va porlab, shodlik kayfiyatini yaratadi. Mozayka bu rasm sathiga ayrim-ayrim parchalar (qog'oz, oyna, sopol plita, gul tojibarglari, urug', tuxum po'sti va shu kabilar) qo'yib chiqishdir. Tuxum po'stidan mozayka ishlarini bajarish uchun tuxum po'sti kerakli ranglarga bo'yaladi. Yuviq quritilgan tuxum po'sti mo'yqalam yordadida akvarel bo'yoqlar bilan bo'yaladi. Buyoq qurigandan keyin po'st-ni tanlangan rasimga ko'ra mayda va yirik bo'laklarga bo'linadi. Tuxum po'stidan applikatsiya qilishda shunday tasvirlarni tanlash kerakki, ularning konturlari mumkin qadar tekis va mayda egri-bugrilari bo'lmasligi kerak. Kontur qora qog'oz orqali o'tkaziladi yoki shablndan aylantirib chiziladi. Avval rasm sathining bir qismiga yelim surtiladi. U yerga tuxum po'sti terib chiqiladi, keyin ikkinchi qismiga ham ish shu tartibda davom ettiriladi. Ortiqcha yelim toza latta bilan artib tashlanadi, po'st yaxshiroq yopishishi uchun ustidan sekin bosib qo'yiladi. Bunday ish odatda eng oddiy konturlardan boshlanadi. Turli meva va sabzavot, poliz ekinlarining urug'lari, danak, baliq tangalari, chig'anoq, mayda toshlar bilan xilma-xil applikatsiya ishlarini bajarish mumkin. Ayni bir ishda xilma-xil materialdan foydalanish mumkin.

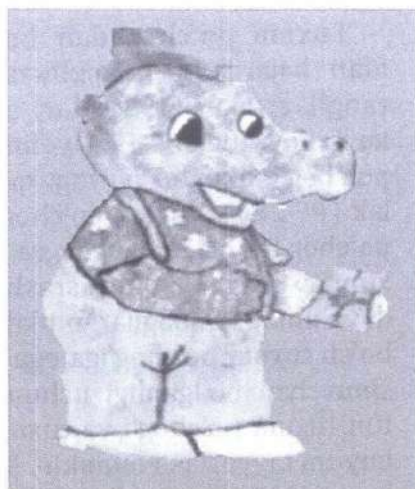
Quyida tuxum po'chog'idan applikatsiya ishlari namunalari ko'rsatilgan:

Qum va alebastrdan applikatsiya. Qum elab olinadi, ozgina bint yoki marli, tasvir yoki ertak asosida, tabiat manzarasi, PVA yelimi, qora kopirovka, kalka qog'oz, qora flamaster, akvarel bo'yog'i yoki guash, mo'yqalam, qora qalam, eski gazeta kerak bo'ladi.

Bajarish yo'li. Tabiat manzarasi yoki ertak asosidagi tasvir oq qog'ozga kalka yordamida tushirib olinadi. Uning ustidan flamasterda tasvir tarhi chiziladi. So'ngra tushirib olingan tasvirga PVA yelimi surtiladi, doka yoki elakda elangan qum tezda tasvir ustiga sepiladi. Qurigach bo'yash ishi boshlanadi. Birinchi rang qurib bo'lgach, ikkinchisiga o'tiladi, quritib uchinchi ranga o'tiladi. Shu tariqa bo'yash ishi tugatiladi. Qumdan bajarilgan ish rangsiz lakda laklanmaydi.

Quyidagi tavsiya qilinayotgan applikatsiya ishlarini bajarish murakkab emas. Ularni yasash uchun ijodkorlik qobiliyati, mahorat va ehtiyotkorlik talab qilinadi. Xususan qum va alebastr orqali bajariladigan applikatsiya ishini bajarish uchun elangan qum va alebastr, ikki qavatli doka, ertak asosidagi rangli kitobcha, kalka qog'oz, PVA yelimi, qora flomaster, qora qalam, akvarel bo'yoq, bostirib olish uchun eski gazeta kerak bo'ladi. Avvalo,

qum yoki alebasterni elakchada elab olinadi. Ular yirik tosh va boshqa narsalardan xoli bo'lishi kerak. So'ngra ertak qahramonlari tasvirlari tanlab olinadi. Tanlangan tasvirni kalka, ya'ni xitoy qog'ozi orqali qora qalam yordamida tushirib oling. Oq qog'ozga yoki rangli fonga tushirib, ustidan qora flomaster yordamida yurgizib chiqiladi. Unga PVA yelimini tasvir ustiga chiqarib yubormay, tezlikda surtib chiqish kerak. Yelim surtilmay qolgan joyi qolmasin. Chunki alebastr yoki qum sepilganda yopishmay qolishi mumkin. Elangan qum yoki alebastrni ikki qavatli doka-ga ikki qoshiqcha solib yelim surtilgan tasvir ustiga sepiladi. Bu ishni bajarib bo'lgach, qum yoki alebastrning ustini eski gazeta bilan bostirib olinadi. So'ng gazetani olib, tasvirni sekin ko'tarib qumli idishga silkitiladi. Yopishgan qum tasvir ustida qoladi, yopishmagani idishgan tushadi. So'ngra ikki soat quritish uchun vaqt kerak bo'ladi. Qum yoki alebastr yaxshilab qurigach, bo'yash ishlari bajariladi. Bo'yosh uchun akvarel bo'yog'i yoki guash kerak bo'ladi. Bitta rangni bo'yab bo'lgach, quritib turib ikkinchi rangga o'tiladi. Chunki quritmay ketma-ket davom ettirilsa, chaplanib ketishi mumkin. Qum va alebasterda bajarilgan ishlar rangsiz lakda laklanmaydi. Quyida qum va alebasterdan bajarilgan applikatsiya ishi berilgan:

Tuxum po'chog'idan buyum yasash. Tuxum po'choqlaridan bajariladigan applikatsiya ishi uchun kerakli jihozlar: rangli, ertakli kitobchalar, oq qog'oz yoki rangli qog'oz, kala-ka (xitoy qog'oz), PVA yelimi, tozalab yuvib kuritilgan tuxum po'chog'i, akvarel bo'yoq, qora qalam, qora flomaster, rangsiz lak (PF-284). Tuxum po'chog'idan buyum yasash uchun tuxum po'chog'ini maydalangan va butun holda saqlash mumkin. Tuxum po'chog'ini butun asrash uchun tuxumning ikki uchi teshiladi va uning ichidagilari puflab chiqariladi. Buning natijasida ichi bo'sh tuxum po'chog'iga ega bo'linadi. Bunday tuxum po'chog'i sinuvchan bo'lganligi uchun qutichalarda saqlash kerak. Butun tuxum po'chog'i va tuxum po'chog'ining maydalanganidan buyum tayyorlash mumkin. Masalan: kaphtar, baliq, masxaraboz, kemacha, jo'ja va archa o'yinchoqlari. Avvalo tuxum po'chog'ini yuvib, quritib, xovonchada maydalanadi. Juda kukun bo'lib ketmasligi kerak. So'ngra rangli fonga tasvirni kalka qog'ozi yordamida qora qalamda tushirib olinadi va ustidan qora flomaster bilan tasvir ustidan yurgizib chizib chiqiladi, uning ketidan PVA yelimi surtiladi. Jarayonda tezlik bilan ishlash talab qilindi. Sababi yelim qotib qolmasligi kerak. Surtilgan yelim ustidan maydalangan tuxum po'chog'ini qo'lda sepib, gazeta bilan bosib chiqiladi. Yopishgan tuxum po'chog'i tasvirda qoladi. Yopishmagani to'kiladi. Shundan keyin bo'yash ishini boshlash mumkin. Tasvirni rangli kitobchadagi tasvir rangiga qarab akvarel bo'yoqda bo'yaladi. Bo'yoqni iloji boricha suvga nisbatan ko'proq ishlatish lozim. Bitta bir xil rangga bo'yab quritib, ikkinchi rangni bo'yashga kirishiladi. Bo'yoq qurigach rangsiz lakda laklab chiqiladi. Shunda tuxum po'chog'i yaxshi yopishadi va yaltirab turadi.

Tuxum po'chog'idan "Cichqoncha" buyum yasash

Kerakli ashyolar: tuxum po'chog'i, pushti rangdagi qog'oz yoki shu rangdagi mato, plastilin, PVA yelimi, qaychi, mo'yqalam, flomaster va qalam.

Bajarish usuli: shablon asosida sichqonchaning qulog'ini ikki buklangan qog'oz yoki matodan qirqasiz, quloqlarini o'rtasidan

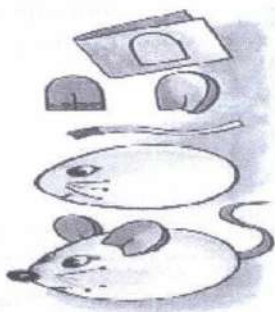
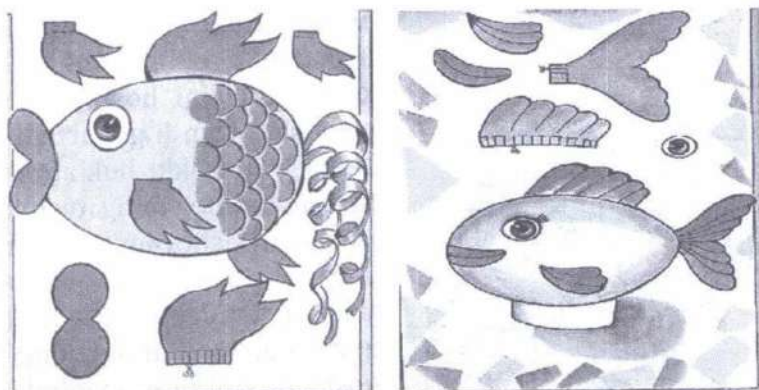
qirqib bir-biriga yelimlaysiz va ozgina buklab, tuxumga yelimlanadi. Ingichka kesma qog'oz qirqiladi, bu mo'ylovi uchun. Flamaster yordamida ko'zi, og'zi, mo'ylovlarini chiziladi. Qu-log'i va dumi yelimlanadi. Plastilindan kichkina dumaloq qilib tuxumning uchiga yopishtiriladi (bu burni). Ustidan yelim surtib qo'yiladi.

Tuxum po'chog'idan " Baliqchalar" yasash

Kerakli ashyolar:

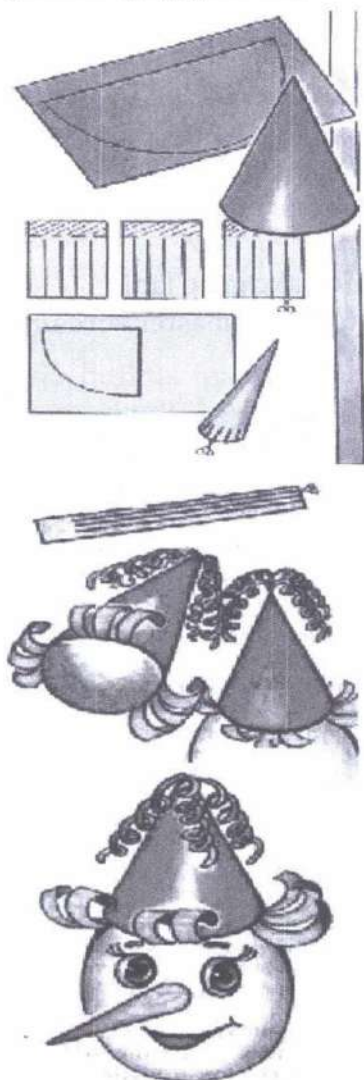
1. Tuxum po'chog'i. (guashda bo'yalgan xolatda).
2. Rangli qog'oz(suzgichi, dumi, ko'zi uchun).
3. Guash, oddiy qalam, flomaster.
4. PVA yelimi, mo'yqalam, qaychi, kurakcha bo'ladi.

Bajarish usuli: Baliqcha suzgichi, ko'zini flomaster yordamida chizib qo'yiladi.

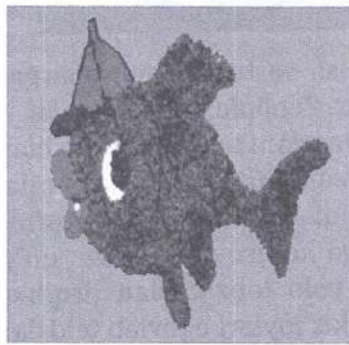
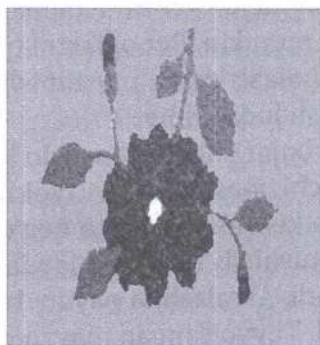
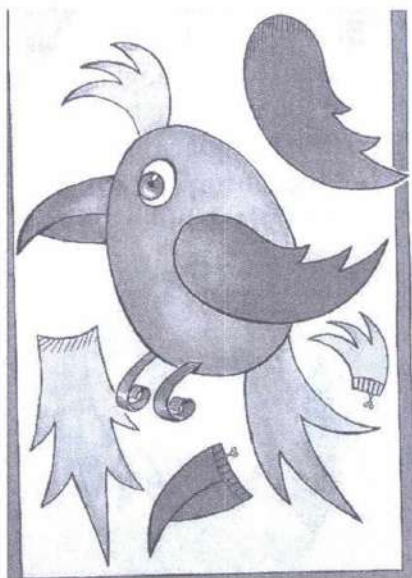
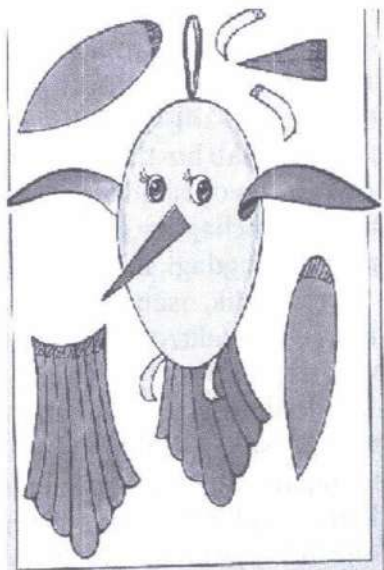
Tuxum po'chog'idan "Masxaraboz" archa o'yinchoqlarini yasash

Kerakli ashyo: tuxum po'chog'i, rangli qog'oz, PVA yelimi, gugurt cho'p, ip, plastilin.

Bajarish usuli: "Masxaraboz" - o'yinchog'ini yasash uchun ichi bo'shagan tuxum po'chog'ini olib, po'choq qimirlamasligi uchun tagiga ozgina plastilin qo'yish kerak. Rangli qog'ozdan eni 2 sm li kesma qog'oz qirqiladi, uni qat-qat qilib buklaymiz va tuxum po'chog'ini plastilin bilan qo'yilgan joy atrofiga yelimlaymiz, bu masxarabozning yoqasi bo'ladi. Endi yarim doira shaklida qog'oz olib, 6sm li undan konus shaklini hosil qilish moyinida 1sm li gugurt cho'piga 12sm li ipni ikki buklab bog'lab tuxum po'chog'ining teshikchasi ichiga joylashtiramiz, uni atrofidan doirasini konus qilib yelimlasak, ilgich hosil bo'ladi. Rangli qog'ozdan masxarabozning ko'zi, qoshi, og'zini qirqib yelimlaymiz. Shu bilan masxaraboz o'yinchog'i tayyor bo'ladi.

Tuxum po'chog'idan turli xil qushlarni ham yasash mumkin.

Jun iplaridan bajariladigan applikatsiyalar uchun esa rangli qog'oz (fon uchun), eski to'qilgan kiyimlarning iplari, jun iplar, rangli kitobchalar PVA yelimi, qaychi, qora flomaster, kalka qog'oz, qora qalam bo'lishi zarur. Eski keraksiz kiyimlarning iplarini qaychi bilan maydalab qirqishda bolalar ham ishtirok et-salar bo'ladi. Ular ertak qahramonlarni yoki mazmunli mavzuda

tanlangan tasvirda kerak bo'ladigan ranglarni iplardan tanlashga va alohida iplarga maydalab qirqib solishga yordam berishlari mumkin. Navbat tanlangan tasvirni rangli qog'ozga kalka qog'oz orqali qora qalamda tushirib olishga keladi. Fon tanlashda iloji boricha ochiq ranglardan foydalaniladi. Tasvir tushirib oldingach, qora flomaster ustidan yurgizib chiqiladi va PVA yelimi surtilib jun iplarning rangini o'z joyiga moslab bostirib chiqiladi. Yelim qalinroq surtilsa, jun iplar yaxshiroq yopishadi.

Penoplast bilan ishlash. Penoplast anchagina pishiq, juda

yengil, oq rangdagi material. Undan kemasozlik, samolyotsozlik, qurilish va elektronika hamda boshqa sohalarda foydalaniladi. Bolalar ijodkorligi ustaxonalarida undan maxsus asboblarsiz turli o'yinchoqlar, stol teatrlari uchun tagliklar, applikatsiyalar, texnik modellash bo'yicha suvda suzadigan modellar va shu kabilarni yasash mumkin. Penoplastni qirqish,

qirqish va turli materiallarga yelimlash oson, uni topish qiyin emas. Penoplastdan narsalar yasash juda oddiy.

Masalan: applikatsiya ishlarini bajarishda eng avvalo kerakli mavzuni kalka qog'ozda qoralama chizmasini tushirib yoki chizib olinadi. Chizmani penoplastning tekis sathiga kalka qog'ozning tagiga kopirovka qog'oz qo'yib, tushirib olinadi. Mayda tishli arra yoki lobzik bilan qirqib olinadi. Arralashda paydo bo'lgan notekis joylari egovlab tekislanadi. Tayyorlangan mavzu qahramonlarini fon qilib tayyorlangan qog'ozda yoki penoplastga PVA yelimi bilan yelimlanadi. Penoplastdan turli o'yinchoqlar yasashda va applikatsiya ishlarini bajarishda quyidagi jihozlar kerak bo'ladi: qaychi, qora kalka, kopirovka, bigiz, lobzik, arra, mayda tishli egov. Quyidagi rasmda plastinka ustiga penoplastdan applikatsiya ishi bajarilgan:

Qipiqdan ho'l meva va sabzavotlar yasash. Qipiq maydasi kleystr bilan aralashtiriladi. Quyuq massani shaklga kiritiladi. Oftobda uch sutkada quriydi. Qum qog'ozda silliqatlanadi. Rang beriladi. Ustidan lak bilan bo'yaladi. Quruq joyda saqlanadi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. O'simliklar barglarini quritish vaqti qancha bo'lishi kerak?

- a) 3 sutkadan ortiq davom etmasligi kerak.
- b) 1 sutkadan ortiq davom etmasligi kerak.
- c) 1 xahadan ortiq davom etmasligi kerak.
- d) 1 oydan ortiq davom etmasligi kerak.

2. Gerbariy qanday quritilganda o'zining tabiiy rangini saqlab qoladi?

- a) Gerbariyning ramkalarida quritilgan holati
- b) Gerbariyning qog'ozlar orasida quritilgan holati
- c) Gerbariyning quyosh nurida quritiladi
- d) Tabiiy rangini saqlab qolmaydi

3. Barglar faner listlari o'rtasiga joylanib, og'ir narsa bostirib qo'yiladigan usul qanday qurutish usul hisoblanadi?

- a) Taxtakachda bostirib quritish
- b) Barglarni gerbariy ramkalarida quritish
- c) Barglarni quyoshda quritish
- d) Daraxtni o'zida qoritish

4. Poxol-somondan sanoatda nima ychun foydalaniladi?

- a) barcha javoblar to'g'ri
- b) to'qish va dekoratsiya ishlarida
- c) applikatsiya ishlarida
- d) qutichalar, panellar, qalamdonlar va shu kabilarga bezak berishda

5. Bug'doy, javdar, arpa somonlari poyasining bo'g'imlardan qirqib olib qismlarga ajratiladi. Qirqilgan poya qismlari ko'rinishi va uzunligiga ko'ra qanday navlarga ajratiladi?

- a) eng uzuni I nav, kaltarog'i II, eng qisqasi III nav bo'ladi
- b) eng uzuni I nav va eng qisqasi II nav bo'ladi

- c) eng uzuni I nav, kaltarog'i II, eng qisqasi III nav bo'ladi
- d) navlarga ajiratilmaydi

6. Eman daraxti mevasidan narsalar yasash uchun qaysi vaqtida terib olish kerak?

- e) usti yumshoqligida terib olish kerak
- f) To'liq pichip etilgandan so'ng terib olish kerak
- g) Po'sti qotishi bilan terib olish zarur
- h) Terib olib issiqlik manbalari yordamida quritib olish kerak

7. Anchagina pishiq, juda yengil, oq rangdagi material. Undan kemasozlik, samolyotsozlik, qurilish va elektronika hamda boshqa sohalarda foydalaniladi – bu nima?

- a) Penoplast
- b) Kleystr
- c) Kalka
- d) Yog'och

8. Qum va alebastrdan applikatsiya uchun nimalar kerak bo'ladi?

- a) Qum elab olinadi, ozgina bint yoki marli, tasvir yoki ertak asosida, tabiat manzarasi
- b) PVA yelimi, qora kopirovka, kalka qog'oz, qora flamaster, akvarel bo'yog'i yoki guash
- c) mo'y qalam, qora qalam, eski gazeta
- d) barcha javoblar to'g'ri

9. Kompozitsiya nima?

- a) Tevarak-atrofdagi predmetlarning joylashishi
- b) Bolalarning o'quv faoliyatining boshqarish dasturini yaratish
- c) borliqni badiiy real ifodalanishning asosiy turi
- d) foydali ish qilgan shaxsni, jamoani og'zaki taqdirlash

10. Axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash bu-...

- a) O'rganish
- b) Ekologik
- c) Faoliyat
- d) Loyihalashtirish (rejalashtirish)

11.KASHTA TIKISH. KASHTACHILIK TARIXI VA TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI

Reja:

1. Kashtachilikda bezak buyumlarining turlari
2. Kashta tikish texnologiyasi

Tayanch tushunchalar: *kashtado'zlik, bezak, sep, san'at, rangdor mat, charm, choklar, so'zana, oyxalta, xalta, zardevor, palak, dorpech, bug'joma, so'zana, choyshab.*

KASHTA TIKISH. KASHTACHILIK TARIXI VA TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI

Milliy kashtachilik (kashtado'zlik) amaliy san'atning eng qadimiy turlaridan bo'lib, u xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Kashtachilik san'ati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuhrat qozongan. O'zbek xalq ustalari qo'llari bilan tikilgan kirpech, so'zana, zardevor, gulko'rpa, choyshab kabilar Germaniya, Belgiya, Amerika Qo'shma Shtatlari, Hindiston, Afg'oniston kabi xorijiy davlatlar muzeylarida doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan.

Hozirgacha buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang-barangligi bilan kishilarni hayratga solib kelmoqda. Badiiy kashtachilik uzoq tarixga ega. O'zbek kashtachiligi iqlim, tabiiy sharoit, muhit bilan bog'liq holda barcha kasb-hunarlar bilan birgalikda rivoj topgan. Kashtachilik san'atining eng qadimiysi saqlanmagan. XIV – XV asrlarga mansub miniatyuralar orqali kashtachilikning juda qadimdan rivojlanganligini ko'rish mumkin. Ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo Amir Temur saroyida o'zbek milliy kashta bezaklarini ko'rganini kundaligida yozib qoldirgan. 1467-yili Kamoliddin Behzod "Zafarnoma"ga ishlagan "Temur taxtda" miniatyurasida chodirga ishlagan kashtani ham aks ettirgan. XIX – asrning ikkinchi yarmida kashta tikish mashinasining ixtiro etilishi kashtachilik korxonalarining vujudga kelishiga asos soldi. Mashinada kashtalarning ko'p ishlab chiqarilishi ularning badiiyligiga putur yetkazdi. Qo'l kashtalari unutila boshlandi. Lekin ayrim xillarigina saqlanib qoldi. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi va rivojlandi.

Kashtachilik san'atida har bir millatning o'ziga xos eng ko'p qo'llaydigan naqshlari bo'ladi. Chunonchi o'zbek kashtalarida o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'lsa, rus kashtachiligida geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush

va mevalar ko'p tasvirlanadi. Qozoq va qirg'iz kashtachiligida esa ko'proq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar tasvirlanadi.

Qadimiy an'analarga ko'ra, o'zbek qizlari bo'lajak kelinlik seplari har xil kashtachilik buyumlarini o'zlari tayyorlashlari lozim edi. Kashtalar qanchalik nozik, chiroyli bo'lsa, shunchalik qimmatga baholanar edi. Qizlarga 7-9 yoshidan boshlab kashta tikishga o'rgatilardi. Ular uch-to'rt yildan keyin mustaqil kashta tika boshlaydilar. Yetishib chiqqan kashtachilar o'zining san'ati va tabiatiga ko'ra go'zallik haqidagi orzularini ifodalashga harakat qilganlar.

Kashtachilikning maxsus turlaridan biri – applikatsiyadir. Applikatsiya kashtado'zlikning maxsus turi bo'lib, u o'ziga xos texnologiyaga ega. Asosiy matoga rangdor mato parchasini, charm va boshqalarni qadab, atrofi choklanadi, applikatsiyada ko'pincha chizma choklardan foydalaniladi.

Kashtachilikda bezak buyumlarining turlari

O'rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan bo'lib, oilada har bir ayol kashta tikishni bilishi kerak bo'lgan. Shuning uchun har bir oila o'zi uchun kirpech, so'zana, dorpech, oynaxalta, choyxalta va boshqalarni o'zi tayyorlagan. Bezak buyumlarining turi juda ko'p masalan, so'zana, kirpech, choyshab oyxalta, choyxalta, zardevor, palak, gul-ko'rpag dorpech, bug'joma, parda, belbog', takyanush (yostiq ustiga yopiladigan), do'ppi, ko'ylak, dastro'mol, hamyon, joynamoz, nimcha, maxsi-kavush, xaltacha va boshqalar badiiy did bilan bezatilgan. Utmishda bu kashtalar oq va malla matolarga tikilgan. Keyinchalik satin, shoyi baxmalga tikiladigan bo'ldi. Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari bilan tanishib chiqamiz.

Do'ppi – O'zbekistonda keng tarqalgan yengil bosh kiyim. Do'ppi kiyish dastlab Eronda va turkiy xalqlar o'rtasida rasm bo'lgan. Asrlar davomida do'ppining turli xillari vujudga kelgan. Baxmalga, satinga, sidirg'a shoyiga ip, ipak va zar bilan do'ppi

gullari tikilgan. O'zbekistonda, Toshkent, Chust, Buxoro, Samarqand, Boysun, Shahrisabz do'ppilari mashhur bo'lib, ular o'ziga xosdir.

Mamlakatimizning barcha tumanlarida do'ppi tikiladi. Uning Iroqi, Chust do'ppi, gilam do'ppi, chakma tur, qizil gul, piltado'zi, zardo'ppi, to'ldirma deb nomlanadigan milliy do'ppilar bor. Har bir do'ppi yaratilish uslubiga ega bo'lib, ular bir-biridan farq qiladi.

Arag'chin – sharsimon do'ppi, uni asosan keksalar kiyadi. Toshkentda sharsimon do'ppilar kanda xayol, bosma, chakmat, iroqi chok usullarida tikiladi.

Tus do'ppi – keng tarqalgan yassi yuzali do'ppi. Ko'pincha tus do'ppi chust do'ppi deb yuritiladi. Tus do'ppilarning birgina klassik variantining o'zida sakkizta chok uslubi qo'llaniladi. Masalan, zanjira, to'g'ri chok, chita, kungura, yetalatma, taroq, ova, pildiroq. Chust do'ppisining tepasi kvadrat shaklida bo'rtib chiqib, yarim shar ko'rinishida bo'ladi. Toshkent do'ppisi sidirg'a baxmaldan (gulsiz) tikilgan bo'ladi. Buxoro do'ppilari sidirg'a yoki guli baxmaldan jiyakli qilib tikiladi, jiyagi turli xil ipaklardan rangdor naqshli yo'rma usulida tikilgan bo'ladi.

Joynamoz – yerga solib ustida namoz o'qiydigan to'shama. Joynamoz har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mehrob shaklida tikilgan bo'ladi. Undan machit, madrasa va uylarda foydalaniladi. U turli o'lchamda bo'ladi. Joynamoz kashtachilikda juda chiroyli qilib bezatiladi.

Zardevor – uy jihozi, u sidirg'a shoyi baxmal, satinga kashta tikib bezatilgan badiiy buyum. Zardevor yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga yoki devoriga ilib qo'yiladi. U zar ip yoki ipak gajimli bo'lib, eni 40-70sm uzunligi mo'ljallangan uyning devoriga moslab tikiladi.

Palak – devorlarga ilinib eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri. Palakda osmon va to'lin oy aks ettiriladi. Uni qadimda oq yoki malla bo'zga kashta tikib tayyorlangan. U so'zanadan gullarining yirikligi, zaminiga ham kashta qoplanishi bilan farq

qiladi. Palakni o'rtasida yirik oy tasviri qizil qirmizi, pushti ipak bilan kashtalanadi va atrofiga juda chiroyli qilib o'simliksimon naqshlar tikiladi. Naqshlar ichida ko'pincha bodom, qalampir elementlari qo'llaniladi. Palakda qirqtacha oy ham tasvirlash mumkin, shuning uchun oyini soniga qarab olti oyli palak, o'n ikki oyli palak, hattoki katta uylar uchun qirq oyli palak tikilgani bizga ma'lum. Oylar turli ranglar bilan bir necha xil tasvirlangan. Mashhur kashtado'zlar ba'zida oyni ajoyib naqshlar bilan bezab, o'z mahoratlarini namoyish etganlar. Agar oyni ichida sidirg'a rangda ifodalangan bo'lsa, uni, oypalak, agar naqshli bo'lsa gul-palak va hokazo nomlar bilan yuritiladi. Keyingi vaqtlarda palakni qo'l mehnati ko'p bo'lgani uchun so'zana deyila boshlandi. Lekin hozir palakni qo'lda tikishga katta ahamiyat berilmoqda.

Kirpech – tokchaga taxlab qo'yilgan kiyim-kechak ustidan yoki devorning bo'sh joylariga ilib, uyni bezatib turishi uchun ishlatiladigan badiiy buyum. Kirpech kashtalari qo'lda yoki mashinada tikiladi. Kirpech qo'lda ilma kashta bilan bezaladi. U kiyim-kechakni changdan saklaydi va uyni bezab turadi. Odatda, palakka o'xshatib tikilgani kirpechpalak deb yuritiladi. Bu turi ham keng ishlatiladi.

So'zana – igna bilan tikilgan degan ma'noni beradi. So'zana matoga kashta tikib tayyorlangan badiiy buyum bo'lib, xonani bezatish uchun devorga ilib qo'yiladi. U satin, baxmal, shoyi va boshqa matolarga kashta tikib tayyorlanadi. U o'ziga xos badiiy ko'rinishga ega. Matoning rangidan ustalarimiz kashta zamini sifatida foydalanadilar. Shuning uchun u palakdan farq qiladi. So'zana har bir xonadonda bo'lgan, chunki har bir qiz turmushga chiqishidan oldin o'zi uchun so'zana tayyorlagan. So'zana ke-linlarning sepi hisoblangan. Kambag'al oilada so'zanani malla, oq bo'zdan, badavlatroqlarida esa shoyidan, baxmaldan tikishgan. So'zana uchun kompozitsion joylashgan o'simliksimon naqshlardan foydalaniladi. So'zana o'rtasida ko'pincha doirasimon gul tikilib atrofi guldor islmiy naqshlar bilan bezatiladi. So'zana tikish juda qadimdan rivojlangan, lekin XIX-asrgacha bo'lgan

soʻzanalar saqlanmagan. Faqat XIX- asrga oid Samarqand, Buxoro, Nurota, Fargʻona, Oʻratepa, Shahrisabz, Toshkent va boshqa joylardagi soʻzana turlaridan namunalar bor. Sanʼatning bu turi ayniqsa Oʻzbekiston hududida qadimdan keng tarqalgan. Keyingi paytlarda soʻzana mashinada tikilib kelmokda.

Choyshab – forsha-tojikcha roʻygotun chodiri degan maʼnoni bildiradi. Choyshab asosan taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun toʻshak ustidan toʻshaladi. Toʻshak ustidan yopiladigan choyshab ham kashtali oq surp, taxmonga tutiladigan satin, shoyi, baxmal va boshqalardan tikiladi. Hozirgi vaqtda choyshabdan soʻzana kabi badiiy buyum sifatida ham foydalanib kelinmoqda.

Kashta tikish texnologiyasi

Kashta turli rangdagi ipak, mulina, zar ip bilan igna, ilmoqli bigizda har xil matoga mashinada gul tikishdir. Kashta har xil kiyimlarga, roʻzgʻor buyumlariga tikiladi. Kashtachilikda mato, kigiz, charm, karton, zigʻir, jun, sunʼiy iplar, zar iplar, mayin sim, xom charmdan tayyorlangan tasmalar, munchoq, marjon, qimmatbaho tabiiy va sunʼiy toshlar, shishadan tayyorlangan munchoqlar va boshqa materiallar ishlatiladi. Kashtachilikda oʻziga xos ish qurollari mavjud boʻlib, ular oʻziga xos vazifani bajaradi. Kashtachilikda ignalar, ilmokli va ilmoqsiz bigizlar, toʻgʻnagʻich, angishvona qaychi hamda chambaraklar ishlatiladi.

Chambarak asosan yogʻochdan yasaladi, u doira, kvadrat, toʻgʻri toʻrtburchak shaklida boʻladi. Kichik kashtalarga doira chambarak ishlatiladi, chunki u qulaydir. Hamma kashtalarga ham chambarak ishlatilavermaydi. Ip va igna kashta tikiladigan matolar qalinligiga mos qilib tanlanadi. Kashtachilikda yogʻoch dastali ikki xil, yaʼni ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Ayrim materiallarga, masalan, charm va kartonga qiynalmasdan tikish uchun ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Naqshlar uchun oʻtkir uchli 10-12sm uzunlikdagi qaychilar ishlatiladi. Tikish qulay boʻlishi uchun qatim 50-60sm dan uzun boʻlmasligi lozim, kashta cham-

barakda tikilsa, angishvona qo'llanilmaydi. Naqsh nusxasi turli materiallarga har xil yo'llar bilan tushiriladi. Masalan, nusxa ko'chiriladigan qog'ozlar taxta, yorug'lik yordamida material us-tidan buklab chiqiladi, keyin bu qog'ozlar yirtib olinadi. Kashta-ga iplar rangini moslab tanlash kashtado'zdan katta mahorat hamda did talab qiladi. To'g'ri tanlangan ip kashtaning jozibador chiqishiga sabab bo'ladi.

Qo'lda kashta tikishning ikki turi mavjud: birinchisi matoning arqon hamda o'rim iplarini sanab kashta tikish, ikkinchisi, mato-ga gul tasviri tarhini chizib, erkin kashta tikish. Arqon o'rim ip-lari kesishtirilib, polotno yoki bo'z shaklida to'qilgan matolarga tikiladi. Buning sababi kashta tikishda mato iplarini sanab tikish-ga qulaydir. Sanama kashta turi O'zbekistonda keng tarqalgan. Erkin kashta mato tanlamaydi, tushirilgan tasvir chiziqlari aso-sida tikiladi. O'zbek kashtachiligida yo'rma, ilma, iroqi, bosma, xomdo'zi, chamak, chipta xayol, baxya choklar keng tarqalgan. Badiiy kashtalarda turli joydan turli choklar ishlatiladi. Chunon-chi Shahrisabzda yo'rma, kandaxayol, iroqi, Toshkentda ko'prok bosma choki, Buxoro, Nurota, Samarqandda yo'rma choki bilan tikiladi.

Chamak choki – kashta tikish choklaridan biri bo'lib, chap-dan o'ngga ikki parallel chiziq bo'ylab tikiladi va o'tkazilgan igna o'ngdan sanchiladi. So'ng yuqoriga chapga tomon qiya qilib chiqariladi va pastki chiziqqa parallel ravishda to'g'ri qadaladi hamda pastki ham qiya qilib chiqariladi. Chamak choki qo'shim-cha naqshlarni ramkaga olishda yoki do'ppi kizaklariga badiiy bezak berishda ishlatiladi. Qaychining kichik o'tkir uchlisi ishla-tiladi. Chamak choki rus kashtado'zlari orasida "kozlik" deyiladi.

Bahya choki – kashta chetlarini mustahkamlashga xizmat qilib, matoga xuddi buklagandek, lekin bir tekis chok hamda masofa hisobga olinib tikiladi. Shundan so'ng mato o'girilib yana tikib chiqiladi, natijada tekis ip chiziq hosil qilinadi. Bu chok juda qadimdan qo'lda, keyinchalik mashinada tikiladigan bo'lgan.

Ko'rupa choki turli yo'nalishda, ya'ni chapdan o'ngga, o'ngdan chapga, yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga sidirg'a tikib hosil qilinadi. Yonma-yon tikiladigan choklar bir tekis yoki gul shakliga qarab kichikdan kattalashib, kattadan-kichiklashib boradi. Bu chok (ikki tomonlama) sanama, piltado'zi nomlar bilan yuritiladi. Do'ppido'zlikda va kashtalarda juda keng foydalaniladi.

Chindi hayol – duruya choki, matoga igna qadalib bir me'yorda tikib chiqiladi, teskari o'girib yana tikib chiqiladi. Shu tariqa matoning oldi va orqa tomonida bir xil gul hosil qilinadi. Bu chok ikki tomoni ham ko'zga tashlanadigan buyumlar, ya'ni sochiq, ro'mol va boshqalarni bezashda ishlatiladi.

Yo'rma choki yo'rmaki, ilmoqli bichiqli yoki igna bilan matoning o'ng tomonida xalqalar zanjiri hosil qilib tikilib, bigizga o'tkazilgan ipak matoning sirtida chap qo'l bilan ushlab turiladi. Yo'rma choklari bilan yirik kashtalarning hoshiyalari, gul va barglari asosiy shoxga ulaydigan band va boshqalar qadimdan shunday usulda tikilgan. Yo'rma chokdan Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo kashtado'zlari ko'p foydalanadilar.

Qo'lda tikiladigan choklarning turlari

Tepchima chok. Bu chok qanday vazifada ishlatilishiga qarab, 1,5mm dan to 3sm gacha uzunlikdagi qaviqli bilan tikiladi. Bunda igna bitta yo'nalishda – buyumga nisbatan o'ngdan chapga qarab harakatlantiriladi. Bu chok bilan ko'pincha buyumning ikkita qismi vaqtincha ko'klab qo'yiladi va undan keyin shu chok izidan pishiq tikiladi. Tepchima chok turlari rangdagi iplar bilan mayda qilib tikilsa, bezash choki vazifasini ham bajarishi mumkin. Tepchima chok qaviqlarini bir necha qator qilib, bir-biriga parallel holda tikish mumkin. Bunda quyidagi qoidaga rioya qilish lozim: qaviqni tortib tikmaslik va ignaga ipni bir me'yorda o'tkazish kerak.

Tepchima chok bilan oralatib tikishning ahamiyati shundaki, buyumning ikki bo'lagi ancha pishiq ulanadi. Bu chok ikki marta tikiladi. Avval buyum mayda qaviqli "tepchima chok" bilan

tikilib, keyin buyumni 180° ga aylantirib olinadi va ana shu chok bilan orqa tomonga qarab tikib chiqiladi. Yangi qaviqlar avvalgi chok qaviqlari orasiga solinadi; igna esa avvalgi qaviq qadalgan joyga sanchiladi. O'ngidan ham, teskarisidan ham bahya chokning chap tomoniga o'xshash chok hosil bo'ladi.

Tepchima chok bilan jimjima tikish choki. Bu ikki yo'l tiki-ladigan elementlar bezak hisoblanadi. Avval buyum o'ngidan "tep-chima chok" tikiladi. So'ngra igna bilan har bir qaviq ilib chiqiladi. Agar igna ilon izi qilib harakatlantirilsa, spiralsimon bo'ladi.

Bosma chok. Bu chok o'ng tomonidan tepchima chokka o'xshaydi. U quyidagicha tikiladi. Ignaga gazlamaning teskarisi-dan qadab, o'ng tomonidan tortib olinadi. Orqadan ip qalinligini bir necha hissasi qadar joy tashlab, igna sanchiladi va uch hissa joy tashlab, igna o'ngiga tortib chiqariladi. Keyingi qadash yana orqadan bo'ladi. Uni birinchi va oxirgi ipga qadalgan joy orasiga qadaladi. Chokning teskari tomonida uchlari ayqash katta-katta qaviq hosil bo'ladi. Bu chok qalin gazlamalarni pishiq qilib ulov-chi chokdir.

Chetlarni yo'rmash choki buyumning qirqilgan joylari chet-larini yo'rmash uchun xizmat qiladi. U iplarni titilib ketishdan saqlaydi. Chokni chapdan o'ngga qarab yoki o'ngdan chapga qa-rab tikish mumkin. Ip o'ramga o'xshab turadi, buyum cheti qan-cha zich yo'rmalansa, chok shuncha pishiq bo'ladi. Ignani buyum chetidan va bir-birining orasidan baravar masofada olish kerak. Bu chok bilan buyum chetlarini milki bo'ylab ulash to'rlarini tikish mumkin.

Chetlarni yo'rmash chokidan faqat buyum chetlarini teskarisi-dan yo'rmash uchungina foydalanilmaydi. "Chetlarni yo'rmash" choki bilan narsalarning, masalan, dastro'molchanning chetlari-ni chiroyli va pishiq qilib yo'rmab chiqish mumkin, bunda chok ikki yo'l tikiladi. Narsalarning chetlari ikki qavat qilib ingichka qayiriladi va chetlarini avval bir tomonga qarab, keyin ikkinchi tomonga qarab yo'rmab chiqiladi. Ip chulg'ami bir-biridan bir xil masofada bo'lishi kerak.

Halqa choki. Bu chok bilan chetlari yo'rmab chiqiladi. Shuningdek, bu chok bilan buyum chetlarini zich va pishiq qilib ulash ham mumkin. Chok qanday tikilishishga qarab, bir necha variantda bo'ladi. Chapdan o'ngga qarab tikiladigan chokni ko'rib chiqaylik. O'ngdan chapga qarab tikiladigan halqa choki bir oz boshqacharoq tikiladi. Vertikal qaviqlar bir-biriga qancha yaqin bo'lsa, chok shuncha pishiq bo'ladi. Igna buyum chetidan va bir-biridan bir xil masofada qadalishiga rioya qilib borish kerak. Ikki qavat halqa choki buyumlarni bezash uchun ishlatiladi. U ikki yo'l tikiladi. Avval bir xil rangdagi ip bilan buyum cheti tikib chiqiladi. Vertikal qaviqlar orasidagi masofaning bir xil bo'lishiga diqqat qilish kerak. Qaviqlarning bo'yi bir xil bo'lishi kerak. Keyin boshqa rangdagi ip bilan shu chetning o'zi yana bir marta halqa choki bilan tikib chiqiladi. Vertikal qaviqlar birinchi qatorning qaviqlari orasiga joylashadi. Farq shundaki, bu qaviqlar yuqoriroqda joylashadi, ya'ni igna material chetidan yuqoriroqqa sanchiladi.

Oddiy buklab tikish. Buyumning chetini buklab tikishdan oldin gazlama chetini teskarisiga qarab ikki marta buklab olish kerak. Qayirmaning eni tikiladigan buyumga bog'liqdir. Qayirma "Tepchima chok" bilan yo'rmab chiqiladi. Oddiy qayirishda igna spiralga o'xshash harakatlantiriladi. Igna bilan buyum asosidan bitta ip, qayirmaning buklangan joyidan esa 2-3 ta ip ilib tikiladi.

Ko'rinmas chok bilan buklash. Ko'rinmas chok bilan qaytarishda buyum cheti buklanadi. Ip ilon izi bo'lib turadi. Ignaga buyumning asosiy qismidan bitta ip, qayirma chetidan esa 2-3ta ip ilinadi.

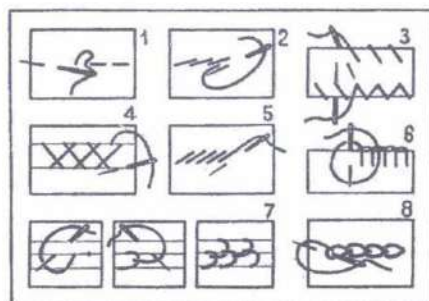
Suv tortish choki. Bu chok tashqi ko'rinishdan shurning buralmasiga o'xshaydi. Bu chokni tikishda ignaning uchi hamma vaqt tikuvchi tomonga qaragan bo'ladi. Igna gazlama teskarisidan qadaladi va gazlamaning bir nechta ipini tashlab o'ngidan chiqariladi. Igna pastga qaratiladi va birinchi qaviqning o'rtasidan tortib chiqariladi. Ikkinchi qaviq birinchi qaviqning oxiridan yarmicha joy tashlab tikiladi. Igna gazlama teskarisidan o'ngiga

birinchi qaviq tugagan joydan chiqariladi va shu kabi. Ip har doim ignaning bir tomonida bo'ladi. Agar qaviq o'ng tomondan mayda olinsa, chok chiroyli va bejirim bo'ladi. Katta katta qaviq chokni ancha uzun qiladi. Buyum bunday chok bilan tikilsa, ish tez bitadi, lekin uning ko'rinishi unchalik chiroyli bo'lmaydi.

Archasimon chok. Bu chokning tekis bo'lishi uchun qalam yoki ip bilan uchta parallel chiziq belgilab olish kerak. Ip gazlamaning teskari tomonidan o'ngiga o'rtadagi chiziqdan chiqariladi. O'rtadagi chiziq bilan ikki yon tomondagi chiziqlar orasi bir xil bo'lishi kerak. Igna gazlamaning chap yon chizig'iga o'ng tomonidan qadaladi, bunda orqadagi ip qancha bo'lsa, o'ngdagi ip ham shuncha olinadi. Dastlab igna qadalgan joydan bir nechta ip tashlab, igna yana o'rta chiziqqa qadaladi, keyingi safar igna o'ng tomonga qadaladi. Bunda ip to'g'ri qavishdagi kabi bo'lmay, bir-biriga ilinib, burchak shaklida bo'ladi.

Ayri chok buyumlarni hoshiya qilib bezash va buyum chetlarini qayirish uchun ishlatiladi. Chok ikkita parallel chiziq orasiga joylashtiriladi. Qaviqlar bir-biri bilan ayqashadi. Qaviqni har doim o'ziga qaratib pastdan yuqoriga tikish mumkin.

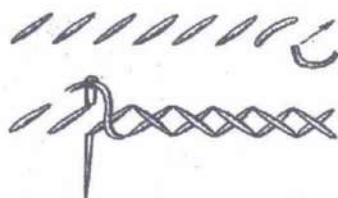
Zanjir yoki popop choki. Bu chok ko'pincha kashtaning che-tini yoki kashta ichini to'ldirish uchun ishlatiladi. Chok tikish ipli ignani teskaridan o'ngga chiqarishdan boshlanadi. Igna bilan chiqqan ip gazlamaning o'ng tomoniga halqa qilib tikiladi. Halqa chap qo'lning bosh barmog'i bilan ushlab turiladi va igna ip chiqqan teshikka sanchiladi. Igna chiqqan teshik halqa ichida qolishi lozim. Igna ustiga tortiladi. Shunday qilib, ketma-ket zanjirlar hosil bo'la boradi. Zanjirlar o'lchami bir xil yoki turlicha bo'lishi mumkin, bu esa tikiladigan kashtaning o'lchamiga bog'liqdir. Talabalar tanishi lozim bo'lgan asosiy chok turlari shulardan iborat. Ko'rinib turibdiki, bitta chok bir nechta vazifani bajarar ekan. Masalan, halqa choki bezak choki ham, ulash choki ham, mustahkamlash choki ham bo'lmoqda. Eng oddiy chok – "tepchima chok" – ham ulash, ham bezash choki bo'lishi mumkin.

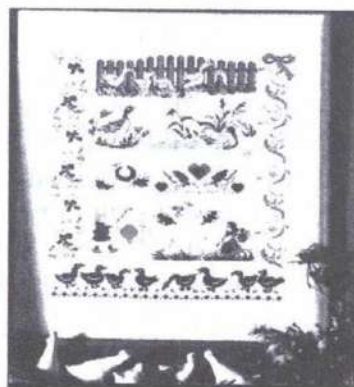
- 1- oddiy tepchima chok
- 2- baxya chok
- 3- sirtmoqsimon chok
- 4- xoch chok

- 5- poyasimon baxya chok
- 6- xalqa chok
- 7- archasimon chok
- 8- zanjir chok

Sanama chok

Sanama chok bilan tikilgan buyumlar namunalari.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Amir Temur saroyida o'zbek milliy kashta bezaklarini ko'rganini kundaligida yozib qoldirgan shaxs kim?

- a) Ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo
- b) Kamoliddin Behzod
- c) Amir Temur
- d) To'g'ri javob yo'q

2. Qaysi davrda kashta tikish mashinasi ixtiro qilingan?

- a) XIX – asrning ikkinchi yarmida
- b) XIX – asrda
- c) XIV – XV asrlarda
- d) 1467-yili

3. O'zbek kashtalarida qanday elementlar tasvirlanadi?

- a) o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'ladi
- b) geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar ko'p tasvirlanadi
- c) ko'proq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar
- d) ixtiyoriy tasvir elementlari tasvirlanishi mumkin

4. rus kashtalarida qanday elementlar tasvirlanadi?

- a) geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar ko'p tasvirlanadi
- b) o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'ladi
- c) ko'proq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar
- d) ixtiyoriy tasvir elementlari tasvirlanishi mumkin

5. Qozoq va qirg'iz kashtalarida qanday elementlar tasvirlanadi?

- a) ko'proq hayvonlar, shox va tuyoqlarni eslatuvchi elementlar
- b) o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'ladi
- c) geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar ko'p tasvirlanadi

d) ixtiyoriy tasvir elementlari tasvirlanishi mumkin

6. Kashtachilik mahsulotlardan biri do'ppini kiyish dastlab qaysi xalqlar o'rtasida rasm bo'lgan?

- a) Eronda va turkiy xalqlar o'rtasida
- b) o'zbek va tojik xalqlar o'rtasida
- c) o'zbek va turkiy xalqlar o'rtasida
- d) foris va tojik xalqlar o'rtasida

7. O'zbekistonda qaysi do'ppilari mashhur?

- a) Toshkent, Chust
- b) Buxoro, Samarqand
- c) Boysun, Shahrisabz
- d) barcha javoblar to'g'ri

8. Toshkentda asosan do'ppilar qanday usullarda tikiladi?

- a) sharsimon do'ppi, kanda xayol
- b) bosma, chakmator
- c) iroqi chok usullarida
- d) barcha javoblar to'g'ri

9. Devorlarga ilinib eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri hisoblangan kashta turi bu-...

- a) Palak
- b) Joynamoz
- c) Zardevor
- d) Kirpech

10. Bu chokning tekis bo'lishi uchun qalam yoki ip bilan uchta parallel chiziq belgilab olish kerak. Bu qanday chok hisoblanadi?

- a) Archasimon chok
- b) Ayri chok
- c) Zanjir yoki popop choki
- d) Suv tortish choki

12. YUMSHOQ O'YINCHOQLAR TAYYORLASH

Reja:

1. Tasviriyl faoliyatning boshqa faoliyatlar bilan o'zaro bog'liqligi
2. Bolalarning tasviriyl faoliyatlarini rivojlantirish vazifalari

Tayanch tushunchalar: *guash, akvarel, mulina iplari, biz, angishvona, tabiiy jun, viskoza, sintefon, qipiq, andoza, chok, petrushka, millimetrovka, tolali material, xatcho'p.*

YUMSHOQ O'YINCHOQLAR TAYYORLASH

Hozirgi paytda yumshoq o'yinchoqlarga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Shunga ko'ra, biz maktabgacha tarbiya tashkilotlari tarbiyachilari, boshlang'ich sinf o'qituvchilari-ning ishlarini yengillashtirish maqsadida asosan qo'g'irchoq teatri to'garaklarida qo'llanib kelinayotgan o'yinchoqlar namunasini e'tiboringizga havola etishni lozim topdik. Bu o'yinchoqlar tarkibiga, bezaklariga sharoitdan kelib chiqib va mahoratingizga ko'ra ayrim o'zgarishlar kiritishingiz mumkin. O'yinchoqlarni berilgan katakchalar yordamida 2,3,4 va bir necha marta kattalashtirib andozani unga ko'ra tayyorlash qulaydir. Tikish usullarini esa yaxshi bilasiz. Har bir o'yinchoqning qismlari bir-birga tikilgach, ichki qismlarini tashqariga ag'darishni unutmang. Lekin uning ichiga esa gazlama bo'laklari, qiyqimlar, paxta tiqilishi mumkin. Ayrim o'yinchoqlarning old va orqa oyoqlari mahkam turishi uchun simdan karkas sifatida foydalaniladi. Ko'z, shoxchalarni yog'ochdan ham tayyorlash mumkin. Ba'zan ko'z sifatida chiroyli tugmachalardan ham foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur detallar kartondan yasalandigan bo'lsa, guash, akvarelda bo'yalib, ustidan lak qoplanadi.

Kerakli asboblari:

1. Ignalarning turli katta kichiklari.
2. G'altakli turli rangdagi iplar.
3. Rangli mulina iplari.
4. Turli rangdagi ipakli iplar.
5. Qaychi 6 dona.
6. Bigiz.
7. Ombir 1 dona.
8. Dazmol.
9. Yog'ochli, temirli tayyoqcha (paxta to'ldirish uchun)
10. Tikuv mashinasi.
11. Oddiy qalamlar.

12. Loy yasashda ishlatiladigan tayoqcha.
13. Rasm chizish uchun mo'yqalamlar.
14. Doiraviy ombur 2 dona.
15. Har xil kattalikdagi igna.
16. Har xil rangdagi №10, №40, №50, №60 turli qalinlikdagi iplar.
17. Har xil rangdagi ipak ip.
18. Dag'al iplar.
19. Yumshoq jag'li ombir.
20. O'tkir jag'li ombir.
21. Angishvona.
22. Dumaloq yog'och (paxta tikish uchun)
23. Qalam.

Kerakli ashyolar:

Yumshoq o'yinchoq uchun iloji boricha yangi mato yoki avvaldan yuvib, dazmollangan satin, barxat, shtapil, paxmoq, chit, junli matolar.

O'yinchoq hayvonlarni tayyorlash uchun, sun'iy va tabiiy jun matolaridan foydalaniladi. Tana, yuz ko'rinishlarini tasvirlovchi qo'g'irchoq o'yinchoqlari uchun shifon, shoyi matolar. Yuz uchun och pushti, och jigarrangi matodan olinadi.

Kiyimlari uchun: rangli matolar. Soch uchun: sun'iy iplar, viskoza, qismlarni biriktirishda 1-2 mm yumshoq simlardan o'yinchoqlarni jihozlashda, har xil tugmacha, biser, tisma, lentachalar, shnurlar hamda eskiz tayyorlash uchun plastilin zarur. O'yinchoq ichini paxta, sintefon, trikotaj chiqindilari, averlo tikishda chiqqan qirindilar, yog'ochdan chiqqan qipiq bilan to'ldirish mumkin.

Yumshoq o'yinchoq tayyorlashga o'rgatish ishini nimadan boshlash kerak?

Dastlab, bolalarni igna ushlashdga, igna to'g'nog'ichdan o'rinli foydalanishga, so'ng eng oddiy chok turlarini tikishga o'rgatish zarur. Chok turlarini o'rgatish uchun amaliy bir necha ish tavsiya etiladi (ro'molcha tikish, xaltacha, kitob uchun xatcho'p) bu esa

bolalarni chok turlarni tikish malakasini egallashlariga sharoit yaratadi. Bolalarda igna bilan ishlash malakasi hosil bo'lgandan so'ng, oddiy model tayyorlashga o'tiladi. Kichik bolalar qo'lda tikadilar, kattaroq bolalar tikuv mashinada tikishlari mumkin.

Yumshoq o'yinchoq tayyorlash jarayoni quyidagi ishlardan iborat: mato tanlash, g'ijim bo'lak matoni dazmollash, matoga andozani chizish, qismlarni bichish, tikish, ichini to'ldirish, ustini jihozlash.

Andoza kartondan tayyorlanadi. Bichishda mato ikkiga buklanadi, uning chap tomoniga andoza qo'yib, uchi yaxshi ochilgan qalam bilan tayyorlanayotgan bo'lsa, andoza har bir bo'lak mato ustiga ipini qiyalab yo'nalgan tomoniga qo'yiladi. To'q mato bo'lsa, andoza oq yoki sariq rangli qalam bilan, och rangli mato bo'lsa qora rangli uchi yaxshi ochilgan qalamdan foydalaniladi.

Chizib olingan mato har tomonidan 0,5 sm chok uchun qoldirib, qirqiladi, so'ng qo'lda yoki mashinada tikiladi. Burchaklari o'ng tomonidan chiqariladi. Tayyor tikilgan shakl metal tayoqcha yordamida o'tmas tomoni bilan o'ngiga ag'dariladi.

Agar o'yinchoq tabiiy jundan tayyorlanayotgan bo'lsa, chok xaqi qoldiriladi, chetlari qalin ipda tikiladi. O'yinchoq titiluvchan matodan bo'lsa chok haqi qoldirilmaydi, o'yinchoq bichib bo'lgandan so'ng, ustki qismdan halqa choki bilan tikiladi.

Hayvon va qushlarni tikish quyidagi qoida bo'yicha: avval tana va qorin qismlar bir biriga tikiladi. Shaklning ikki yarmi tayyor bo'lgandan so'ng ularni birga tikiladi. Shakl o'ngiga ag'darilib, ochiq qoldirilgan joydan ichi to'ldiriladi, qismlar bir-biriga ko'rinmas chok bilan birlashtirib tikiladi. O'yinchoqning ichi paxta yoki mayda mato qiyqimlari bilan to'ldiriladi oyoq qismlarini tayoqcha yordamida to'ldiriladi. Bolalar texnik jarayon bilan tanishtirilgandan so'ng o'yinchoq tayyorlashga o'tiladi.

O'yinchoq tayyorlanishning murakkablik bosqichiga qarab ikki guruhga ajratiladi:

1-guruh (kichik bolalar) yengil to'ldiriladigan o'yinchoqlar (tovuq, matreshka qo'g'irchog'i, pingvin, o'rdakcha, kuchukcha,

filcha, quyoncha, ayiqcha, xo'tikcha, jirafa, pastki qismi tikilgan qo'g'irchoq).

2- guruh qo'g'irchoq teatri uchun qo'g'irchoq personajlari (ayiqcha, maymuncha, qo'g'irchoq, mushuk, sim sinch o'rnatilgan o'yinchoq).

Eslatma: berilgan andoza qanday kattalikda bo'lsa shundayligicha tikilishi kerak. Kattalashtirishga berilgan, kattalashtirishi kerak bo'lgan o'yinchoq katak ichida chiziladi.

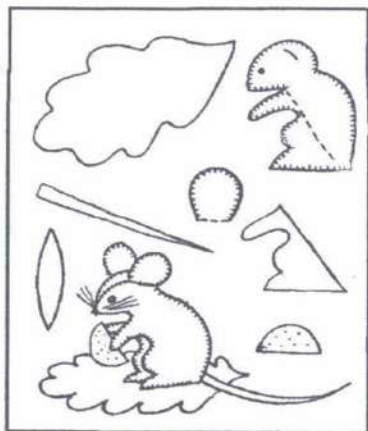
O'yinchoqlar tayyorlashni kattalar ham, bolalar ham yaxshi ko'radilar. Bular bolalar uchun bir ermak o'yin bo'lsa, kattalar uchun bolalar qalbiga yo'l topishdir. O'yinchoqlar yasash bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Saviyasini kengaytiradi, ijodiyotga qiziqishni tarbiyalaydi. O'yinchoqlarni bolalar bilan birga yasash va mehnat qilish bo'lib qolmasdan, balki ijod qilish, fikrlash hamdir. Ular o'zlari yasagan o'yinchoqlarida o'zlarini ajoyib-g'aroyib istaklarini, muhabbatlarini, mehnatlarini sarflaydilar. Shuning uchun ularning mehnatlarini qadrlash va mehnat qilishga qiziqtirish lozim. Bu esa ularda maqsadga intiluvchanlik, tashabbuskorlik, tirishqoqlik, o'zaro yordam berish, mehnatsevarlik, e'tiborlilik, batartiblikni tarbiyalaydi.

Qo'g'irchoq teatri, mazmunli-rolli o'yinlar, ertaklar, hikoyalar uchun qo'g'irchoqlarni tayyorlash ancha mehnatni talab qiladi. Shuning uchun kattalar bolalarga andozalarni tayyorlash tikish yo'llarini tushuntirib berish zarur. O'yinchoqlarni tayyorlashda har xil matolar qiyqimlaridan, eski kiyimlardan foydalanish mumkin (chit, pahmoq, trikotaj, junli matolar, movut, eski tel-paklar).

O'yinchoqlarni tikishda chok, yo'rma chok, qoviq chok, bosma chok, sirtmoqsimon choklardan foydalaniladi. O'yinchoq tayyorlashda, eng avvalo, kartondan andoza tayyorlanadi. Berilgan chizmalarni kattalashtirish lozim bo'lsa, kerakli o'lchamda katakchalar chizib olib, ularni va chizmadagi katakchalar bir xil sonlar bilan belgilanadi. So'ng har bir katakning ichidagi chizma chizib chiqiladi. Shunda chizma kerakli o'lchamda

kattalashtiriladi. Andoza gazmolga qo'yib bichiladi. Bichishda gazmoldan 8 mm tikish uchun qoldirib so'ng qirqiladi. Tikish tayyorlangan o'yinchoqni ichi har xil paxta, parolon va trikotaj qiyqimlari bilan to'ldirib, tayyorlanadi. Bosh qismini bezatish uchun tugmacha, munchoq, yaltiroq charm yoki kleyonka ishlatiladi.

Sichqoncha o'yinchog'ini tikish. Sichqonchani och havo

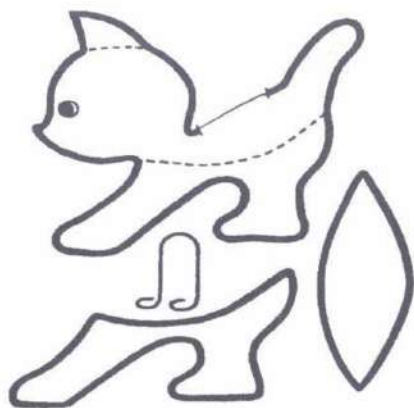

rang yoki kul rangdagi sidirg'a matodan tikish mumkin. Mato ustiga tana andozasini qo'yib ikki marotaba chizib oling, avval bir tomoni keyingisini qorin andozasini ham xuddi shunday chizib oling. Hamma anzoalarni chizib olganingizdan keyin matodan qirqib olib, tananing bir tomoniga qorining bir tomonini xalqa choki bilan tikasiz. Tikishda ko'rsatilgan harflarga e'tibor bering. Avval 4 ta quloq detalini

ikkitasini alohida tikasiz. Andozaning bosh qismiga **v** va **g** nuqta, bu yerga peshonasi tikiladi. Bosh qismining ikki tomoniga quloqlari tikiladi. Tayyor bo'lgandan so'ng ichiga paxta solib, ko'zini ko'zmunchoq donasidan tikamiz.

Mushukcha o'yinchog'ini tikish. Matolar: mo'ynali gazlamalar, trikotaj paxta. Mushuk yasash uchun rasmda ko'rsatilgan chizma asosida andoza tayyorlanib, gazmoldan quyidagi detal-lar qiladi. Tana-2ta, tana tagi-2ta, (bittasi kartondan, ikkinchisi gazmoldan), dum-1ta, bosh-2ta, tumshug'i uchun yopiq-1ta, quloq-4ta, ko'z-2 tadan tayyorlanadi.

Qirqilgan detallar juftlanib ko'klanadi, so'ng o'ngiga tekislab shaklga keltiriladi. Mushukning tanasi taglik bilan bekitiladi. Tanasiga chizmada ko'rsatilgan joyga yashirin chok bilan boshi va dumi tikiladi. Oq paxta yoki trikotajdan tumshug'i uchun yopqich

bichilib, ramkasi zanjir-simon chok bilan tikiladi. Tikib bo'lgandan so'ng shaklga ip bilan bir necha marta o'raladi va o'rtasidan chiziqlar bilan ko'rsatib qo'yilgan bosh qismidagi joyga tikiladi. Boshning uchiga burun pushti munchoqdan yoki tugmachadan tikiladi. Boshning pastki qismiga yon tomonlariga qora charmdan ko'z qorachig'i,

zangori movutdan ko'z osti qirqib tikiladi. Quloqlari ikki rangdan, tashqarisi gavdasi rangidan, ichkarisi pushti paxmoq yoki trikotajdan qirqilib birlashtiriladi. So'ng o'ngiga aylantirilib, o'ziga cho'ziladi va bosh qismidan ko'rsatilgan joyga tikiladi.

"Petrushka" qo'g'irchog'ini tikish mashg'uloti

Mashg'ulot vazifalari: bolalarga "Petrushka" qo'g'irchog'ini yasash usullari haqida tushuncha berish. Igna, ipdan, to'g'ri foydalanish, ip uchini tugish malakalarini o'stirish. Yasaydigan o'yinchoqqa mos mato va unga mos rangda ip tanlashga o'rgatish, matoni tejab ishlatish va qaychidan ehtiyotkorlik bilan foydalanishga odatlantirish. Ishni sifatli qilib oxiriga yetkazish malakalarini mustahkamlash.

Mashg'ulotni jihozlash: har xil rangdagi drap matolari, paxta, ip va igna.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: – Bolalar, bugun bizga kim mehmon bo'lib keldi? Qani qaranglar-chi, uni taniysizlarmi? Ha, to'g'ri bu qo'g'irchoq "Petrushka". Qaranglar bu qo'g'irchoq petrushkamiz juda quvnoq, sho'x raqsga tushishni biladi. Mana qaranglar (petrushkani raqsga tushiradi). Endi bolajonlar sizlar bilan birgalikda quvnoq petrushka o'yinchog'ini matodan tikamiz. Men sizlarga "Petrushka" qo'g'irchog'ini tikish usullarini tushuntirib ko'rsat-

ib beraman. Birinchi bo'lib Petrushkamizning boshini tikib olamiz. Boshini dum-dumaloq holda tikib, bo'yin qismi ochiq holda tikilmay qoldiriladi. So'ngra, tikilgan bosh qismining ichki qismi o'ngiga ag'dariladi. Bosh qismiga paxtadan bir tekisda tig'iz qilib solinadi, boshning o'rtasidan bitta barmoq kengligida joy qoldiriladi. Mana Petrushkaning bosh qismi tayyor bo'ldi. Uni bir tomonga qo'yamiz. Navbatdagi ish Petrushkaning tana qismini tayyorlash bo'lib, buning uchun bizga qattiq drap mato kerak bo'ladi. Undan konus shakli qirqib olinadi. So'ngra, qirqib olingan konusning bir tomoni tikiladi. Konus shaklida tayyorlangan Petrushka tanasi o'ngiga ag'dariladi va uning uchki tomoni bosh qismining ochiq qoldirilgan qismiga o'rnatiladi. Qaranglar, Petrushkamizning bosh qismi va tanasi tayyor bo'ldi. Endi Petrushkaning tana qismini turli rangdagi matolar bilan tikib mahkamlaymiz. Endi Petrushkamizning qo'llarini yasaymiz. Buning uchun andoza yordamida Petrushkaning qo'llari bichib olinadi va ikki bo'lak qilib bir-biriga tikib chiqiladi. O'ng va chap qo'llar tayyor bo'lganidan so'ng, bosh va o'rta barmoqlarga kiyib ko'riladi. So'ng Petrushkaning konussimon tanasidan bosh va o'rta barmoqlar balandligida teshiklar ochilib, qo'l tikib qo'yiladi. Endi avval tayyorlangan bosh qismni olib, qora drap matodan Petrushkaning ko'z-qosh, sochlari qirqib olinadi. Ozigina qizil matodan og'zini qirqib olamiz. So'ngra ko'z, qosh, sochlar bosh qismiga yopishtiriladi. Oxirgi qiladigan ishimiz Petrushkaning shlyapasini (soyabonini) yasashdir. Buning uchun qora drap matodan konus shaklini qirqamiz. Shuningdek, yana doira shaklida ham qirqib, uning o'rtasini belgilab olamiz. Konus shaklini tikib ag'daramiz. Ag'darilgan konusni doiraning qirqilgan qismiga tikamiz. Doira va konusning diametri bir xil kattalikda bo'lishi kerak. Tayyor bo'lgan soyabonni Petrushkaning bosh qismiga to'rt tomonidan tikib o'rnatamiz.

So'ng, bolalarning o'zlari mustaqil ishlashga taklif etiladi. Qiyinalgan bolalarga yasash usullari alohida tushuntirilib, ko'rsatib beriladi.

Mashg'ulotning yakuni:

Bolalar ishi rag'batlantiriladi. Tayyorlangan "Petrushka" qo'g'irchog'i ishtirokida ba'zi bir sahnalashtirilgan ko'rinishlar namoyish etiladi. Bolalar bog'chasida mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan barcha jihozlar yetarli bo'lishi kerak. Zarur asbob - anjomlar, asbob - uskunalar gigienik tomondan bolalar hayoti hamda sog'ligini muhofaza qilish qoidalariga qat'iy muvofiq keliishi lozim. Shuningdek, bolalar tomonidan foydalanilgan materiallar egiluvchan va ishlov berish oson bo'lishi, asbob - anjomlar esa ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tanlanishi kerak. Bundan tashqari, bolalar asbob-anjomlar saqlanadigan joyni yaxshi bilishlari hamda mashg'ulot tugagach ularning o'rnini topib tozalab, ozodagarchilik talablariga rioya qilishlari hamisha diqqat markazida bo'lmog'i lozim.

Yumshoq o'yinchoq andozasini kattalashtirish usuli.

Yumshoq o'yinchoq andozasini kattalashtirish uchun, eng avvalo, kichik andozani katakli qog'ozga tushurib olamiz.(0,5sm) Andozani kattalashtirishda o'zimiz xohlagan kattalikka keltirish uchun uning taxminiy ko'rinishini tasavvur qilish lozim. Shundan so'ng katakli qog'ozni olib, uni 1 sm li (2 sm li) qilib chizib chiqamiz. Bu andozani qanchalik kattalashtirishingizga bog'liq. Chizilgan katakli qog'ozni olib kichik andozadan har bir qismni kattalashtiramiz. Har bir katakni bittadan chizish lozim. Shunda andozani kattalashgan holda olamiz. Agar millimetrovka (katakli qog'oz) bo'lsa yanayam yaxshi bo'ladi.

Tolali materiallar va gazlamalar bilan ishlash

Tolali materiallar va gazlamalar bilan ishlashda maxsus asbob va moslamalardan foydalaniladi, ish o'rnini jihozlash va asboblarni ishlatish qoidalariga rioya qilinadi.

Qo'llanmaning mazkur bo'limida tavsiya qilingan ishlarni bajarish uchun quyidagi asbob va moslamalarga ega bo'lish kerak: santimetrli chizg'ich, oddiy qora va bo'yoq qalam, qaychi, to'g'nag'ich, igna, angishvona, ilgak (ilgak), shablon va moki.

Tolali materiallar va gazlamalar ishning qay tarzda bajarilishiga qarab tanlanadi. Asbob va moslamalarni maxsus qutichalarda saqlash lozim. Qaychi yaxshilab charxlangan bo'lsin; agar ular ehtiyot bilan ishlatilsa, uzoq vaqtgacha o'tmaslanmaydi. Ignalar zanglamasligi uchun bir parcha movut yoki qalin jun gazlamaga qadab qo'yiladi.

Ignadan ehtiyotkorlik bilan foydalanish kerak. Ish vaqtida ignani kiyimga qadab qo'yish yoki ish o'rnida qoldirish juda xavfli. Bunday ehtiyotsizlik baxtsiz hodisalarga sabab bo'lishi mumkin.

Ignaga har doim ip o'tkazib qo'yish zarur, shunday qilinsa igna yo'qolmaydi. Ishni birpas to'xtatganda ignani maxsus yostiqlashga qadab qo'yish yoki maxsus igna qutichasiga solib qo'yish kerak.

Uchi o'tkir boshqa asboblardan qaychi, to'r to'qiydigan ilgakni ham ehtiyot bo'lib ishlatish kerak. Bu asboblarni boshqa kishiga berayotganda, jumladan, qaychini uchi bilan emas, orqa tomoni bilan; igna, to'g'nag'ich va ilgakni-to'mtoq uchi bilan uzatish kerak. Talaba bu xavfsizlik qoidalariga mehnat darslarida ham shunga o'xshash ishlarni uyda bajarayotgan vaqtlarida ham rioya qilishi kerak.

Tolali materiallar va gazlamalarni ishlatishda, ayniqsa, materialni xomashyo qilishda ehtiyot bo'lish kerak, masalan, buyumlarni ilgak bilan to'qishda ishni ko'z bilan chamalab emas, balki andozadan foydalanib bajarish zarur; yumshoq o'yinchoqlarni ham andozaga qarab tikish lozim, bunda andoza gazlamaga to'g'nag'ich bilan qadab qo'yiladi: o'yinchoqni tikayotganda hatto bir ozgina noaniqlikka yo'l qo'yilishi o'yinchoq shaklining buzilishiga sabab bo'ladi.

Tolali materiallar: ip, mulina, tasmalar bilan turli-tuman ishlar qilish mumkin, natijada har xil buyumlar hosil bo'ladi. Bunday ishlashga o'rin, ilgak va spitsa bilan to'qish va eshish kiradi. Bu ishlardan ayrimlariga to'xtab o'tamiz. Shnurlar, xatcho'p, belbog'lar, o'rish va eshish.

Har xil buyumlarni (jadval, sxema, albom, papka) tayyorlash-

da uch tola ipdan qo'lda o'rilgan bog'ichdan foydalanish mumkin, ular qovuzoq bog'lag'ich, xatcho'p bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bog'ichning nimaga ishlatilishga qarab har bir o'rimda ikkitadan, to 8-12 tolagacha ip olinadi. Ipning uzunligi shurning uzunligiga qarab aniqlanadi. Uch tola ipdan o'rilgan bog'ichni chiroyli, guldor xatcho'p sifatida foydalanish mumkin.

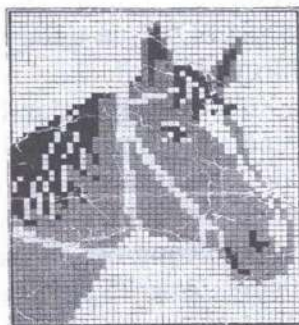
Xatcho'p yasash uchun 3-5 xil rangli 12-15 tola iris yoki har xil rangli mulinadan 6-9 tola olish kerak. Bu iplarning uzunligi xatcho'p yasaladigan kitob uzunligidan 2 baravar ortiq bo'lishi (taxminan, 60-70sm) va unga qo'shimcha qilib 4-5sm olinishi kerak, chunki o'rilgan shnur olingan ipdan kalta bo'ladi, undan tashqari, shurning uchida popuk bo'lishi lozim.

Hamma ipni teng uchta tolaga bo'lib, shnur o'riladi. Eng pastidan 1-1,5sm joy qoldirib uchi tugib qo'yiladi. Shnur tekislab to'g'rilanadi-da, ikkiga buklanadi. So'ng ingichka rangli ip bilan tortmasdan turib, o'rtasidan tikiladi. Chiroyli xatcho'p hosil bo'ladi. Enliroq xatcho'p yasash uchun uch tola ipdan o'rilgan uchta shnur tayyorlash kerak. Avval uchta ingichka xatcho'p o'rib, keyin ularning chetlarini bir-biriga tikish kerak. Bunda eni 2,5-3 sm bo'lgan jimjimador o'rilgan xatcho'p hosil bo'ladi. Biriktirish uchun tikilgan choklar deyarli sezilmaydi. Oddiy ip tasmalardan bolalar o'ynaydtgan tizgin ham to'qish mumkin. 1m 90 sm dan uch bo'lak tasma o'lchab olib, uch tolali shnur o'riladi. Shurning ikki uchidan teshigi 10-12 sm li halqa qilinadi. Bu tizginning asosiy qismi hisoblanadi. Ikkinchi qismi – to'simini tayyorlash uchun 30-35 sm li tolali shnur o'riladi. To'sin tizgin asosiga tikib qo'yiladi. 4-7 va undan ortiq tolali sutajdan o'rilgan belbog'lar chiroyli bo'ladi.

Ko'p tolali iplardan buyum o'rish uch tola o'rishga qaraganda murakkabroqdir, shuning uchun belbog' tayyorlashga o'tishdan oldin o'rishni bir oz mashq qilish kerak. Belbog' o'rishda qancha uzunlikdagi xom ashyo lozimligi aniqlanishi kerak, buning uchun bel o'lchanadi va unga 15sm qo'shiladi. Masalan, $60\text{sm} + 15\text{sm} = 75\text{ sm}$. Har bir tola (sutaj ipi) ham shunday uzun-

likda bo'lishi lozim. O'rilgan belbog'ning uchini qayirish, tikish, unga shnur o'tkazish, halqa chatib qo'yib, tugma qadash kerak. Har qanday yo'g'onlikdagi shnurni faqat to'qib emas, balki eshish yo'li bilan ham tayyorlash mumkin. Qanday yo'g'onlikdagi shnur kerakligiga qarab, bir xil, ikki xil yoki har xil rangli ip tolalari tayyorlanadi. Har qaysi ipning uzunligi tayyor bog'ichning uzunligidan ikki barobar ortiq olinishi kerak. Masalan, agar 25 sm uzunlikdagi bog'ich eshish kerak bo'lsa, 8-10 iris ipi yoki 50-55 sm uzunlikdagi o'ninchi g'altak ip olinadi. Ipning bir uchi tugiladi va ilgak yoki mixga ilinadi. Barcha ip tolalarini tarang tortib turib bir tomonga qarab esha boshlanadi. Agar ip bir oz bo'shatilganda ip bir yoki bir necha joyda buralsa, demak ish tugagan hisoblanadi. Eshilgan ip yana tarang tortiladi, chap qo'l bilan o'rta-sidan ushlab, o'ng qo'l bilan esa ikkala uchi birlashtiriladi. Keyin chap qo'ldagi ipning uchi qo'yib yuboriladi. Qo'yib yuborilgan ipning uchi tez burala boshlasa, ip tolasi tekis eshilgan hisoblanadi. Agar tolalarning biror yerida ip chigal bo'lib qolgan bo'lsa, uni to'g'rilash lozim. 1 metrli yoki undan uzunroq shnur eshish uchun tolani ikki kishi bo'lib eshgan yaxshi. Bularning har biri ipning bir uchini ushlab turib, uni soat miliga teskari yo'nalishda burash kerak. Agar shu usulda 3 m li tasma eshilsa, undan bolalar sakraydigan pishiq arg'amcha hosil bo'ladi.

Gilam to'qish jarayoni. Gilam to'qish uchun bizga turli rangdagi jun ip, ilgak, doka surp, yoki bo'z mato kerak bo'ladi. Ishni ipni tayyorlab olishdan boshlaymiz. Buning uchun ipni 6 santimetrli qilib taxlab klyonkaga o'raymiz. O'raganda ikki uchi ochiq qoladi. Klyonka cheti yelimlanib qo'yiladi. Har xil iplardan shunday o'ramlar tayyorlanib olinadi. Endi gilam uchun tasvir tanlang. Tasvir katak qog'ozga chiziladi, chunki to'qishda kataklarni oson sanash mumkin. Masalan, "Ot" tasviri olindi. Tasvirdagi rangiga qarab ip olasiz. Ipni

ikkiga buklab olib uni tasvirni shu joyidagi katakka qo'yasiz, ilgakni o'tkazib, chiqarib bormasdan unga boyagi ipni ilasiz va sekin tortasiz, yarmi o'tgandan so'ng to'xtatib. Ipni uch tomonini berk tomonini ichiga kirkazasiz va tortasiz ip ilgaksimon bo'lib qoladi va 3 santimetrli patli gilam bo'lib to'qiladi. Ipni ikki buklashda bir xillikka e'tibor bering, har xil bo'lib qolsa, gilamning ustki qismi tekis bo'lmay qoladi.

Dastgohda to'qish. Dastgohda gilam to'qish uchun bizga jun ip, taroq, kichik qaychi kerak bo'ladi. Ishni dastgoh tayyorlashdan boshlaymiz.

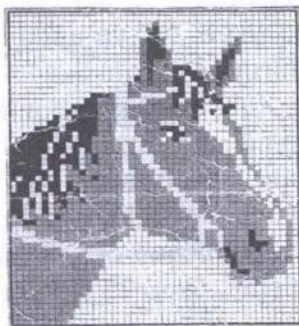
Dastgohni eni, uzunligi ixtiyoriy sizga qanday kattalikda gilam kerak bo'lsa, shunday dastgoh tayyorlaysiz. Tasvirda dastgohning ko'rinishi berilgan. Dastgohning ikki tomoniga ip tortilib rangli iplar shu iplar orasidan tasvirga mos qilib o'tkaziladi. Gilamni ikki uch tomonini ilgakda avvalgi gilam to'qish singari to'qib qo'yiladi. Qaychi yordamida gilam usti tekislanadi. Taroqdan esa asos ipidan rangli ip o'tayotganda zichlashtirish uchun foydalanib borasiz.

Gazlama ip va boshqa noto'qima materiallarni qayta ishlash

Paxta xalq xo'jaligi va sanoat uchun qimmat baho xom ashyodir. Paxtadan gazlama, ip, arqon, baliq tutish uchun to'r, bolalar o'yinchoqlari va odamlar uchun kerakli boshqa juda ko'p narsalar tayyorlanadi. Paxta chigitidan paxta yog'i, kunjara, o'g'it va boshqalar olinadi. Paxtadan tayyorlanadigan gazlamalarning quydagi xillari bor: satin - qalin gazlama, o'ng tomoni silliq bir oz yaltiraydi, teskari tomoni yaltiramaydi, chit satinga qaragan-

likda bo'lishi lozim. O'rilgan belbog'ning uchini qayirish, tikish, unga shnur o'tkazish, halqa chatib qo'yib, tugma qadash kerak. Har qanday yo'g'onlikdagi shnurni faqat to'qib emas, balki eshish yo'li bilan ham tayyorlash mumkin. Qanday yo'g'onlikdagi shnur kerakligiga qarab, bir xil, ikki xil yoki har xil rangli ip tolalari tayyorlanadi. Har qaysi ipning uzunligi tayyor bog'ichning uzunligidan ikki barobar ortiq olinishi kerak. Masalan, agar 25 sm uzunlikdagi bog'ich eshish kerak bo'lsa, 8-10 iris ipi yoki 50-55 sm uzunlikdagi o'ninchi g'altak ip olinadi. Ipning bir uchi tugiladi va ilgak yoki mixga ilinadi. Barcha ip tolalarini tarang tortib turib bir tomonga qarab esha boshlanadi. Agar ip bir oz bo'shatilganda ip bir yoki bir necha joyda buralsa, demak ish tugagan hisoblanadi. Eshilgan ip yana tarang tortiladi, chap qo'l bilan o'rta-sidan ushlab, o'ng qo'l bilan esa ikkala uchi birlashtiriladi. Keyin chap qo'ldagi ipning uchi qo'yib yuboriladi. Qo'yib yuborilgan ipning uchi tez burala boshlasa, ip tolasi tekis eshilgan hisoblanadi. Agar tolalarning biror yerida ip chigal bo'lib qolgan bo'lsa, uni to'g'rilash lozim. 1 metrli yoki undan uzunroq shnur eshish uchun tolani ikki kishi bo'lib eshgan yaxshi. Bularning har biri ipning bir uchini ushlab turib, uni soat miliga teskari yo'nalishda burash kerak. Agar shu usulda 3 m li tasma eshilsa, undan bolalar sakraydigan pishiq arg'amcha hosil bo'ladi.

Gilam to'qish jarayoni. Gilam to'qish uchun bizga turli rangdagi jun ip, ilgak, doka surp, yoki bo'z mato kerak bo'ladi. Ishni ipni tayyorlab olishdan boshlaymiz. Buning uchun ipni 6 santimetrli qilib taxlab klyonkaga o'raymiz. O'raganda ikki uchi ochiq qoladi. Klyonka cheti yelimlanib qo'yiladi. Har xil iplardan shunday o'ramlar tayyorlanib olinadi. Endi gilam uchun tasvir tanlang. Tasvir katak qog'ozga chiziladi, chunki to'qishda kataklarni oson sanash mumkin. Masalan, "Ot" tasviri olindi. Tasvirdagi rangiga qarab ip olasiz. Ipni

ikkiga buklab olib uni tasvirni shu joyidagi katakka qo'yasiz, ilgakni o'tkazib, chiqarib bormasdan unga boyagi ipni ilasiz va sekin tortasiz, yarmi o'tgandan so'ng to'xtatib. Ipni uch tomonini berk tomonini ichiga kirkazasiz va tortasiz ip ilgaksimon bo'lib qoladi va 3 santimetrli patli gilam bo'lib to'qiladi. Ipni ikki buklashda bir xillikka e'tibor bering, har xil bo'lib qolsa, gilamning ustki qismi tekis bo'lmay qoladi.

Dastgohda to'qish. Dastgohda gilam to'qish uchun bizga jun ip, taroq, kichik qaychi kerak bo'ladi. Ishni dastgoh tayyorlashdan boshlaymiz.

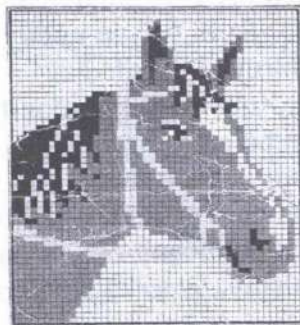
Dastgohni eni, uzunligi ixtiyoriy sizga qanday kattalikda gilam kerak bo'lsa, shunday dastgoh tayyorlaysiz. Tasvirda dastgohning ko'rinishi berilgan. Dastgohning ikki tomoniga ip tortilib rangli iplar shu iplar orasidan tasvirga mos qilib o'tkaziladi. Gilamni ikki uch tomonini ilgakda avvalgi gilam to'qish singari to'qib qo'yiladi. Qaychi yordamida gilam usti tekislanadi. Taroqdan esa asos ipidan rangli ip o'tayotganda zichlashtirish uchun foydalanib borasiz.

Gazlama ip va boshqa noto'qima materiallarni qayta ishlash

Paxta xalq xo'jaligi va sanoat uchun qimmat baho xom ashyodir. Paxtadan gazlama, ip, arqon, baliq tutish uchun to'r, bolalar o'yinchoqlari va odamlar uchun kerakli boshqa juda ko'p narsalar tayyorlanadi. Paxta chigitidan paxta yog'i, kunjara, o'g'it va boshqalar olinadi. Paxtadan tayyorlanadigan gazlamalarning quydagi xillari bor: satin - qalin gazlama, o'ng tomoni silliq bir oz yaltiraydi, teskari tomoni yaltiramaydi, chit satinga qaragan-

likda bo'lishi lozim. O'rilgan belbog'ning uchini qayirish, tikish, unga shnur o'tkazish, halqa chatib qo'yib, tugma qadash kerak. Har qanday yo'g'onlikdagi shnurni faqat to'qib emas, balki eshish yo'li bilan ham tayyorlash mumkin. Qanday yo'g'onlikdagi shnur kerakligiga qarab, bir xil, ikki xil yoki har xil rangli ip tolalari tayyorlanadi. Har qaysi ipning uzunligi tayyor bog'ichning uzunligidan ikki barobar ortiq olinishi kerak. Masalan, agar 25 sm uzunlikdagi bog'ich eshish kerak bo'lsa, 8-10 iris ipi yoki 50-55 sm uzunlikdagi o'ninchi g'altak ip olinadi. Ipning bir uchi tugiladi va ilgak yoki mixga ilinadi. Barcha ip tolalarini tarang tortib turib bir tomonga qarab esha boshlanadi. Agar ip bir oz bo'shatilganda ip bir yoki bir necha joyda buralsa, demak ish tugagan hisoblanadi. Eshilgan ip yana tarang tortiladi, chap qo'l bilan o'rtasidan ushlab, o'ng qo'l bilan esa ikkala uchi birlashtiriladi. Keyin chap qo'ldagi ipning uchi qo'yib yuboriladi. Qo'yib yuborilgan ipning uchi tez burala boshlasa, ip tolasi tekis eshilgan hisoblanadi. Agar tolalarning biror yerida ip chigal bo'lib qolgan bo'lsa, uni to'g'rilash lozim. 1 metrli yoki undan uzunroq shnur eshish uchun tolani ikki kishi bo'lib eshgan yaxshi. Bularning har biri ipning bir uchini ushlab turib, uni soat miliga teskari yo'nalishda burash kerak. Agar shu usulda 3 m li tasma eshilsa, undan bolalar sakraydigan pishiq arg'amcha hosil bo'ladi.

Gilam to'qish jarayoni. Gilam to'qish uchun bizga turli rangdagi jun ip, ilgak, doka surp, yoki bo'z mato kerak bo'ladi. Ishni ipni tayyorlab olishdan boshlaymiz. Buning uchun ipni 6 santimetrli qilib taxlab klyonkaga o'raymiz. O'raganda ikki uchi ochiq qoladi. Klyonka cheti yelimlanib qo'yiladi. Har xil iplardan shunday o'ramlar tayyorlanib olinadi. Endi gilam uchun tasvir tanlang. Tasvir katak qog'ozga chiziladi, chunki to'qishda kataklarni oson sanash mumkin. Masalan, "Ot" tasviri olindi. Tasvirdagi rangiga qarab ip olasiz. Ipni

ikkiga buklab olib uni tasvirni shu joyidagi katakka qo'yasiz, ilgakni o'tkazib, chiqarib bormasdan unga boyagi ipni ilasiz va sekin tortasiz, yarmi o'tgandan so'ng to'xtatib. Ipni uch tomonini berk tomonini ichiga kirgizasiz va tortasiz ip ilgaksimon bo'lib qoladi va 3 santimetrli patli gilam bo'lib to'qiladi. Ipni ikki buk-lashda bir xillikka e'tibor bering, har xil bo'lib qolsa, gilamning ustki qismi tekis bo'lmay qoladi.

Dastgohda to'qish. Dastgohda gilam to'qish uchun bizga jun ip, taroq, kichik qaychi kerak bo'ladi. Ishni dastgoh tayyorlash-dan boshlaymiz.

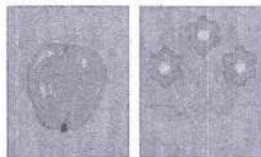
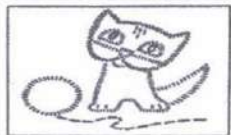
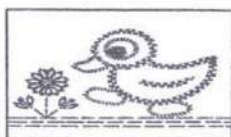
Dastgohni eni, uzunligi ixtiyoriy sizga qanday kattalikda gilam kerak bo'lsa, shunday dastgoh tayyorlaysiz. Tasvirda dastgohning ko'rinishi berilgan. Dastgohning ikki tomoniga ip tortilib rangli iplar shu iplar orasidan tasvirga mos qilib o'tka-ziladi. Gilamni ikki uch tomonini ilgakda avvalgi gilam to'qish singari to'qib qo'yiladi. Qaychi yordamida gilam usti tekislanadi. Taroqdan esa asos ipidan rangli ip o'tayotganda zichlashtirish uchun foydalanib borasiz.

Gazlama ip va boshqa noto'qima materiallarni qayta ish-lash

Paxta xalq xo'jaligi va sanoat uchun qimmat baho xom ashyo-dir. Paxtadan gazlama, ip, arqon, baliq tutish uchun to'r, bolalar o'yinchoqlari va odamlar uchun kerakli boshqa juda ko'p nar-salar tayyorlanadi. Paxta chigitidan paxta yog'i, kunjara, o'g'it va boshqalar olinadi. Paxtadan tayyorlanadigan gazlamalarning quydagi xillari bor: satin - qalin gazlama, o'ng tomoni silliq bir oz yaltiraydi, teskari tomoni yaltiramaydi, chit satinga qaragan-

da bir oz iplari ingichkaroq va yumshoq. Doka chitga qaraganda yumshoqroq va yirik to'qilgan, doka yorug'lik o'tkazadi, chit esa o'tkazmaydi. Sintetik gazlamadan olingan gazlamalar: shoyi, krep, trikotaj, villur va hokazo. Jundan olinadigan gazlamalar, jun, drap. Ipakdan, atlas, shoyi, adras, beqasam. Noto'qima gazlamalar: bo'z, brezent, kanop, drap.

Gazlama ustida applikatsiya. Gazlamadan va qog'ozdan

qilingan applikatsiya ishlari bir biridan farq qiladi. Gazlama parchalarini fon xizmatini o'tovchi materialarga tikib naqsh yaratilgan. Gazlamadan yasalgan applikatsiya bilan kiyim bosh, uy-ro'zg'or predmetlarni bezatilgan. Gazlamadan applikatsiya bir necha

xil usulda bajariladi: gazlamaga ishlanadigan applikatsiyani cheti qo'lda halqa choki orqali tikiladi, applikatsiya qilinadigan gazlama orasiga selofan qo'yib dazmollanadi, gazlamani cheti mashinada zig-zag qilinadi. Quyida gazlamada ishlangan applikatsiya ishlari berilgan:

Qo'l choklari bilan tanishish va shu bilan bir vaqtda tikishga tayyorlanish tayyorgarlik davri hisoblanadi.

Qo'g'irchoqlar uchun ko'rpa-to'shak va ularga jildlar tikish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida gazlama, mato bilan ishlash keng qo'llaniladi. Bolalar sevib o'ynaydigan "qo'g'irchoqni uxlatamiz", "qo'g'irchoqni kiyintiramiz" kabi mashg'ulotlar uchun kerak bo'ladigan qo'llanmalarni tarbiyachilar o'z qo'llari bilan tikadilar buning uchun qo'g'irchoq karovatining o'lchami olinadi va shunga mos qilib ko'rpa to'shak bichiladi.

-to'shak bo'yi - 46sm, eni - 26sm;

-yostik bo'yi – 18sm, eni – 16sm;

-ko'rpa bo'yi – 50sm, eni – 45sm;

Ko'rpa, yostiq jiltlari shu o'lchamga mos qilib bichiladi va tikiladi. Ko'rpa to'shak uchun chit, satin, atlas kabi gazlamala ishlatiladi, ular mashinada tikiladi va ichiga paxta solinib qavib chiqiladi. Jiltlar esa oq surp, chitdan bichiladi va chetlariga lentalar qo'yib tikiladi.

-ko'rpa jilti bo'yi – 51sm, eni – 45sm;

-choyshab bo'yi – 50sm, eni – 45sm;

-yostik jilti bo'yi – 19sm, eni – 17sm o'lchamga bo'linadi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. Yumshoq o'yinchoq andozasini kattalashtirish qanday amalga oshiriladi?

a) kichik andozani katakli qog'ozga (millimetrovka) tushurib olamiz

b) kattalashtirishda o'zimiz xohlagan kattalikka keltirishimiz mumkin

c) andoza taxminan kattalashtiriladi

d) andozani kattalashtirib bo'lmaydi

2. Quyidagi gazlamalardan qaysi biri noto'qima gazlamalar hisoblanadi?

a) bo'z, brezent, kanop, drap

b) shoyi, krep, trikotaj, villur

c) jun, drap

d) atlas, shoyi, adras, beqasam

3. Quyidagi gazlamalardan qaysi biri sintetik gazlamalar hisoblanadi?

a) shoyi, krep, trikotaj, villur

b) bo'z, brezent, kanop, drap

c) jun, drap

d) atlas, shoyi, adras, beqasam

4. Quyidagi gazlamalardan qaysi biri jundan olinadigan gazlamalar hisoblanadi?

- a) jun, drap
- b) shoyi, krep, trikotaj, villur
- c) bo'z, brezent, kanop, drap
- d) atlas, shoyi, adras, beqasam

5. Quyidagi gazlamalardan qaysi biri ipakdan olinadigan gazlamalar hisoblanadi?

- a) atlas, shoyi, adras, beqasam
- b) jun, drap
- c) shoyi, krep, trikotaj, villur
- d) bo'z, brezent, kanop, drap

6. Paxta chigitidan nimalar olinadi?

- a) paxta yog'i, kunjara, o'g'it va boshqalar olinadi
- b) gazlama, ip, arqon
- c) baliq tutish uchun to'r, bolalar o'yinchoqlari va odamlar uchun kerakli boshqa juda ko'p narsalar tayyorlanadi
- d) satin - qalin gazlama

7. Gazlamadan applikatsiya qanday usulda bajariladi?

- a) gazlamaga ishlanadigan applikatsiyani cheti qo'lda halqa choki orqali tikiladi
- b) applikatsiya qilinadigan gazlama orasiga selofan qo'yib dazmollanadi
- c) gazlamani cheti mashinada zig-zag qilinadi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

8. Axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash bu-...

- a) O'rganish
- b) O'rgatish
- c) Faoliyat
- d) Pedagogik faoliyat

13. TO'QISH. SPITSA VA ILGAK BILAN TO'QISH

Reja:

1. To'qish, halqalarni hosil qilish usullari
2. To'qish texnologiyasi

Tayanch tushunchalar: *to'qish, jiyak, do'ppi, to'n, so'zana, spitsa, ilgak, havo halqasi, ustamali zanjir, ilgak, zanjir, boshmoq.*

TO'QISH. SPITSA VA ILGAK BILAN TO'QISH

To'qish, halqalarni hosil qilish usullari. O'zbek xalqi qadimdan qo'l hunarmandchiligi sirlarini chuqur egallab kelgan. Jumladan, o'zbek xotin-qizlari mohirlik bilan kashta, jiyak, do'ppi, to'n, so'zana kabilarni tikish bilan shug'ullanganlar. Ular atlas va gilamlar to'qishgan. Bor xomashyolardan foydalanганlar. Hozirgi kunga kelib ayollarimiz orasida qo'lda kiyim - qo'lqopchalar to'qish keng rivojlanib bormoqda. Qo'lda to'qilgan kiyim-kechaklar betakror va bejirimdir. To'qish amaliy san'atining bir turi bo'lib, nihoyatda zavqli va foydalidir. To'qilgan kiyim yaroqsiz bo'lib yotmaydi yoki tashlab yuborilmaydi. Har bir to'qish hunaridan xabari bor xotin-qiz kerakli buyumni osonlikcha to'qib oladi va umuman to'qigan sari o'z-o'ziga ishonch va yaratuvchanlik qobiliyati ortib boradi.

To'qish qurollari bu- spitsa va ilgakdir. Spitsa-asosiy to'qish quroli bo'lib, uning quyidagi turlari bor.

1. Aylana troschali.
2. Aylana naychali.
3. To'g'ri ikki uchi uchli.
4. To'g'ri bir uchli.

Spitsalar – nikellangan, po'lat, temir, alyumin, plastmassa va yog'ochdan yasalgan bo'ladi. Eng foydalanishga qulay spitsa po'latdan yasalgan, ikki uchi uchli va bir uchi uchli spitsadir. Chunki u mustahkam bo'lib, yog'och va plastmassa spitsalar kabi sinib ketmaydi. Har bir spitsaning raqami bor. Spitsaning raqami uning diametrini bildiradi.

1. Raqamli spitsani diametri 1 mm.
4. Raqamli spitsani diametri 4 mm.

Har bir to'qishni o'rganuvchi talabaga har xil raqamli spitsalar bo'lishi kerak. Chunki har bir spitsa o'z o'rnida ishlatiladi. Bu buyumning sifatli bo'lishiga olib keladi.

Ilgak: Kalta [12-15sm] va [30-40sm] hamda ingichka va yo'g'on [1-6 mm] ilgaklar bor. Har xil iplarni to'qishda har bir ipning o'ziga mos ilgak tanlanadi. Ilgak ipdan ikki baravar yo'g'on bo'lishi kerak. Ilgak po'lat, alyumin, plasmassa, mis va temirdan yasalgan bo'ladi. Ilgakdan spitsada to'qilgan, matoni birlashtirishda, mato chetini aylantirib to'qib chiqiladi.

To'qish texnologiyasi

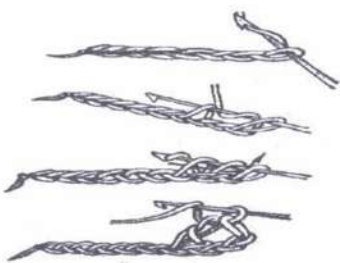
Buyumni qo'lda to'qish uchun spitsa yoki ilgak kerak bo'ladi. Buyumni junli, jun aralash ip, ipak, ip paxta, ipi, quyon va echki yunglaridan yigirilgan ip, ham ip va hokazolardan to'qish mumkin. To'qiladigan buyumga shakl berish uchun andozaga muvofiq yoki hisobga yarasha shu halqalar soni ko'paytiriladi.

Ilgak yordamida to'qish. Ilgak yordamida to'qish qo'l mehnati turlaridan biridir. To'qishning asosiy turlari – shnurcha, ustamali zanjir, ustamasiz zanjir to'qish bilan tanishib o'lgach, namunaga yoki rasmga qarab juda xilma-xil buyumlar to'qish mumkin. Ilgak bilan jun, oddiy ip va ipakdan har xil buyumlar to'qish mumkin. Asosiy asbob – metallardan, yog'ochdan, plastmassadan, suyakdan yasalgan ilgakdir. Ilgaklar: 2 dan to 6 gacha nomerli bo'ladi. Ilgakning nomeri uning yo'g'onligiga va ish bajaradigan (to'qiydigan) qismining chuqurligiga bog'liq. Ilgak ipning yo'g'on-ingichkaligiga va naviga qarab tanlanadi. Ip ilgakning ish bajaradigan qismining chuqurligi (ilgagi)dan bir yarim-ikki barobar yo'g'on bo'lishi kerak.

To'qish paytida ilgakni o'ng qo'lning bosh va ko'rsatkich barmog'i bilan ushlab va uni o'rta barmoq bilan ishga solib turish kerak. Ilgakda to'qilgan buyumlar halqaning shakli va o'lchamiga qarab har xil bo'ladi. Buyumning tekis to'qilishi uchun ipni bir tekis tortib turish, halqani bog'lash, ularning soni va shakliga rioya qilib turish kerak. Agar halqaning o'lchami va shakliga rioya qilinmasa, halqalar sanab to'qilmasa, buyumning ko'rinishi va shakli buziladi. To'r to'qishning asosiy turlari ustida to'xtalib o'tamiz. Bular bilan talabalar tanishishi lozim.

Birinchi halqa – to‘qish bu halqadan boshlanadi. Ilgak o‘ng qo‘lda bo‘ladi. Ip uchini halqa qilib buklab, chap qo‘lning bosh va ko‘rsatkich barmog‘i bilan ushlab turish kerak. Halqaga ilgakning uchini suqib va kalavadagi ipni ilib, halqa orasidan tortib chiqariladi. So‘ngra ip yana ilgak bilan ilib olinadi va hosil bo‘lgan yangi halqa orasidan tortib chiqariladi. Ipning uchi tortiladi va 1sm qoldirib uchi qirqib tashlanadi.

Havo halqasi – kalavadan ilgak uchi bilan ipni ilib halqa hosil qilishdir, bunda kruchokning o‘zida birinchi halqani hosil qilib olamiz. Havo halqasining bir nechitasi zanjir yoki shnur hosil qiladi. Shnur har qanday to‘rning asosi hisoblanadi. Havo halqasining soni buyum o‘lchamiga yoki rasmdagi halqa soniga bog‘liq bo‘ladi. Havo halqasi to‘qishda ularning o‘lchamlari bir xil bo‘lishiga e‘tibor berish kerak.

Ustamasiz zanjir to‘qish. Kerakli uzunlikdagi zanjir hosil bo‘lgach, burilish halqasi to‘qiladi. Zanjirni o‘ng tomoni bilan chap qo‘lning ko‘rsatkich barmog‘i bo‘ylab qo‘yiladi va chap qo‘lning bosh barmog‘i bilan ushlab turib, ilgak zanjirning o‘ng tomonidan uchinchi halqaga

suqiladi (Ilgakning o‘zida turgan halqa, ya‘ni burilish halqasi ham qo‘shib hisoblanadi). Kalavadagi ip ilgakda ilib olinadi va havo halqasi orqali tortib chiqariladi. Ilgakda ikkita halqa hosil bo‘ladi. Yana ilgak bilan kalavadagi ipni olib, bu halqalar bog‘lanadi. Ilgakda yana bitta halqa qoladi. Ikkinchi qatorning zanjirini to‘qish uchun ilgakni navbatdagi halqaning o‘rtasiga suqiladi va kalavadan yana ip ilib olib, yana havo halqasidan tortib olib chiqariladi. Ilgakda yana bog‘lanadigan ikkita halqa hosil bo‘ladi. Keyingi zanjirlar ham shu tariqa to‘qiladi. Ustamasiz zanjir bilan to‘qilgan buyumlar zich va tarang bo‘ladi.

Ustamali zanjir. Ustamali zanjir bilan to‘qilganda buyum nafis va jimjimador chiqadi. Bir ustamali zanjir quyidagicha to‘qiladi.

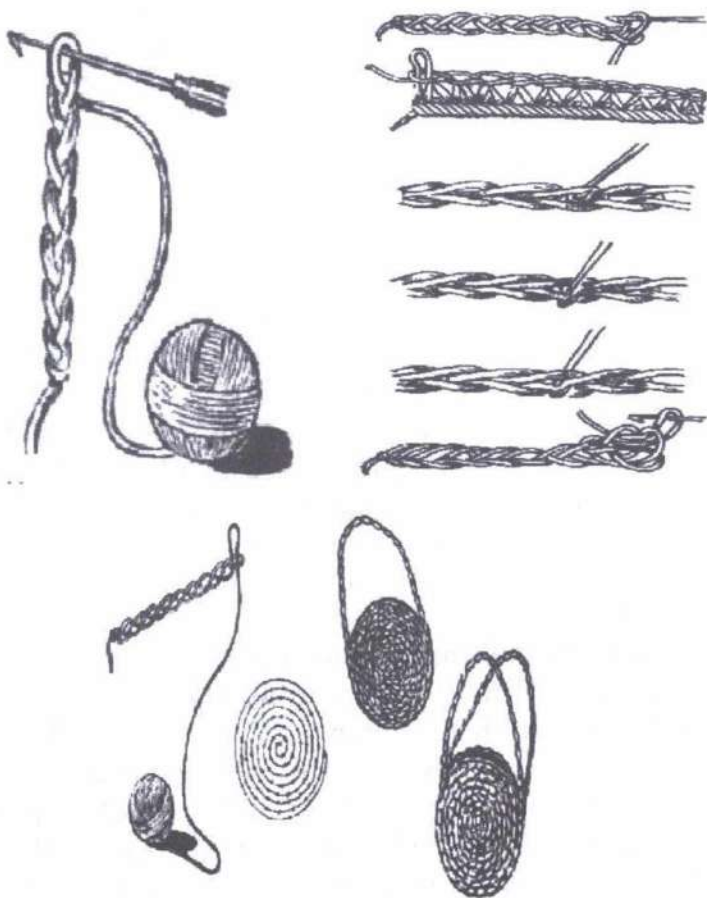
Birinchi (etakchi) halqali ilgak uchining ustiga o'ng tomondan ip tashlanadi – bu ip ustama ipdir. Ustama ipli ilgak halqaga san-chiladi (chetidan uchinchi halqa); agar ustunchalar zanjir bilan to'qilsa, kalavadagi ip ilib olinadi va uni halqa shaklida ilgakka tortiladi. Bu vaqtda ilgakda ikkita halqa hosil bo'ladi, ularning o'rtasida esa ustama ip bo'ladi. Ilgak bilan kalavadan ip ilib olinadi va qo'shni halqa bilan ustama ipdan tortib o'tkaziladi, ilgakda yana ikkita halqa bo'ladi. So'ngra ip ilib olinadi va bu ikkala halqadan tortib chiqariladi. Ilgakda yana bitta yetakchi halqa hosil bo'ladi. Agar ustunchalar to'qishni zanjirdan boshlamay, ustamali yoki ustamasiz zanjirdan iborat polotnodan boshlansa, u holda birinchi ustuni uchta havo halqasi bilan hosil qilinadi.

Uchinchi yetakchi halqadan ustamali ustuncha to'qish boshlanadi. Ilgak bilan ishlagan vaqtda ba'zi bir maxsus terminlarni bilib olish kerak. Burilish halqasi – to'qish vaqtida to'ring bir qatoridan ikkinchi qatoriga o'tishda ilgakda turiladigan halqadir. Ilgak bilan to'qilgan qator yoki zanjirning ustki qismi bir-biriga ulangan halqalarga o'xshaydi. To'qilayotgan to'ring to'qilish tomonidan tashqarida, ustidan turuvchi halqa qismi, tashqi yarim halqa deyiladi. To'quvchiga nisbatan narsaning ichki tomonida turuvchi halqa qismi ichki yarim halqa deyiladi. Ichki va tashqi yarim halqalar asosiy halqani tashkil qiladi. Amaliy qo'llanmalarda ishlarning tavsifi berilganda ilgakni qaysi halqaga – tashqi, ichki yoki asosiy halqaga suqish kerakligi ko'rsatiladi.

Ustuncha (ustamali yoki ustamasiz ustuncha) to'qib bo'lgandan keyin ilgakda qolgan halqa yetakchi halqa deyiladi. U keyingi ustuncha yoki zanjirning boshlanishi hisoblanadi.

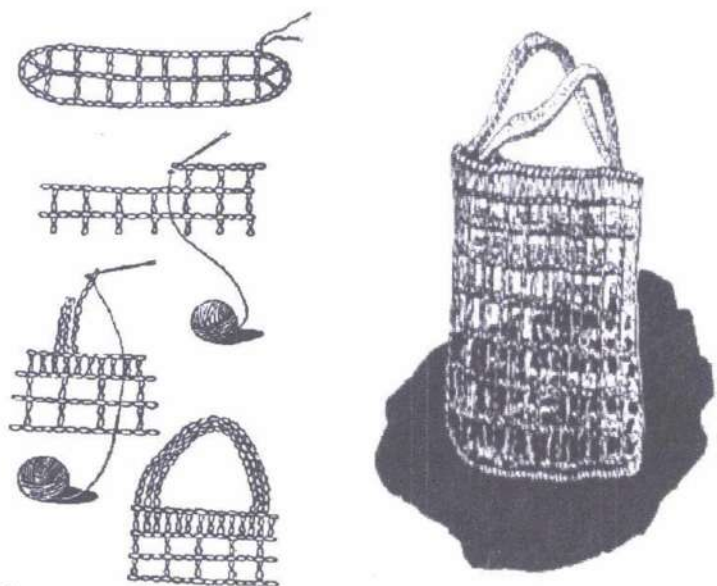
Ayrim buyumlarni to'qigan vaqtda ularni kengaytirish yoki zichlashtirish, ya'ni halqa sonini kamaytirish yoki ko'paytirish kerak bo'ladi. Halqa qo'shish uchun asosiy halqaga ustamali yoki ustamasiz bitta halqa emas, ikkita, uchta halqa to'qish kerak. Buyumni qo'shimcha havo halqalari bilan kengaytirish mumkin, bu halqalar ustamali yoki ustamasiz ustunchalar orasiga to'qiladi.

Buyumlarni zichlashtirish uchun halqalar sonini qisqartirish lozim: ustamali yoki ustamasiz ustunchalar asosiy halqaga to'qilmay, oralatib to'qiladi. Ilgak bilan to'qishni o'rganish uchun havo halqasi bir xil bo'lgan zanjir to'qishni mashq qilish kerak. To'qilgan zanjirni bog'ich o'rnida ishlatish mumkin (narsalar osish, papkalarga bog'ich qilish va boshqalar). Agar uzunligi 25 sm li bog'ich kerak bo'lsa, ip uch barobar ortiq olinadi. Suyakdan ishlangan ilgak bilan qalin ip yoki sutajdan zanjir to'qishni o'rganish oson bo'ladi.

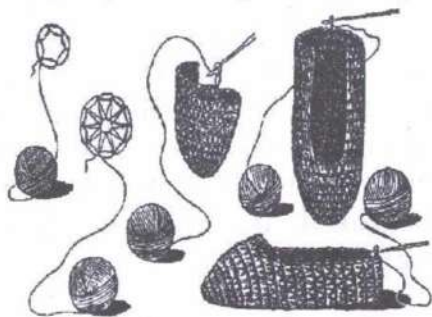

Bolalarning zanjirdan yasalgan sumkasi. Agar sutajdan 2,5m uzunlikdagi ikkita zanjir to'qilsa, u bolalar sumkachasi uchun xomashyo bo'ladi. Har bir zanjirdan sumkachaning yarim pallasi hosil bo'ladi. 15X15sm qalin qog'oz ustiga zanjirning o'ngini ichkariga qilib spiralga o'xshatib o'raladi va xomashyo tekis bo'lishi uchun qog'ozga tikib qo'yiladi. Zanjirning chetlari yo'rmab tikiladi. Spiral bo'ylab chok tikiladi. Tikiladigan zanjirdan 25sm qolgach, uni doiraning chetiga mahkamlab tikiladi, ikkinchi uchini esa aylana uzunligining to'rttdan bir qismiga teng keladigan masofada xomashyo chetiga tikiladi. Bu sumkachaning dastasi bo'ladi. Sumkaning ikkinchi pallasi ham huddi shunday to'qiladi. Ikkala doira tayyor bo'lgach, reja va qog'oz olib tashlanadi, so'ngra ularning o'ng tomonini bir-biriga qaratib birlashtiriladi va chetlari tikiladi. Faqat dastasi o'rnatilgan tomoninig cheti tikilmaydi. Shnur yoki sumkacha uchun zanjir to'qish to'qishga doir boshqa ishlarni bajarish uchun juda yaxshi tayyorgarlik bo'ladi.

Nonushta solib qo'yiladigan sumkacha. Nonushta solib qo'yiladigan sumkacha ham ustamali ustuncha usulida to'qiladi. Buyumning jimjimador bo'lishi uchun har bir ustuncha orasiga ikkita havo halqasi to'qiladi. Sumkachani iris yoki qog'oz ipdan to'qish mumkin. Sutajdan to'qilgan sumkacha ancha pishiq, lekin qo'polroq bo'ladi. Nonushta uchun sumkacha to'qish 12-15sm li zanjirdan boshlanadi. Bu zanjir atrofiga oralariga ikkitadan havo halqasi to'qilgan ustamali ustunchalar to'qiladi. Burilish joyida asosning bitta halqasiga oralarida ikkitadan havo halqasi bo'lgan ustamali 4 ta ustuncha to'qiladi. Ikkinchi qatorlarda keyingi qatorlarda har bir qatorning ustunchalari o'zidan oldingi qatorning ustunchasiga kiritib to'qiladi. Sumkachaning oxirgi qatori tutash ustunchalar bilan to'qiladi. Dastasini bir qatorda 3-4 ustamali ustunchalar bilan to'qiladi.

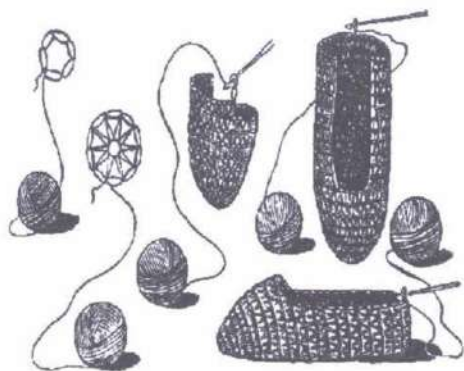
Shippak. Bino ichida jismoniy tarbiya mashqlari vaqtida ki-yish uchun qulaygina shippak to'qib olish mumkin. Uni istalgan rangdagi har qanday oddiy ipdan to'qish mumkin. Ish boshlash-dan oldin oyoqni o'lchab olish kerak. Oyoqni bir varaq qog'ozga qo'yib chetidan qalam yuritib chiqiladi. Qalam izidan qog'ozni qirqib oyoqning andazasini olamiz. Shippak to'qish vaqtida tumshug'ining enini va butun bo'yini ana shu andazaga qarab mo'ljallaymiz. To'qishni 6 ta havo halqasidan to'qilgan zanjir-dan boshlaymiz. Zanjirning

uchlarini biriktirib, berk halqa hosil qilamiz. Bu halqa atrofida ustamasiz 10 ta ustuncha to'qiymiz, bunda ilgakni halqaning o'rtasiga kiritib to'qiymiz, keyin bu yo'g'on halqa atrofini to'qiymiz va har bir qatorga 3-4

tadan ustun qo'shib boramiz. Shippakni juda keng yoki tor qilib qo'ymaslik uchun bajarayotgan ishimizni vaqti-vaqti bilan andazaga solishtirib qo'ramiz. Shippak tumshug'ining eni andaza eniga yetmaguncha to'qishni davom ettira berish kerak. So'ngra halqa qo'shmasdan 7-8 qator (yoki andazaga muvofiq ko'proq) to'qiymiz. Shippakning tumshug'i tashqi tomondan xaltachaga o'xshaydi. Shippakning tumshug'ini to'qib bo'lgach, yon tomonlari va tagini to'qishga kirishamiz. Agar biz hozirga qalar doira bo'ylab, biridan ikkinchisiga o'tib to'qiymiz. Bu quyidagicha bajariladi: shippakning tumshug'i xaltachaning qismini to'qib bo'lib halqani aylantiramiz va teskari tomonga ustun to'qiymiz. Andazaga qarab shippakning yon tomonlari va tagini to'qiymiz. To'qilgan shippakning hamma o'lchamlari andazadagiga mos kelsa, uni ikkiga buklaymizda, tovonini biriktiramiz. Shunday qilib, shippak tayyor bo'ladi. Ipni uzmasdan turib, ustamasiz ustuncha usuli bilan shippakning oyoq kiradigan og'zi to'qiladi. Shippakning ikkinchi poyi ham huddi shunday to'qiladi.

Bolalar boshmoqchasi. Jun yoki oddiy ipdan hali yura olmaydigan bolalar uchun boshmoqcha to'qish mumkin. Boshmoqchanning uzunligini bilish uchun o'lchov olish: qog'oz ustiga oyoqning tagini tushurish kerak. Ish boshmoqcha tumshug'ini to'qishdan boshlanadi. Oltita halqadan iborat zanjir to'qiymiz. Zanjirni mahkamlashimiz kerak. Buning uchun yetakchi halqali ilgakni eng chetidan ikkinchi halqaga qadaymiz va ustamasiz ustuncha to'qiymiz. Zanjir bo'ylab yana to'rtta ustuncha to'qib, oxiriga yetkazamiz. 2-3 ta havo halqasi to'qib, zanjir to'qishni qarama-qarshi tomondan davom ettiramiz. So'ngra ikkinchi qatarga o'tamiz va 2-3 ta havo halqasi bor joygacha to'qiymiz. Avvalgi qatarga qaraganda, bu qatorda ham 2-3 ta halqa qo'shamiz. Boshmoqcha tumshug'idan boshlab uning yuzi chizig'ini hosil qilish uchun shunday qilinadi. Halqa qo'shish boshmoqchanning yuza tomonidan 2-3 havo halqasi to'qish hisobiga bo'ladi. Bu halqalarga har bir qator bilan ikkitadan qo'shimcha ustamasiz ustuncha to'qiymiz. Yuza qarshisidagi qismi oyoq kafti hisobla-

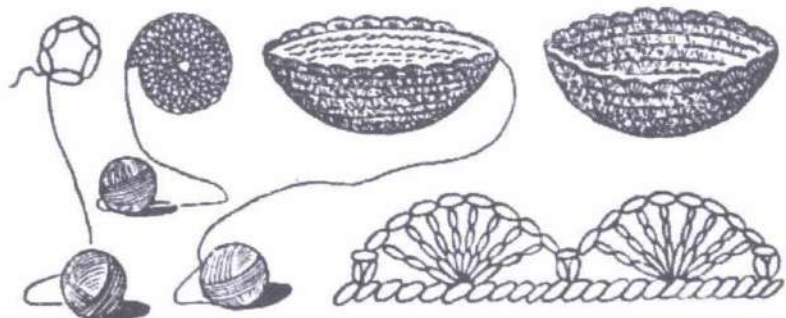

nadi. Bunda boshmoqcha paypoq singari, ya'ni boshmoqchanning tumshug'ini to'qigandagi doira bo'yicha to'qiladi. So'ngra ipni uzmasdan, boshmoqchanning orqasini to'qishga kirishamiz. Boshmoqchanning qo'nji chuqurroq bo'lishi uchun, avval 10 ta havo halqasi

to'qib olish kerak, so'ngra ilgakni teskari tomonga aylantirib, uchinchi halqadan boshlab ustamali ustuncha yordamida zanjir to'qiyimiz. So'ngra boshmoqchanning asosiy qismini ustuncha bilan to'qishni davom ettiramiz. Xaltachaning qismini to'qib bo'lib, yana 10 ta havo halqasi to'qiyimiz, u boshmoqchanning ikkinchi tomonidan orqasini to'qish uchun kerak bo'ladi. Ilgakni teskari tomonga aylantirib, ustuncha usulida zanjir to'qiyimiz va boshmoqchanning bu qismini butun uzunligi bo'yicha to'qiyimiz.

Shu usulda 12-14 qator to'qiyimiz, qator soni bolaning oyoq andazasining uzunligiga bog'liq. Tovonning chetlarini tikib yoki ilgakda to'qib biriktiramiz. Boshmoqchani bezash uchun uning ustki qismini ustamali yoki ustamasiz ustuncha bilan to'qiyimiz. Boshmoqchanning oyoqdan tushib qolmasligi uchun shnur to'qib to'piqdan yuqoriga o'tkazamiz.

Do'ppi. Do'ppini naqshli yoki naqshsiz, ustamali yoki ustamasiz ustuncha usulida to'qish mumkin. Har qanday usulda to'qishni ham 5-6 ta havo halqasini halqa qilib to'qishdan boshlash kerak. Do'ppini ustamali ustuncha usulida to'qish uchun halqa ustiga 8-10 ustuncha to'qiladi. Bu birinchi qator bo'ladi. Qolgan qatorlar doira bo'ylab to'qiladi. Har bir qatorga 5-6 tadan halqa qo'shib boriladi, bunda doiraning cheti ilon izi bo'lib qolmasligiga diqqat qilib borish kerak. Diametri 10-12sm bo'lgan doira to'qigach, halqalar soni (2-3taga) kamaytiriladi. Natijada doira-

ning cheti torayib, buyum taqsimcha shakliga keladi. Do'ppi hosil bo'lguncha to'qish davom ettiriladi. Do'ppining chetini kungura-dor qilib bezash mumkin. Kungura ustamali ustuncha usulida to'qiladi. Har bir kungura 6-7 ta ustunchadan iborat.

Do'ppini kungura bilan bezash uchun ilgak ustiga halqa so-linadi va yetakchi ustunchadan 3-4 ta halqa tashlab do'ppi cheti bo'ylab ip ilgak uchida tortiladi. Ilgakda 3ta halqa bo'la-di. Avval ulardan ikkitasini to'qiymiz, so'ngra ilgakda yetakchi halqa qolguncha yana ikkitasini to'qiymiz. Birinchi ustuncha hosil bo'lgach, yana ilgakni o'sha halqaga suqib, ikkinchisini, uchinchisini va hokazo, to yettinchi ustuncha hosil bo'lguncha to'qiymiz. Bitta halqadan chiqqan yelpig'ichsimon ustuncha-lar dastasi hosil bo'ladi. Chapdan 3-4 ta halqa tashlab yetakchi halqani ilgakni do'ppi chetiga sukamiz va ipni ilib olib ustamasiz ustuncha to'qiymiz. So'ngra boshqa kunguralarni ham shu usul-da to'qiymiz. Do'ppi ustamali ustunchalar bilan to'qilsa, vaqt an-cha tejaladi, chunki bunday to'qishda, har bir qator to'qilgach, buyum sezilarli darajada kattalashadi. Oddiy ustunchalar bilan to'qilgandagidek, bu holda ham har bir qatorga 5-6tadan ustama-li ustuncha ya'ni bitta halqaga ikkita ustuncha qo'shib boriladi. 10-11sm diametrli doira tayyor bo'lgach, halqa qo'shish 2-3 ga kamaytiriladi.

MAVZUGA OID TEST SAVOLLARI

1. To'qish quroli spitsani qanday turlari bor?

- a) Aylana troschali, aylana naychali.
- b) To'g'ri ikki uchi uchli.
- c) To'g'ri bir uchli.
- d) barcha javoblar to'g'ri

2. Spitsalar nimalardan yasaladi?

- a) nikellangan, po'lat
- b) temir, alyumin
- c) plastmassa va yog'och
- d) barcha javoblar to'g'ri

3. Eng foydalanishga qulay spitsa nimadan yasaladi?

- a) po'latdan yasalgan
- b) temir, alyumindan yasalgan
- c) plastmassadan yasalgan
- d) yog'ochdan yasalgan

4. Spitsaning raqami nimani bildiradi?

- a) diametrini bildiradi
- b) uzunligini bildiradi.
- c) Chidamliligini bildiradi
- d) Chiqargan tashkilotni bildiradi

5. To'qish quroli ilgak nimalardan yasaladi?

- a) po'lat
- b) alyumin, plasmassa
- c) mis va temir
- d) barcha javoblar to'g'ri

6. Ilgak ipdan nechi baravar yo'g'on bo'lishi kerak?

- a) Ikki barobar
- b) To'rt barobar
- c) Teng bo'lishi kerak
- d) Farqi yo'q

7. Ilgak yordamida to'qishning asosiy turlari.

- a) shnurcha
- b) ustamali zanjir
- c) ustamasiz zanjir
- d) barcha javoblar to'g'ri

8. To'qish quroli ilgakni nimadan yasashadi?

- a) Metal va yog'ochdan
- b) Plastmassadan
- c) Suyakdan
- d) barcha javoblar to'g'ri

9. Ilgakni nomeri nimani bildiradi?

- a) yo'g'onligi va ish bajaradigan qismining chuqurligini
- b) yo'g'onligini
- c) ish bajaradigan qismining chuqurligini
- d) uzunligini

10. Ilgaklarni uzunliging ko'pi bilam necha sm gacha bo'ladi?

- a) [30-40sm]
- b) [1-6 mm]
- c) [12-15sm]
- d) Ixtiyoriy bo'ladi

TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH NAZARIYASI VA METODIKASI FANIDAN NAZORAT SAVOLLAR

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining asosiy maqsadi
2. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlanishining o'ziga xosligi
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatning asosiy vazifalari
4. Teatr - sahnalashtirish faoliyatining shakllari.
5. Kichik guruhda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
6. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishining asosiy yo'nalishlari
7. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish shakllari
8. Applikatsiya – amaliy san'at turi sifatida
9. "Origami" va musiqiy tarbiya
10. Sahnalashtirish faoliyatida bolalarda aktyorlik qobiliyatini rivojlantirish
11. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish
12. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodiy faollikni shakllantirish
13. Teatr-o'yin faoliyati shakllari
14. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning afzalliklari
15. Sahnalashtirish faoliyati – rivojlantirish vositasi sifatida
16. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati
17. Teatrlashtirilgan faoliyatga oid "Art-fantaziya" dasturi

18. Sahnalashtirish faoliyati vositasida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

19. Teatr - sahnalashtirish faoliyati tamoyillari

20. Bolalar ijodiy faoliyatining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tarbiyachining mezonlari

21. Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyat yo'nalishlari

22. Katta guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

23. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning belgilari

24. Turli yosh guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

25. Sahnalashtirish faoliyati vositasida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

26. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish yo'llari

27. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishining asosiy yo'nalishlari

28. Teatrlashtirilgan faoliyatga oid dasturlar

29. Teatr-o'yin faoliyati

30. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati

31. Tayyorlov guruhida sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

32. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish shakllari

33. Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyat yo'nalishlari

34. Sahnalashtirish faoliyatida bolalarda kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish

35. Kichik guruhda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

36. Bolalar ijodiy faoliyatining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tarbiyachi quyidagi mezonlari

37. Turli yosh guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

38. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining asosiy maqsadi

39. "Art-fantaziya" dasturi
40. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishning afzalliklari
41. O'rta guruhda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
42. Sahnalashtirish faoliyati rivojlantirish vositasi sifatida
43. Katta guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
44. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati.
45. Teatrlashtirilgan faoliyatni rivojlantirish tizimi uch bosqichlari
46. Tayyorlov guruhida sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
47. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish
48. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodiy faollikni shakllantirish
49. Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatning asosiy vazifalari
50. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati.
51. Sahnalashtirish faoliyati vositasida bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish
52. Teatr - sahnalashtirish faoliyatining shakllari
53. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatining asosiy maqsadi
54. O'rta guruhda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
55. Sahnalashtirish faoliyatida bolalarda aktyorlik qobiliyatini rivojlantirish
56. Kichik guruhda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
57. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishining o'ziga xosligi
58. Katta guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari
59. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlik rivojlanishining asosiy yo'nalishlari

60. Turli yosh guruhlarda sahnalashtirish faoliyatining vazifalari

61. Maktabgacha ta'lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyatning asosiy vazifalari

62. Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyat yo'nalishlari

63. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodiy faollik shakllari

64. Qo'g'irchoq teatri turlari

65. Spitsa bilan o'yinchoqlar to'qish. Ilgak bilan o'yinchoqlar to'qish

66. Barmoqlar yordamida turli buyumlar to'qish

67. O'yinchoqlar to'qish texnologiyasi

68. Bolalar uchun qiziqarli yostiqlar tayyorlash

69. Paypoqdan yumshoq o'yinchoqlar tayyorlash

70. Stol teatr

71. O'rigami san'atining kelib chiqish tarixi

72. Origami usulida o'yinchoq yasash

73. Applikatsiya haqida umumiy tushuncha

74. Applikatsiyada qirqishni har xil usullari

75. Geometrik shaklli applikatsiyalar

76. Mazmunli applikatsiya

77. Hajmli applikatsiya ishlari

78. Pape-mashe usulida o'yinchoqlar yasash

79. Maktabgacha ta'lim tashkilotida qo'g'irchoq teatri va jihozlarini yasash

80. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida teatr turlari

81. Soya teatri

82. Pahmoq teatri

83. Pahmoq teatrining tuzilishi va jihozlari

84. Stol teatri

85. Barmoq teatri

86. Tabiiy materiallar bilan ishlash

87. Tashlandiq materiallar bilan ishlash

88. Kashtachilik tarixi va tayyorlash texnologiyasi

- 89. Kashtachilikda bezak buyumlarining turlari
- 90. Yumshoq o'yinchoqlar tayyorlash
- 91. Yostiqchali yumshoq o'yinchoqlar tayyorlash
- 92. Soya teatri
- 93. Barmoq teatri
- 94. Qo'g'irchoq – qo'lqop
- 95. Bolalarni har tomonlama rivojlantirishda ijodiy faoliyatning ahamiyati

IZOHLI LUG'AT

Applikatsiya - lotincha soʻzdan olingan boʻlib “joylashtirish” degan maʼnoni anglatadi.

Didaktik oʻyin – oʻrganilayotgan obyekt, hodisa va jaryonlarni modellashtirish asosida bolaning bilishga boʻlgan qiziqishi va faollik darajasini ragʻbatlantiruvchi oʻquv faoliyati turi.

Jamoa – (lotincha “jamoaus” soʻzining tarjimasi boʻlib, yigʻilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi maʼnolarni anglatadi) – bir necha aʼzo (kishi)lardan iborat boʻlib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jamoa anʼanalari – jamoa aʼzolari tomonidan birdek qoʻllab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Idrok – aniq maqsadga yoʻnaltirilgan anglash jarayoni.

Izohlash – tarbiyalanuvchiga hissiy-ogʻzaki taʼsir etish usuli.

Ishlab chiqarish – kadrlarga boʻlgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qoʻyiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan taʼminlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli – shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz taʼlim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning oʻzaro hamkorligi, ular oʻrtasidagi oʻzaro aloqadorlik asosida “yuksak maʼnaviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi” mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha.

Kompozitsiya - tevarak-atrofdagi predmetlarni joylashishi.

Koʻnikma – olingan bilimlarga asoslanib qoʻyilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yigʻindisi.

Ko'rgazmali metodlar – predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar.

Qiziqish – shaxs harakatiga sabab bo'ladigan faoliyat yo'nalishining ongli shakli, insonning u yoki bu narsaga, ishga diqqat-e'tibor qaratishi, ixlos qo'yishi, agar u bajaradigan ish bo'lsa bajarishga astoydil kirishishi.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) – bolalarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Madaniyat ("kultura" so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida bola tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta'lim – bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.

Maqsad – faoliyat natijasini oldindan fikran belgilash.

Maqtov – foydali ish qilgan shaxsni, jamoani og'zaki taqdirlash.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Mahorat – shaxsning tajriba orqali orttirgan xususiyati. Biror sohadagi moslashuvchan ko'nikma va ijodkorlik asosida hosil

bo'lgan kasbiy ko'nikmalarning yuqori darajasi, kasbiy mohirlik. Biror faoliyat sohasidagi yuqori darajada egallangan bilim, ko'nikma, malakalarni amaliyotda yuqori sifat va samaradorlik bilan qo'llash.

Mashg'ulot - yangi bilim beruvchi mustaqil mashqlar.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Metod – yunoncha tarjimasida "tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li" kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida) – xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Mehnat tarbiyasi – shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

Munozara – tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli.

Odat – kishining ma'lum e'tiqodlar, qadriyatlar yoki axloqiy me'yorlardan kelib chiqib, amalga oshiradigan ongli faoliyati.

Pedagogik talab – turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida bola tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari.

Pedagogik faoliyat – ta'lim maqsadlarini amalga oshirishga qaratilgan ijtimoiy faoliyatning alohida turi.

Rag'batlantirish – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilni ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o‘rinishida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Simmetriya - rasmda ifodalilikni ko‘rsatuvchi omil(applikatsiya).

Stek - loy bilan ishlashda ishlatiladigan asbob.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta‘lim metodi.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tasavvur - tasviriy qobiliyatni joylashuv fondi.

Tasvir - borliqni badiiy real ifodalanishning asosiy turi.

Tafakkur – ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to‘laqlonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli.

Ta‘lim – bolalarga nazariy bilimlarni berish asosida ular-da amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o‘stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan jarayon.

Ta‘lim va tarbiya mazmuni – shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.

Ta‘lim vositalari – ta‘lim samaradorligini ta‘minlovchi ob‘ektiv (darslik, o‘quv qo‘llanmalari, o‘quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, kompyuter va boshqalar) va subyektiv (o‘qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar.

Ta‘lim jarayoni – o‘qituvchi va bolalar o‘rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

Ta'lim tizimi – yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya tashkilotlari majmui.

Topshiriq - bolalarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.

Tushuntirish - o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

Tushuncha – atrof-muhitdagi hodisalar, predmetlarning muhim xususiyatlarini, ular orasidagi aloqa va munosabatlarni bilish.

O'zlashtirish – tushunish, o'rganish orqali axborotning ma'no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to'g'risida bilim va ko'nikmalar hosil bo'lishi.

Uzluksiz ta'lim – malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

O'rganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko'rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko'nikmalarini egallash.

O'rgatish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko'nikmalarining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo'llab tushuntirish, ko'rsatish va mashqlar orqali amalga oshirish jarayoni.

Faoliyat – 1) ongli maqsadga ko'ra boshqariladigan kishining ichki (ruhiy), tashqi (jismoniy) faolligi; 2) atrof-muhitni kishilar tomonidan maqsadga muvofiq qayta bunyod etish.

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi,

muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Ekologik tarbiya - bolalarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik ta'lim - bolaga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.

Estetik tarbiya - bolalarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xasanboyeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – T.: Ilm ziyo. 2006.
2. Xasanboyeva O.U. va boshq. Oilada barkamol avlod tarbiyasi. T.: “Fan va texnologiya”. 2010.
3. Xasanboyeva O.U va boshqalar. Oila pedagogikasi.//Darslik – T.: – “Aloqachi” 2007.
4. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. V.I.Loginova, P.G.Samorukovalar tahriri ostida. – T.: O'qituvchi. 1991.
5. Mavlonova R. “Mehnat tarbiyasi”. “O'qituvchi”. –T.:1999.
6. Bolalar bog'chasida estetik tarbiya (N.A.Vetlugina tahriri ostida). T., O'qituvchi, 1981.
7. Loginova V.I, Samarukova T.G. tahriri ostida. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. 2 qismli. 1- qism. – T.: O'qituvchi. 1991.
8. T.S.Komarova. Metodika obucheniya izobrazitelnoy deyatelnosti i konstruirovaniyu. – M.: Prosveshenie. 1991.
9. Teoriya i metodika izobrazitelnoy deyatelnosti v detskom sadu. – M.: Prosveshenie. 1997.
10. Sakulina N.P. Risunok, applikatsiya, rabota s glinoy v detskom sadu. – M.: Prosveshenie. 1993.
11. L.V.Kusakova. “Konstruirovaniye i ruchnoy trud v detskom sadu”. – M.: “Prosveshenie”..1990.
12. R.Xasanov, X.Egamov. “Tasviriy san'at darslari”. “O'qituvchi”. – T.: 1995.
13. G.I.Pereverten. “Samodelki iz tekstilnix materialov”. – M.: “Prosveshenie”. 1990.
14. O.Jamollidinova. “Katta bog'cha bolalarini xalq hunarmandchiligiga o'rgatish bo'yicha ish dasturi”. – T.:1996.
15. I.Davidchuk. “Chto mojno sdelat iz prirodnogo materiala”. – M.: “Prosveshenie”.1990.
16. Z.V.Lishtvan “Konstruirovaniye” M.: “Prosveshenie”.1981g.

17. T.N.Karamanenko.Yu.G.Karamanenko. Kukolniiy teatr doshkolnikam. – M.: “Prosvehenie” 1982g.
18. M.V.Maksimova. Azbuka vyazaniya. –T.: “Mehnat” 1994-y.
19. A.Rogovin. “Xochu sdelat sam”. M.: “Pedagogika” 1984g.
20. M.A.Gusakova. Applikatsiya. – M.:, “Prosveshenie” 1977.
21. Ye.A.Antipova. Maktabgacha ta’lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyat. –M.: TS “Sfera”, 2006.
22. M.D.Maxanyova. Maktabgacha ta’lim tashkilotida teatrlashtirilgan faoliyat darslari. –M.: TS “Sfera”, 2007.

SHAXNOZA TO'XTASINOVNA XASANOVA

**BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY
FAOLIYATGA O'RGATISH**

Muharrir: O. Jumaboyev

Musahhih: V. Ibragimova

Sahifalovchi: H. Safaraliyev

Dizayner: A. Farmonov

Nashriyot litsenziyasi AI № 231. 16.11.12.
Bosishga ruxsat etildi 11.12.2020 da berildi.

Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset qog'oz.

Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 13,5.

Adadi 100 nusxa.

“TAFAKKUR” nashriyoti

Toshkent tumani, Qizg'aldoq, Bunyodkor MFY,

Ko'l 17-tor ko'cha, 9-uy.

Original maket

“ТАФАККУР” nashriyotida tayyorlandi.

“АДАД ПЛЮС” MChJ bosmaxonasida chop etildi.

SPU 2

ISBN: 978-9943-24-406-1

